

ODSEVANJA

Koroška,
jesen-
zima
2022

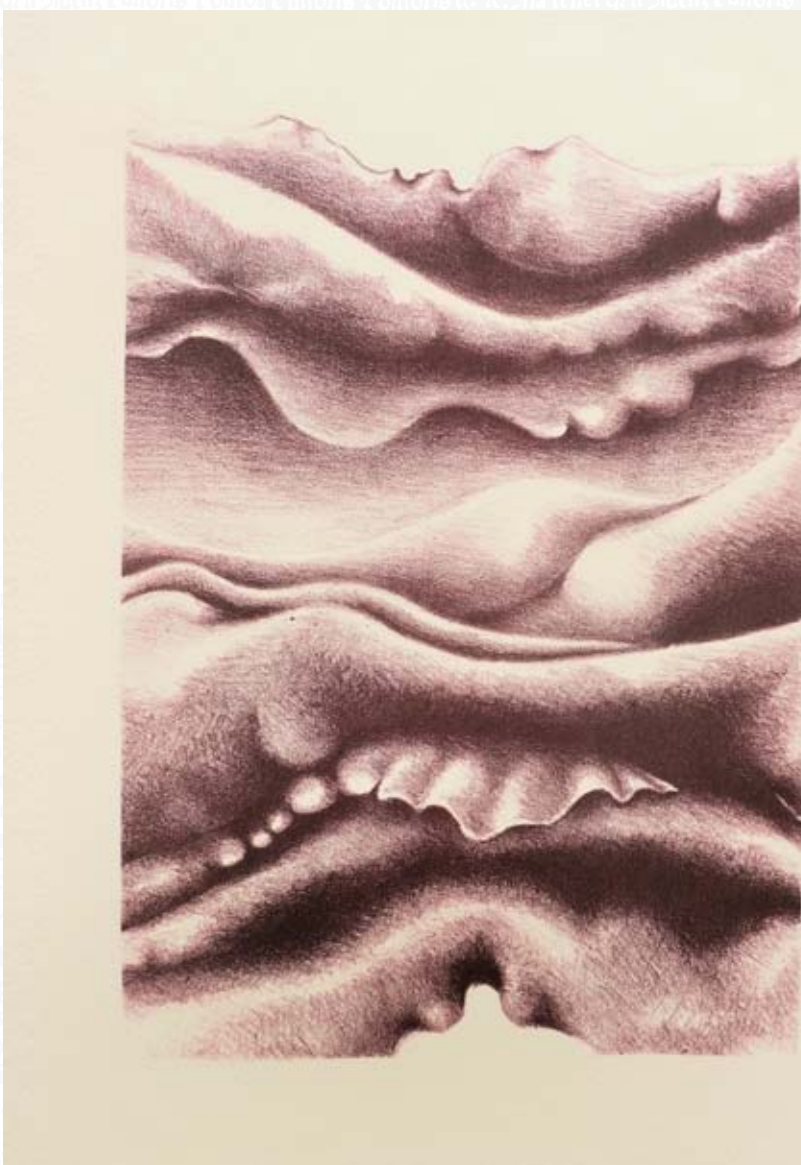
123
124

revija za leposlovje in kulturo

ODSEVANJA

7 EUR

123

NA PLATNICAH

Naslovnica:
Monika Plemen,
Forma viva,
2020,
litografija,
35 x 50 cm

Monika Plemen, *Osredotoči se na robove kamnov*, 2021,
litografija, 50 x 70 cm

Kazalo

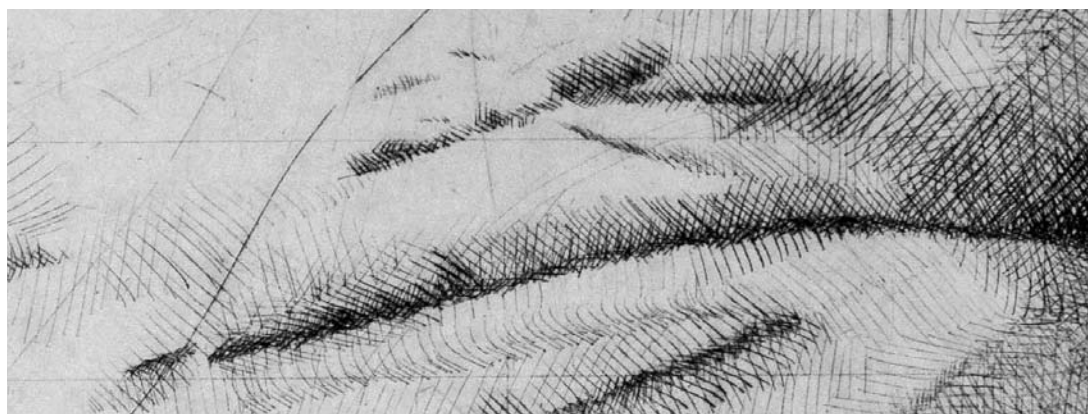
Janez Križan	AFORIZMI	4
Bernarda Vrečko	BILO JI JE DOVOLJ	5
Nina R. Klančnik	A QUEST FOR THE GODS – Klic bogov	7
Helena Merkač	KNJIGA PO NORVEŠKEM VZORCU	12
Rudi Mlinar	NEMIRNI DUH (odlomek)	16
Andrej Makuc	OREH GUSTI STRIDSBERG	18
Marko Košan	GRBI KOROŠKIH OBČIN IN NJIHOV PREPOZNAVNI LOKALNI PEČAT	24
Uroš Zavodnik	SHOTS 2022 Slovenjgraške avgustovske filmske noči – sedmič	30
Uroš Zavodnik	ZEBRA Festival animiranega filma – petič	33
Nika Hölel Praper	HUGO WOLF MED ZVEZDAMI, reminiscence	34
Marko Košan	Franjo Golob in Lojze Šušmelj ter njun osamljen koroški odmev v razburkanem likovnem življenju mariborskega okoliša v desetletju pred drugo svetovno vojno	38
Marko Košan	MONIKA PLEMEN in njena kritika distorzije tradicionalnih grafični tehnik v sodobni vizualni umetnosti	48
Nika Hölel Praper	OSTAJA LE GLAS Festival mlade literature Urška 2022	58
Niko R. Kolar	Šolska in druga popotovanja Frančka Lasbaherja, prof. (1938–2022)	70

POEZIJA

**PROZA
KNJIŽNE OCENE**

ESEJISTIKA

**LIKOVNA
PRILOGA
KULTURA**

Janez Križan

AFORIZMI

LEPOSLOVJE

Tudi dragoceni človek zna biti poceni.

Jezika je vrlina, jezikanje praznina.

Otroci domišljijo, odrasli domišljivost.

Reklame so (s)lepilo za človeka.

Kmalu pride čas, ki ni čas, in ta čas bo vsak čas, se je veselil dolgočasnež.

Čim bolj je akademski, tem manj je življenjski.

Skromnost je (ne)lepa čednost.

Ker ni bilo cvetlic, je natrosil same cvetke.

Če sem iskren, sem pogosto neiskren.

Letel je s službe ... na boljše delovno mesto.

Poštenost zdaj ni nekaj slabega. Slabša je!

Nadrejeni niso nujno tudi nadarjeni.

Imamo demokracijo: laž je res svobodna.

Nekateri voščijo iz gole nevoščljivosti.

Na valovitem je marsikomu vse ravno.

Politika svetá še zdaleč ni svéta.

Vsak človek je prednostno obrekovan.

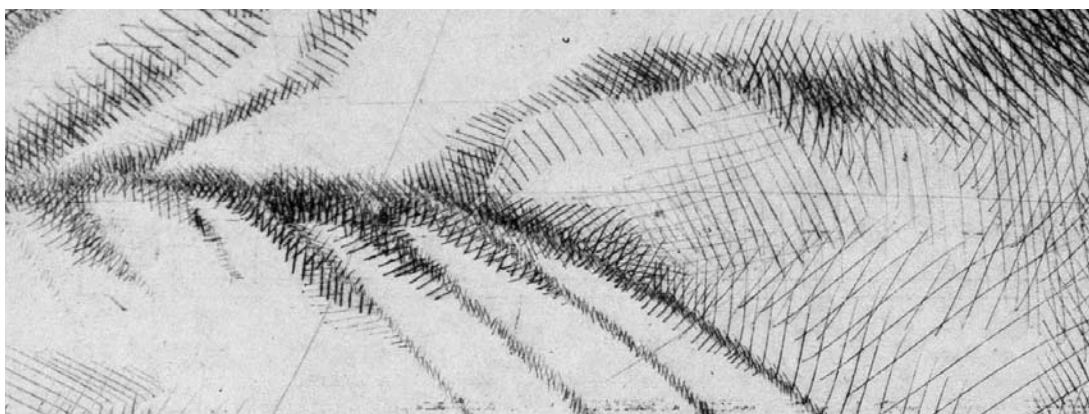
Demokracija je nevolja ljudstva.

Kljub odprtosti se je znašel v zaporu.

Narava človeku širi obzorja, družba oži.

Danes vsevprek prodajajo – tudi meglo.

Bil je tako zapečen, da se je nazadnje sam opeknel.

Bernarda Vrečko

BILO JI JE DOVOLJ

DOVRŠENO

*Korak zastane.
Sled poljuba na ustnicah
zaščemi.
Podoba dveh teles
v valovanju
zaseka v možgane.
Spomin
žari brez konca
in v praznih nočeh
podivja
v neznanske daljave.
K njemu.*

RAZDALJA MED NAMA

*V svobodi nočnih ur
se želje z obrobja dnevnih opravkov
kot blisk postavijo na temno nebo -
in vidiš
volka, ki tuli v goščavo,
doline, ki odpirajo svoja vrata
in dovolijo popotnikom potovanje v pomlad,
in slišiš
galebe vreščati okrog odhajajočih ladij,
vlak v daljavi,
skočiš nanj in se pelješ kos poti;
že čutiš
na koži rahel vonj španskega bezga,
sledove strastnih poljubov iz preteklosti,
ki žgejo in spominjajo -
letiš
kamorkoli
in vse je mogoče.*

*A razdalja med nama
ostaja enaka.*

NA KONCU

*iz ust padajo besede
iz oči žgejo plameni
iz srca se komaj sliši utrip
s kože se lušči objem
iz rok se izviješ ti*

NAPOVED

*Njegova roka na koži
sprša o utišanih objemih in obljubah,
drsi v samotno belino noči
in išče dokaze izrečenih besed.
Njegova roka na koži
bere zgodbe zapuščenih juter,
izgubljena blodi po pokrajini
izsušenih vadijev.*

*A slišiš, tam daleč?
Grmenje.*

PRAZNINA NAJINE ZIME

*Vpitje vran preglasi najine besede.
Ob robu dneva se obrneva vsaksebi,
izgubljena v glušeči temi,
noč posluša najine molčeče misli.*

*Vpitje vran razgali najine skrivnosti
in temna noč pije vzdih premaganih,
v ustih meljeva kamne mrtve zvezde,
ki pade med odtujeni telesi.*

*Vpitje vran utihne med kljuvanjem
najinih ledenih dlani.
V motne mlake potopiva svoje sanje
in stopiva v praznino zime.*

POTOVANJE K IZVIRU

opazuješ sonce v zavesah
 v tebi se prebujata dan
 ni ti do govorjenja
 želiš le bos preko neskončne vode
 obdan z roji kačjih pastirjev
 ki na krilih vetra sledijo nevidni poti
 nihče te ne bo razumel
 ampak ti je vseeno
 itak bo med potjo sonce enkrat zašlo
 in pred tabo se bodo pokazala znamenja
 svetlejša kot kdaj prej
 razsvetlila ti bodo temno telo
 in iz pozabljanja se bodo vračali izgubljeni trenutki
 ki ti bodo pokazali pot k izviri začetka

ZA POTEM

Ko se zaljubljenca zapreta v svoj objem,
 se čas raztrešči na trenutke,
 ki jih z usti hlastno lovita
 in sestavljata sliko za poznejši čas.

ENKRAT

bodo kamni poleteli
 naveličani nenehnega teptanja
 brezobzirnega odtrganja na rob
 njihova jeza se bo zbrala v težke in svinčene oblake

enkrat
 bodo v apokalipsi svetopisemskih razsežnosti
 stolkli
 vsevedne kamnogradce

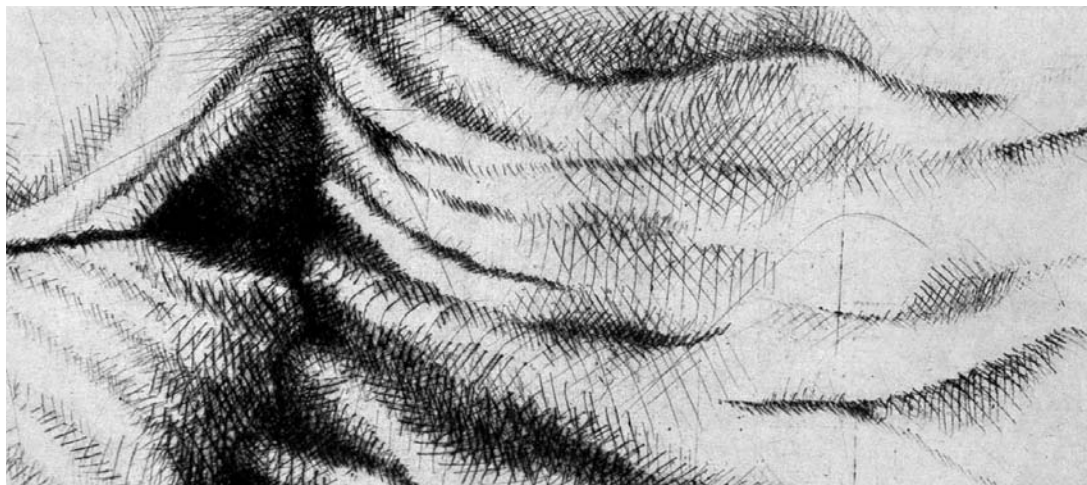
BILO JI JE DOVOLJ

in potem je stopila na oblak
 in se dvignila nad vse
 preteklo in prihodnje
 sreče
 pohitela je proti zvezdam
 v hladno tišino
 v praznost veselja
 v rojstvo novega
 in potem je rodila zvezdo
 in še eno
 novo ozvezdje
 toplina v hladni praznini

NA VEČER

Dan zajeci šele na večer,
 ko se potajijo še zadnji zvoki dneva.
 V gluhi tišini goste megle
 se njegov jek zareže
 v mrke zidove tihih ječ.
 V daljavi za trenutek beg visokih pet,
 morda vendarle le prisluh,
 ki sledijo senci neke že davno pozabljene misli.
 Neznaten vonj gnijočega listja
 zamoti lačnega lisjaka za pokopališkim zidom,
 da dvigne smrček in v ustih začuti grenčino
 zamolčanih besed
 nemih mrtvecev ob gramozni poti,
 ki ga vabijo k sebi v hladno temo.
 Počasi se samotne ciprese ovijejo v sive plašče sanj
 in vse debelejša plast noči pokrije dan.

Radlje ob Dravi, 2. 4. 2022

Nina R. Klančnik

A QUEST FOR THE GODS – KLIC BOGOV

LEPOSLOVJE

PROLOGUE

At first, there was nothing but the sea, the sun and God.

It was a scolding hot day when God decided to take a dip in the sea to cool down. He plunged into the deep water, dove deeper and deeper all the way to the bottom of the sea and then up again. When he resurfaced, there was a grain of sand behind his nail. He shook his hand, the grain fell and hit the water surface, but it didn't sink. You see, back then, at the beginning, everything stayed exactly where it fell for all the time to come. So, this tiny grain of sand became our Earth and its homeland the bottom of the sea.

So, the Earth was floating lazily on the water surface. God, worried it would sink, called forth a giant fish, Faronika, to carry it on its back. As long as the fish stays still, the Earth does as well. But when the fish moves, earthquakes shake the Earth, and if ever the fish was to sink to the bottom of the sea, it would mean the end of the world.

God then slept and dreamt for what seemed like an eternity. He slumbered quite peacefully until something jerked him awake. He opened his eyes and everywhere he looked, a star was born. God was amazed by this, so he decided to travel around his creation for a bit. He walked and walked and grew tired. A drop of sweat fell from his brow, hit the earth and came alive. The first human being was born, a woman, and then many more, since beads of divine sweat kept hitting the ground for a long time after the first.

But the Earth was a dry, stony, inhospitable place. The humans wouldn't last long in such a place. So, God told his envoy, the Celestial rooster, to lay an egg there. So lay an egg he did. Rivers and brooks came flowing forth from the rooster's egg, the earth became green and fertile and the people prospered. But they soon grew tired of the God's envoy living in their midst, so they convinced God to call him away. Before the rooster left, he had warned people to beware of the lake, but they didn't really understand what

he meant and didn't really bother to ask. Before, they had shown him due respect, but now they'd grown indifferent. Reckless and curious they broke the egg to see what was inside and so much water came running from it that it flooded both the land and the people.

Only one man managed to escape the great flood, a guard who was standing on a hilltop performing his duties when it happened. He would've warned the people, but it was already too late. He turned and ran and jumped and climbed up and up to the uppermost mountaintop until water reached that too. The man, desperate, grabbed onto the only plant in sight, a vine, which was Kurent's plant. Kurent was a deity of merriment, wine, fertility and ecstasy, a demigod. He took pity of the guard and let him climb the vine, made it grow and reach high into the sky, above the clouds. The man stayed on the vine for nine whole years, feeding on nothing but grapes and wine. When water finally flowed away, the man climbed back down. He was very grateful to Kurent for saving him and told him as much. So Kurent made him promise to make sure that people of Earth would always celebrate his vines and drink wine as tribute.

Exhausted - and a bit annoyed with the fickle nature of people - God decided the time had come for a change. He was an all-seeing, all-knowing god. He had three faces, one to oversee each sphere of the world - the heavens, the earth and the underworld. But after the rooster-egg-flood fiasco, he thought maybe the people needed more than that. Or at least a different approach to things. So, he lay down in the middle of a valley, all lush and green from the recent flood, very slowly closed his six eyes - one after the other - and let his mind enter a divine trance. For a while nothing happened. Then his body slowly rose and left a great depression in its wake. Cold, clear water from nearby brooks and streams slowly trickled in until a mighty lake lay where once had been a meadow. God's body meanwhile kept slowly rising into the cold night air, rising and rising, until suddenly it slammed down onto the earth with a deafening boom and an enormous cloud of thick smoke that swirled and twirled and seemed to change color - from black to

red to gold - with every curve and every bend. Everything was eerily quiet for a while after that. Only the smoke continued its slow smoky dance. Then a deep, guttural growling and cracking interrupted the deafening silence. It was as though the earth itself was waking up after an eternity of hibernation. The rumbling, roaring, hissing continued until the cloud of smoke finally started to dissipate. Where once had been a meadow now lay a crystalline lake and a cosmic mountain towered over it. The mountain shook. A gold stream of light burst forth into the heavens, a black one dove straight through the earth to the other side and a red one hit the fertile pastures of the valley.

Mount Triglav got its name from the god that is its past, present and future. It's the center of the world, it's the axis mundi, an axis that connects the heavens, the earth and the underworld. It's an alpine paradise, home of fairies, dwarves, giants, dragons and Goldhorn. On its very top grows the world tree with honeydew drooping from its leaves, branches reaching into the heavens, roots extending all the way through the mountain and into the underground. Mighty thunder god Perun is now the master of heavens, guarding the world tree in the form of a falcon. Veles-snake controls the underworld, coiling around the roots of the world. The earth, however, and its people are kept fertile by the lustrous Mokosh, a gentle vernal goddess loved by all.

PROLOG

Na začetku so bili le morje, sonce in bog.

Žgoče vroč dan je bil in bog se je odločil okopati v morju, da bi se ohladil. Pognal se je v svežo vodo, prodiral globlje in globlje vse do morskega dna in nato s počasnimi, a močnimi in odločnimi zamahi splaval nazaj do morske gladine. Prijetno osvežen se je dvignil iz morja in za nohtom opazil zrno peska. Stresel je z roko, zrno je izpadlo in zadelo ob vodno površino, vendar se ni potopilo. Takrat na začetku je namreč vse ostalo točno tam, kamor je padlo. Za vekomaj. In tako je to majhno zrno peska postalo naša Zemlja in njena domovina morsko dno.

Zemlja je lenobno lebdela na vodni gladini in boga je zaskrbelo, da se bo potopila. K sebi je poklical Faroniko, ogromno ribo, ki bo Zemljo nosila na svojem hrbtu. Dokler bo Faronika zadovoljno mirovala, bo v miru obstajala tudi Zemlja. Kadar se bo Faronika zdrznila, bo Zemljo pretre-

sel potres, in če bi se riba potopila, bi to pomenilo konec sveta.

Potem je bog spal in sanjal. Mirno, globoko, dolgo.

Nenadoma je odprl oči. Kamor koli je pogledal, tam se je rodila zvezda. Navdušen se je bog odločil prepotovati svet, ki ga je bil ustvaril. Hodil je in hodil, dokler ni postal utrujen. Kaplja potu mu je padla s čela, zadela ob zemljo in oživila. Rodil se je prvi človek, ženska, nato pa se jih je rodilo še več, saj so kaplje božjega potu še dolgo zatem kapljale po tleh.

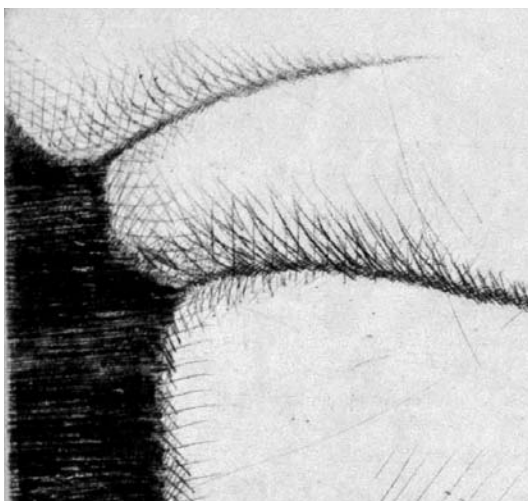
A Zemlja je bila takrat še suh, skalnat, nerodovit svet. Bog je k sebi poklical svojega poslanca, nebesnega petelina, in mu velel, naj na Zemlji izleže jajce. Petelin je brž izvršil povelje. Iz njegovega jajca so se vlile reke, potoki in studenci, Zemlja je postala zelena in rodovitna in ljudje so lahko na njej zares zaživel. A kaj kmalu so se naveličali stalne prisotnosti božjega poslanca v svoji sredini, zato so prosili boga, naj ga odpokliče. Petelin jih je posvaril, naj se varujejo jezera, a ljudje ga niso zares razumeli in tudi vprašati se jim ga ni zdelo vredno. Poprej so bili do nebesnega poslanca spoštljivi, zdaj pa so postali brezbrizni. Polastila se jih je lahkomišelnost, radovednost pa jih je prevzela do te mere, da so nebesno jajce razbili. Namesto da bi videli, kaj se skriva v njem, je svet preplavila povodenj.

Le en človek je uspel preživeti, stražar, ki je v tistem usodnem trenutku stal na vrhu visokega hriba in opravljal svojo stražarsko dolžnost. Posvaril bi bil svoje rojake, če bi jih lahko, a je bilo prepozno. Povodnji je pokazal hrbet in stekel. Tekel je in tekkel, više in više, skakal, plezal, dokler ni prišel na najvišji vrh. A tudi to ni bilo dovolj. Voda se je strašansko hitro dvigala in kaj kmalu dosegla tudi stražarjev vrh. Obupan se je oklenil edine rastline, ki je tam rastla, trte, Kurentove rastline. Kurentu, polbogu, božanstvu veselja, vina, plodnosti in ekstaze, se je stražar zasmilil. Trto je povišal tako, da je segla čez oblake v nebo, in vzpodbudil stražarja, naj spleza više. Devet let je stražar prebil na tej trti sredi oblakov. Devet let se je hranil le z grozdem in pojil z vinom. Ko je voda naposled le odtekla, je splezal nazaj na trdna tla, Kurentu v zahvalo pa je obljubil, da bodo Zemljani vedno častili njegovo trto in v znak spoštovanja pili njegovo vino.

Izčrpan – in nejevoljen zaradi človekove nestanovitne nravi – se je bog odločil, da je čas za spremembo. Bil je vsemogočen bog, bog s tremi obrazi, enim za vsako sfero sveta. Z enim je nadziral Nebo, z drugim Zemljo in s tretjim Podzemlje. A po fiasku s petelinom in jajcem se je zazdelo, da to ni več dovolj. Da ljudje potrebujejo več. Ali vsaj drugačen pristop. Bog si je

slovesno pokimal in se ulegel na sredo doline, vse bujne in zelene od nedavne povodnji, počasi zaprl vseh svojih šest oči – drugega za drugim – in se prepustil božjemu transu. Nekaj časa se ni zgodilo nič. Potem pa se je njegovo telo začelo dvigati. Na mestu, kjer je poprej ležalo, je zdaj tičala globoka globel, v katero je iz bližnjih potočkov pricurjajala hladna in kristalno čista voda. Počasi je nastajalo veličastno jezero. Medtem se je telo boga vztrajno dvigovalo v mrzlo nočno nebo, dokler ni nenadoma z oglušujočim truščem treščilo nazaj na Zemljo. Oblak gostega dima je bušnil v nebo, vrtinčil se je in z vsakim zavojem spreminjal barvo – od črne do rdeče in zlate. Vse je potihnilo, vse je mirovalo, le dim je vztrajal v svojem dimnem plesu. Glubo tišino sta prekinila globoko grleno rohnenje in bobnenje. Bilo je, kot da se prebujata Zemlja. Hrumenje, donenje, bučanje in šumenje so vztrajali, vse dokler se dimni oblak ni razblinil, na mestu travnate doline pa razkril kristalno jezero in kozmično goro, ki se je bohotala nad njim. Gora se je stresla. Zlat žarek svetlobe je švignil v nebo, črn žarek se je potopil naravnost skozi Zemljo na drugo stran, rdeč žarek pa je zadel rodovitne pašnike v dolini.

Gora Triglav je dobila ime po bogu, ki je njena preteklost, sedanjost in prihodnost. Je središče sveta, je *axis mundi*, svetovna os, ki povezuje nebesa, zemljo in podzemlje. Je alpski raj, domovanje vil, škratov, velikanov, zmajev in Zlatoroga. Na njenem vrhu raste svetovno drevo, katerega veje segajo visoko v nebo, korenine globoko v podzemlje, z listov pa kaplja medena rosa. Mogočni bog groma Perun je zdaj gospodar Neba in varuje drevo sveta v podobi sokola. Veles, kača, nadzira Podzemlje in se ovija okrog korenin sveta. Za Zemljo in njene ljudi pa skrbi svetleča Mokoš, nežna vigredna boginja, ljubljenska vseh.

DON'T ANGER THE HOUSE SPIRIT

All was quiet in the little wooden house. It was one of those typical rural cottages with a stone base, twig-knit walls and a kind of terraced thatched roof. Nestled under a steep rock wall in a secluded valley, it was surrounded by rolling hills and an ancient spruce forest. All life had been lulled to sleep by the night's cold grip. Gentle snoring was coming from the biggest room in the cottage, one typically occupied by the head of the house and his spouse. The house cat, a scruffy old thing, was purring in its sleep on the sheep's skin in front of the fireplace. Suddenly, it was jerked awake, hissed angrily and started running around the cottage in a frenzy. It knocked over a rather large candle holder that landed on the floor with a thud, then jumped on the bed and ran over the sleeping couple, who woke up with a shock.

»Damned cat!« the husband groaned. A shrill screaming sent shivers up everyone's spines as soon as he uttered the first word. Then some dishes came flying.

The wife yawned and stretched her body.

»You said the „D” word, dear. Now I have to get up and make him a spot of dinner, so he'll stop throwing things and making that awful sound.«

»What? That's not even a real curse word!« the man protested.

»Oh, come on, you know how sensitive he is. Remember last harvest day when Bor got mad at his brother and called him an ass? Ož resented that as well. And it could've meant the animal, for all he knew. Sometimes I think he understands more than we think he does...« the wife kept musing while slowly getting out of the bed. She wrapped a woolen shawl tightly around her.

»I remember,« he chuckled. »Jaro kicked him in the shin for that. And then Ož wreaked all kinds of havoc. The cat kept hissing for no reason for weeks after.«

»Exactly.«

Uroš had gotten up as well by this point and was dragging his feet across the cold stone floor to the fireplace.

»I'll get the fire going.«

Meanwhile, Mira kept rumbling around the kitchen to find a little something for their resident Ož to gobble and calm him down. She could only find some stale bread and a bit of goat cheese. It'll have to do. She put out plates for Ož, her husband and herself. She said loudly: »Dear

Ož, we kindly invite you to have dinner with us, if you will.«

You see, the Ož are somewhat childish creatures and the guardians of people's houses. They cannot be seen by adult eyes, but children, more innocent and susceptible to the supernatural, can see them, talk to them and sometimes even play with them. Their Ož is also what makes Mira clean the house so vigorously each and every day - it is the filth and messiness that drives Ož away. Cursing does the same. And idleness. Also, they don't like it if people have only one child, or none at all. A house that loses its guardian spirit is doomed to fall into ruin, which is why people tend to take good care of their Ož. They put out snacks and milk for them, which no one can eat, not even the cat. They invite them to dinner when they mess up by using a curse word like Uroš had just done. They need to appease them, make them happy. If they do, their house becomes a home.

Husband and wife sat down and waited. The wailing and groaning that had been filling the house up until this point, ceased. A deafening silence replaced it. The cat stopped in its tracks, a look of bewilderment on its furry little face. The man and woman of the house sighed with relief.

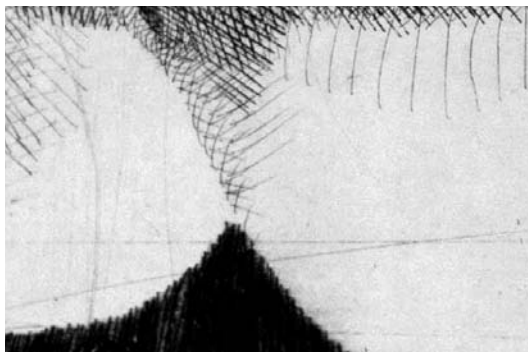
»Finally,« Uroš said, »Thank Mokoš!«

»I don't think Mokoš in her infinite wisdom and goodness had much to do with this, dear husband. Thank your wife's hands for making the bread and your goats for giving us the milk for the cheese.« Mira smiled.

Uroš returned her smile, then leaned over and kissed her fondly. They sat in silence, quite content, nibbling on the bread and cheese. Dawn was breaking on the horizon, when Mira suddenly sat up straight, tense, a worried expression on her gentle face.

Why didn't all this wake Bor and Jaro up?«

Uroš looked up from his plate, horrified. Both jumped up and ran in the adjacent room, where their two boys should have been sleeping. The room was empty.

NE JEZITE HIŠNEGA BOGA

V majhni leseni hiši je bilo vse tiho. Bila je tipična podeželska hiška s kamnitimi temelji, iz vej spletenimi zidovi in slamnato streho. Vas, obdana s travniki, polji, hribi in starinskim smrekovim gozdom, je bila polna takih hiš. Vse je v spanec zazibal hladen objem noči. Iz največje izmed sob, ki je pripadala gospodarju hiše in njegovi ženi, je prihajalo nežno smrčanje. Hišna mačka, stara in skuštrana, je predla v spanju, zlek-njena pred kaminom na preprogi iz ovčje dlake. Vse je bilo tiho, mirno ... spokojno.

Nenadoma je mačka skočila pokonci, jezno zapihala in začela divjati po hiši. Prevrnila je velik svečnik, ki je z glasnim treskom zadel ob tla, nato pa skočila na zakonsko posteljo in stekla čez speči par. Mož in žena sta se vsa pretresena zbudila.

»Presneta mačka!« je zagodrnjal mož.

Po hiši se je takrat razlegel predirljiv krik. Uroš in Mira sta se zdrznila in čutila, kako sta jima zadrgetali celotni telesi. Potem je po zraku poletelo nekaj krožnikov.

Žena je zazehala in se pretegnila.

»Rekel si besedo na p, dragi. Zdaj moram vstati in mu pripraviti zajtrk, da bo prenehal tuliti in metati stvari naokrog.«

»Kaj? To pa vendar ni niti prava kletvica!« je protestiral mož.

»Ah, no, saj veš, kako občutljiv je. Se spomniš lanske žetve, ko se je Bor razjezil na brata in mu rekel rit? Ož mu je zameril tudi to. Pa bi lahko bil govoril tudi o svoji zadnjici. Včasih se mi zdi, da razume več, kot si mislimo ...« je premlevala žena, medtem ko se je spravljala iz postelje in se ovijala v debel volnen plet.

»Se spomnim, ja,« se je zahehetal Uroš. »Jaro ga je zato brcnil v piščal. In potem je Ož razdejal pol hiše. Mačka je še dolgo potem pihala brez razloga.«

»Točno tako.«

Uroš je medtem že vstal iz postelje in počasi oddrsal po hladnih kamnitih tleh do kamina.

»Zakuril bom.«

Medtem je Mira brskala po kuhinji in iskala nekaj malega za pod zob. Treba je bilo pomiriti v njihovi hiši bivajočega Oža. Našla je le nekaj starega kruha in košček kozjega sira. Bo že moralo zadostovati. Na mizo je položila krožnike zase, Oža in svojega moža.

»Dragi Ož, lepo te vabiva na zajtrk, če ti je do najine družbe,« je rekla na glas.

Oži so nekoliko otročja bitja in varuhi človeških bivališč. Odrasli jih ne morejo videti, ampak otroci, bolj nedolžni in dojemljivi za vse nadnaravno, jih lahko vidijo, se pogovarjajo, včasih celo igrajo z njimi. Mira zavoljo Oža vsak dan natančno očisti hišo, saj sta prav umazanija in nered tisto, kar ga lahko odžene stran. Ne prenese preklinjanja in lenobe. In ne mara, če imajo ljudje le enega otroka ali nobenega. Hiša, ki ostane brez svojega duha varuha, je obsojena na propad. Ljudje prav zato tako lepo skrbijo za svoje Ože. Nastavljajo jim priboljške in mleko, ki jih ne sme nihče drug pojedsti ali popiti, niti mačka. Povabijo jih k obedom, ko ga polomijo, kakor je to pravkar storil Uroš, ko je zaklel. Oža morajo potolažiti, se mu opravičiti. Biti mora srečen in zadovoljen. Če jim to uspe, njihova hiša postane dom.

Mož in žena sta sedla za mizo in čakala. Tuljenje in stokanje, ki sta se poprej razlegala po hiši, sta prenehala. Zamenjala ju je gluha tišina. Mačka je obstala kot pribita in zmedeno gledala naokrog. Gospodarja hiše sta olajšano zavzdihnila.

»Končno,« je rekel Uroš. »Hvala, Mokoš!«

»Mislim, da Mokoš v svoji neizmerni modrosti in dobroti vseeno ni imela prav dosti s tem, dragi mož. Zahvali se raje ženinim rokam, ki so zamesile kruh, in tvojim kozam, ki so nam dale mleko za sir,« se je nasmehnila Mira.

Uroš ji je vrnil nasmeh, nato pa se nagnil čez mizo in jo ljubeče poljubil. Sedela sta v tišini, pomirjena in zadovoljna, in glodala kruh s sirom. Danilo se je že, ko se je Mira nenadoma zdrznila in se vzravnila na stolu z zaskrbljenim izrazom na obrazu.

»Zakaj vse to ni zbudilo Bora in Jara?«

Dvojčka, najmlajša od njunih otrok, sta edina še vedno spala. Ostali so vstali še pred zoro in šli pomagat sosedom popravljati streho, ki je puščala.

Uroš je dvignil pogled, zgrožen. Oba sta skočila pokonci in stekla v sosednjo sobo, kjer naj bi spala njuna sinova. Soba je bila prazna.

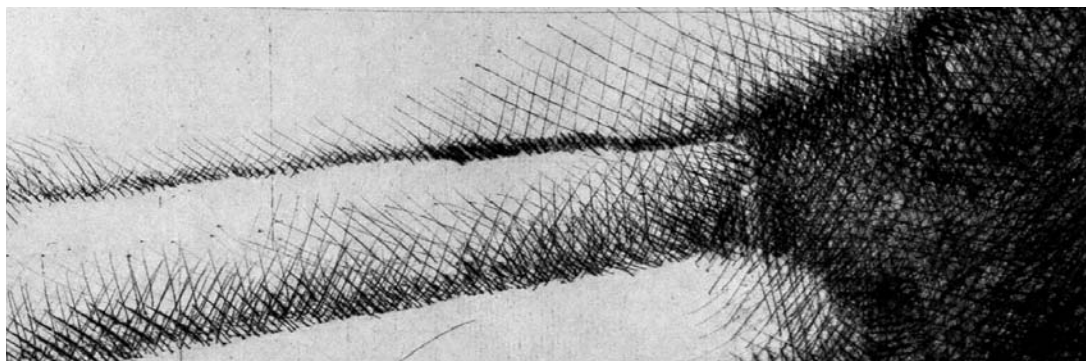
Nina R. Klančnik, prof. angleškega in francoskega jezika, avtorica »potopisne« knjige *Valter osvaja Evropo* (o njej smo v *Odsevanjih* že pisali), se tokrat v reviji predstavlja z nastavki nastajajočega proznega dela. Nenavadnost in izziv za objavo tega besedila sta v tem, da ga pisateljica snuje v angleškem jeziku (in ga je sama in samo za tukajšnjo rabo prevedla v materinščino – torej bralcem *O.* zagotovo bližji jezik). Intriganstvo položaja literarnega ustvarjalca na Slovenskem, ki je pišoč v drugem jeziku, razplatuje v zadnji *Sodobnosti* (letnik 86, št. 9, september 2022) Maruša Mugerli Lavrenčič v uvodniku z naslovom *Med policami*. Poudarjam samo nekaj najbolj prepoznavnih pisateljskih imen.

Erika Johnson Debeljak že trideset let živi v Sloveniji, piše v angleščini in se predstavlja kot slovenska pisateljica, Slovenci pa smo polni skepse do te opredelitve. Carlos Pascual piše v angleškem in španskem jeziku, za prevedeno delo *Prikrita melanholija* pa je prejel slovensko literarno nagrado. Majo Haderlap, avtorico nemško napisanega romana *Angel pozabe* in zbirke *Dolgo pohajanje*, postavljajo ponekod pod tujo, druge pa pod slovensko literaturo. Brina Svit oziroma Brina Švigelj Merat, že štirideset let živeča v Franciji, je začela pisati v francoščini, svoja dela sama prevaja v slovenščino, a pravi, da ne gre za prevode, saj »vsak roman napiše dvakrat«. Josip Osti velja za bosansko-slovenskega oziroma slovensko-bosanskega avtorja – po preselitvi v Slovenijo je postal »slovenski pesnik«.

Te zglede naštevam predvsem zato, ker se tudi pri Nini R. Klančnik zastavlja dilema: slovenska pisateljica, slovenska angleško pišoča literatka, angleško pišoča ustvarjalka ...

Uredništvo *Odsevanj* se je odločilo objaviti dva odlomka iz nastajajočega besedila, to je v angleščini in avtoričin prevod v slovenski jezik. Za eno naslednjih števil revije pa napovedujemo razgovor z avtorico prav o tej temi: pisatelj/ica in jezik.

Andrej Makuc

KNJIGA PO NORVEŠKEM VZORCU

Nemirni duh, Mlinarjev roman o Lovru Kuharju – Prežihovem Vorancu

KNJIŽNE OCENE

Da je roman o Prežihu v letu 2022 izdala prav *Mohorjeva družba*, ni nepomenljivo. Tako je avtorja spet vrnila v svoje okrilje, kjer je pred dobrimi stotimi leti začel pisateljsko pot. Prav *Mohorjeva*, s posredovanjem dr. Franca Kotnika, Župančevega doktorja z Dobrij, je namreč Prežiha pomagala »postavljati na pisateljske noge« (mu omogočila izobraževanje v to smer ...). Zato je do nje vse življenje »čutil še posebno naklonjenost«. Ko je v plebiscitarnem letu 1920 morala ta ustanova iz Celovca zbežati na Prevalje, je »prav v Vorancu videla največjo podporo, zato so ga zaprosili, da jim pomaga. In jim tudi je« (str. 334). Sodeloval je z njo, kot pomembna politična in kulturna osebnost v kriznih časih zagovarjal njen obstoj, sklicujoč se na njen pomen za opisovanje Slovencev v preteklosti, tudi po letu 1945, ko so mu očitali, da se »vidni partijec zavzema za cerkveno založbo«.

S tem dejanjem so odgovorni pri celovški *Mohorjevi* (Franz Kelih, Karl Hren in urednik Adrijan Kert) in drugi sodelujoči (Vinko Ošlak, Mirko Osojnik in Ivana Vatovec) pokazali, da je ta družba sposobna presegati vsakršne delitve, in najbrž tudi hoteli reči, da naš čas nikakor ni čas, ko bi Prežiha, to monumentalno osebnost slovenske politike in literature, pospravili v ropotarnico zgodovine, pač pa je čas, da mu Koroška da »dolžno hvalo« (s simpoziji, mogoče s filmom, posnetim po njegovem romanu *Jamnica* ...), literarno-pedagoška stroka pa mu še okrepi mesto v učbenikih.

Kako velik je Prežih, je Mlinarju v romansirani biografiji z dobrimi 400 stranmi gotovo uspelo prikazati.

Meni se je po prebranem o njegovem življenju in delu izrisala zelo posebna podoba. Dolgo sem razmišljala, ali jo naj delim z bralci *Odsevanj* ali ne, potem pa me je opogumil pesnik Oton Župančič, ki se je v spremni besedi k *Solzicam* spraševal, ali je Prežih skala, ali klada, ali človek, ali medved... Drzne metafore, ki so v meni porodile

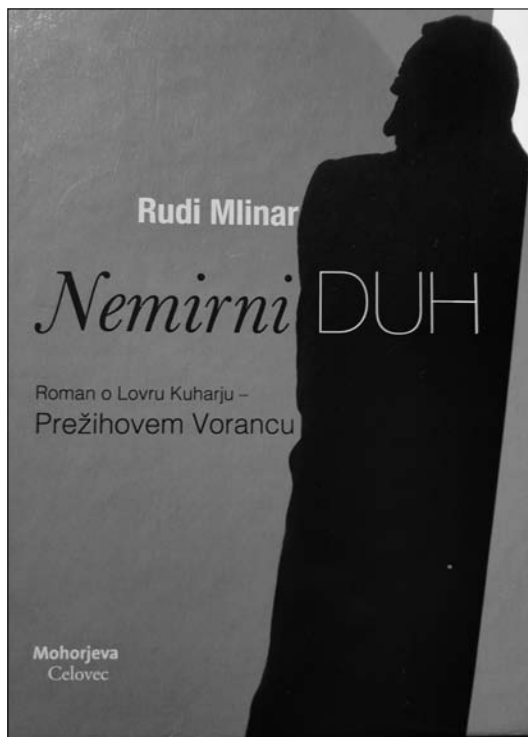
še drznejšo: Mlinar je o Prežihu spletel unikaten pulover v norveškem vzorcu, v katerem so po vrstah rdeča zvezda, pisateljsko pero, Uršlja gora in srce. Pravico do takšne podobe mi daje tudi Mlinar sam, saj so primere ali komparacije dobro pripovedno sredstvo tudi v njegovem zapisu (glej citate).

1. vzorec: rdeča zvezda

Predstavlja Prežihovo »klero-komunistično« delovanje, za katerega je drago plačal, saj je bil zaradi njega od doma kar okoli triindvajset let, doma, v njemu tako ljubih krajih, pa »le« preostalih 33!

Razloge za Prežihovo politično orientacijo in njen razvoj lahko strnemo po množici podatkov v romanu, ki jih je Mlinar o Prežihovem delovanju skrbno zbral in zapisal, kot navaja sam, največ po knjigi Draga Druškoviča *Prežihov Voranc. Pisatelj in politik*.

Da svet ni za vse enako pravičen, je Voranc spoznal, ko ga je oče kot tretješolca vzel s seboj na delavski shod v guštanjsko tovarno. Tam so rekli, »da imajo nekateri vse, drugi pa nič. Da grof plačuje delavce premalo, sam pa živi razkošno ...« (str. 19). Vidi, da grof najema tuje drvarje, ki so cenejši, domači pa morajo v tujino. Z delavsko bedo se nato sreča leta 1908, ko dela v papirnici v Podgori pri Gorici, nato v celovški *Grelnici*, kjer pa reveži že sanjajo, »da se bo ta krivični svet, enkrat, morda celo kmalu sesul, da bodo prišli drugi časi ...« (str. 53); pa takrat, ko sprašuje za delo v celovški klavnici, a mu odgovorijo, da zaposlujejo »samo naše« (narodnostno vprašanje). V 1. svetovni vojni, ko prebegne z avstrijske na italijansko stran, v zaporu naleti na italijanskega socialista, ki mu prinaša knjige Trockega, Lenina ... in ga seznanja z dogodki v Rusiji (str. 97); ob tem se navduši za »nov dan«, a rezultati 1. svetovne vojne ga razočarajo: »Na pročeljih hiš so vihra-

Faksimile naslovnice romana

le druge zastave, kolesje pa bodo še vedno pomagali vrteti isti ljudje, ki so ga vrteli že v cesarstvu« (str. 101). Nadalje je razočaran, ko ga doma aretirajo avstrijski vojaki, navdušen pa, ko sreča udeleženca oktobrske revolucije ... Tako se začne v letu 1919, ko si doma služi kruh kot gozdni delavec in lahko »veliko razmišlja« in se začne dobivati s fanti iz soseske. Imajo prave »vroče pogovore« o tem, kako je treba zemljo razdeliti kmetom. Ko se zaposli v ravenski jeklarni kot računovodja bratovske skladnice, ima veliko priložnosti, da tudi vidi, kako živijo delavci. O tem začne pisati in objavljati članke v časopisih, revijah, soorganizira shode, išče somišljenike ... Popolnoma se vpne v guštanjsko družbeno življenje (ustanavljanje društev, knjižnice ...) in politično (soorganizira razna zborovanja ...). Dogodki ga »posrkajo v rdeči vrtinec« (str. 130) in velikokrat »je moral stopiti v ospredje, tja, kjer se ni nikoli dobro počutil« (str. 127). Tako je prišlo do samoumevnega dejanja: 19. septembra 1920 ustanovijo krajevno organizacijo *Komunistične partije Jugoslavije*, on postane tajnik in javni zagovornik njenih stališč, a kmalu spozna, da delujejo v sovražnem

okolju, a tudi, »da le ni tako malo njemu podobnih« (str. 151); kmalu oblast stranko prepove (v ilegali organizira v Kefrovem mlinu dva mladinska kongresa); 1925 ga v tovarni odpustijo in 20. maja 1930 mora čez mejo. Tako se začne njegovo ilegalno delo v tujini (Dunaj, Praga, Berlin, Pariz), zaposli se pri mednarodni organizaciji *Rdeča pomoč*, po nalogu Moskve obišče Romunijo, Bolgarijo in Norveško ... Verjame: »... povsod bom našel brate, povsod se bom lahko boril za pravice zatiranih ljudi.« Suče se v najvišjih političnih krogih, dobi pomembne vloge (urednik *Dela*, član *CK KPJ*, udeleženec *Internacionale* v Moskvi ...), idejo širi s svojimi članki v časopisih in revijah ... 1936. ga zaprejo in 1937. zapiše, da nima več prave moči za politično delovanje. 1938. tudi vrh stranke spozna, da je zanj najbolje, da se vrne k literarnemu ustvarjanju, 1939. je razrešen vseh političnih funkcij in se vrne v domovino. Na vprašanje, zakaj se je umaknil v tako pomembnem zgodovinskem trenutku, odgovori: »Prav gotovo so spoznali, da jim bom tudi kot pisatelj vsaj toliko koristen, kolikor bi bil kot politični delavec.« (str. 276) V 2. svetovni vojni in po njej se spet vključi v politično delo s prepričanjem, da *OF* ne sme nikogar izključevati; je med vodilnimi, ne v ospredju, a vseeno nova oblast zahteva od njega več in več (vodi 2. kulturni plenum, predsednik *Ljudske prosvete Slovenije*, predsednik hotuljskega odbora za elektrifikacijo, piše pisma na vse strani ...). Razumeti poskuša oba pola tedanje ureditve, a v končnem je razočaran nad nazorom, ki ga je zagovarjal: »Vedno več je bilo stvari, ki so se namesto navzgor, k lepšemu življenju, obračale v nasprotno smer.« (str. 395)

2. vzorec: pero

Po zapisanem v Mlinarjevi knjigi lahko vzkliknem: Prežih je na papir preli na litre črnila! Na najrazličnejše naslove doma in v Evropi je poromalo na stotine pisem spod njegovega peresa: na uredništva časopisov in revij (*Mir*, *Kres*, *Domači prijatelj*, *Enotnost*, *Ujedinjenje*, *Ljubljanski zvon*, *Pod lipo*, *Glas svobode* ...), založb (*Zadružna založba*

Ljubljana, Mohorjeva; Fran Albreht, Anton, Cvetko in Etbin Kristan, Juš Kozak ...), političnih ustanov; pisal je somišljenikom (Viktor Koleša, Vinko Möderndorfer, Gorazd Tihora, Josip Vidmar ...), literatom (Izidor Cankar, Mile Klopčič), domačim (staršem in bratom), sorodnikom, prijateljem, znancem ... Za tisti čas spoštovanja vredna korespondenca z učinki, ki so soummerjali tok slovenske zgodovine, ali – izraženo še s Prežihu ljubo prisposodbo – z njimi je ta koroški »boren paver«, kot se je poimenoval sam, zelo zbrzdal slovensko politično in kulturno krajino.

Brez Prežihovih brazd pa si seveda tudi slovenske literarne njive ne znamo zamišljati. Mlinar nam jo v *Nemirnem duhu* izriše v zelo širokih potezah, predvsem s podatki o nastajanju in izhajanju njegovih črtic, novel in romanov ter o odzivih nanje. Na več mestih tudi poudari, da je Voranc podejdoval dar za pripovedovanje (velja za enega najboljših slovenskih pripovednikov oz. epikov) po materi. Verjel je: »Lepše kakor je znala pripovedovati mama? Ne, lepših zgodb tudi v knjigah ne bo našel, o tem je bil prepričan.« (str. 16) Ob njeni smrti je zapisal: »Oni mi niso bili le rodna mati, ampak so bili povzročiteljica skoraj vseh knjižnih del, ki so danes last slovenskega naroda. Oni so mi pripovedovali korene povesti teh zgodb.« (str. 374) Po materini pripovedi so tako nastale novele o Svetnečem Gašperju, Hudabivški Meti ... Je pa Prežihovo pisateljsko pot nedvomno zelo zaznamoval tudi hotuljski učitelj, ki mu je večkrat namignil, da si zasluži še kaj več, »kakor da pase ovce po okoliških bregeh«, in da zna »zapisati svoje doživljaje bolje kakor kdor koli drug v razredu« (str. 12).

Zelo veliko so mu pomenile knjige. Vsako, ki jo je dobil v roke, je hlastno prebral. Ko jih je zmanjkalo pri učitelju, si jih je sposojal pri župniku, nato pri Kotnikovih na Dobrijah. Tako so ga besede začarale, »začarale tako zelo, da si jih je začel tudi sam zapisovati« (str. 28), in jasno je videl pred seboj cilj, »kot goro, ki jo je na vrhu osvetljevalo sonce. V valujoči travi, ki jo je kodral rahel večerni veter, se je vse razgrnilo pred njim; pisal bo, pisal tako kakor oni, ki pišejo knjige« (str. 28). In z bujno domišljijo

(samo zatisnil je oči in videl mamo, kako stoji na pragu hiše na Koglu in drži v rokah šopek solzic, majhno deklico, ki mu je za 1. maj dala nageljček ...) mu je to nadvse dobro uspevalo, le s skrbjo, ki se je je dobro zavedal: »Ne znam pa pisati in ne govoriti v pravilni slovenščini.« (str. 35) Kmalu je doživel, da je bilo to, kar je napisal, objavljeno. »V glavi mu je šumelo od ponosa, oči so se mu iskrile, bral in bral, prvič, drugič, tretjič, in kar verjeti ni mogel, da je to res natisnjeno v reviji.« (str. 38) Po vsem povedanem kljub vsemu presenetli podatek v Mlinarjevem romanu: dvajsetleten je imel Prežih natisnjenih že 27 črtic in dve noveli! Drugo o njegovem ustvarjanju je potem bolj ali manj znana zgodba iz učbenikov, pri meni ponovno oživiljena z že pozabljenim, zato presenetljivim: da se je roman *Doberdob* trikrat izgubil in trikrat se ga je ponovno lotil; da so najboljša dela o »koroškem malem človeku« (*Požganica*, s katero »je želel dokončno stopiti skozi velika vrata v slovensko književnost«, *Jamnica*, *Samorastniki*) največ nastajala daleč od doma (»Toplo mu je bilo pri srcu, ko je pisal to, sicer žalostno, a obenem njemu tako drago snov, v kateri je razkril duše preprostih ljudi, ki so vseskozi prebivali v njegovih spominih«; str. 226); da je bil velikokrat razočaran nad odzivom bralcev in verjel, »da le ni tako dober pisatelj, kot je mislil«, čeprav je tudi vedel, da so bila njegova dela »kakor kamen, ki potem, ko ga vržeš v tolmun, širi kroge daleč navzven«, a kljub mnogim krizam ni nehal pisati, češ: »preveč vsega nosim v sebi, da bi prenehal«; da je bil razočaran tudi nad odzivom stroke (nagrado za najboljšega jugoslovanskega pisatelja v preteklem letu dobi Andrić za *Most na Drini*, ne on za *Jamico*); da je pisal pisma, a od njega so pričakovali literarne bisere; da ga je pisanje rešilo pred politično likvidacijo; da si je lastil preveč slovenske literarne njive ...

3. vzorec: Uršlja gora

Spleten je iz vseh Prežihovih domov (Kotnikova bajta, Kogel, Preški vrh ...; tudi tistega, za katerega si je sam kupil zemljo), narave, domovine, Kotelj in Raven in vseh njemu dragih, v Gorinem objemu živečih ljudi. Mlinar, ki se kot Prežih sam v svojih delih v tem romanu prav tako pogosto ustavlja ob naravi, postavi nasproti Uršljo goro in Preški vrh (»Sončna svetloba na drugi strani doline je poljubljala goro, ki je kot zid stala nasproti Preškemu vrhu«; str. 11), predstavi veliko staro hruško kot Prežihove korenine in hrepenenje (»Njegove želje so se raztezale kakor veje stare hruške – na vse strani sveta«; str. 58), goro kot izzive: »To, kar vidiš,« mu je nekoč rekel star mož, ko je hrepenече gledal proti gori, »to ni niti kaplja v morju proti temu, kar je za to goro, pa to na zahodu in ono na severu ... Svet se tu ne konča.« (str. 46) Da je to res, je Voranc še kako izkusil, a ga je domov na Preški vrh »še vedno vleklo, kot da bi tam kaj izgubil« (str. 118), velikokrat pa ga je od tam tudi gnalo: »Nemir je kakor hud veter vse dni divjal v njem.« (str. 105) Nepredstavljivo velikokrat je zato »pakiral kovčke«, se poslavljaj in vračal, tudi ko so bili doma le še mati, oče in babica, bratje Lojz, Anza in Gustl pa že v svetu, imel ženo Marijo ter hčerki Vido in Mojco. Nikomur od njih ni bilo lahko živeti z njim, dekleti so mu zaradi dolgotrajne odsotnosti skoraj vzeli ... Njegov steber, na katerega se je lahko vedno naslonil, je bila mati, oče ga v njegovem nazoru ni podpiral, prav tako ne brat Lojz, duhovnik. Ga je pa zato za zelo svojega imel preprost slovenski človek, predvsem tudi Hotuljci, ki jim je na vseh področjih pomagal, kolikor je mogel. Pri Mlinarju lahko preberemo: »Šepet, ki ga je bilo slišati med ljudmi, tik preden je stopil na prag, je potihnil in z glav mož, ki so stopali bliže, so izginili klobuki.« (str. 325) Ljudem, »resničnim literarnim junakom iz Jamnice«, je z zapisano in govorjeno besedo znal viliti upanje. In ne nazadnje: Prežih je v svoje kraje pod Uršljo pripeljal tudi mnoge znane Slovence tistega časa (Cirila Kosmača, Kristino Brenkovo ...). Oj, Uršlja gora, se zavedaš, kakšen otrok slovenske zgodovine se je rodil v tvojih nedrih?

4. vzorec: srce

Vsaj v zadnjih štirih poglavjih od enaindvajsetih, kolikor jih je v romanu *Nemirni duh*, ki govorijo o Prežihovem življenju po koncu 2. svetovne vojne do njegove smrti, je Mlinar veliko pisal o Prežihovem zdravju. Občasno ga je »zgrabilo pri srcu in mu vzelo vso moč. Te svoje težave je pripisoval taboriščnim posledicam in se tolažil, da bodo sčasoma minile. Pa niso hotele miniti in moral je po pomoč k dr. Eratu, ki mu je svetoval bolj umirjeno življenje ...« (str. 342), a to so bile le pobožne želje (potovati bi moral po Slovenskem in pisati reportaže, bdel je nad izdajami svojih knjig ...). Zdravje se mu je vedno bolj »puntalo« (angina pectoris) in začela so se njegova romanja v bolnišnice, domov, zdravilišča ... nazadnje v stanovanje v Mariboru, kjer je 18. februarja 1950 umrl, še poln načrtov, z ugotovitvijo: »Kako nepredvidljivo je življenje, kako se vse v hipu obrne, spremeni, postavi na glavo,« in po nadvse ustvarjalnem življenju s skoraj ironičnim vprašanjem: »Za kaj sem sploh živel? Je to, kar ostaja za menoj, zadosti, da opravičim svoj prihod na svet?« (str. 390) Bilo je konec največje pisateljve agonije, ki jo je Mlinar z navajanjem (pre)podrobnih podatkov o pisateljevih bolezenskih stanjih in zdravljenjih nehote zbudil tudi pri bralcu.

Srce pa lahko povežemo tudi s sicer že znanim in zdaj po zapisanem v Mlinarjevem romanu ponovno potrjenim, da je bil Prežih »mehak kakor dobra mati, ki reže sosedovim sirotejem pogačo ...«. S svojim življenjem je dokazal, da mora svet voditi ljubezen v najširšem pomenu besede.

V teh vzorcih je po mojem spletel Rudi Mlinar roman o Prežihu, a gotovo bi katero drugo oko našlo še vsaj tistega s solato, ki jo je Voranc tako rad jedel in je tudi v knjigi vpletena na več vidnih mest.

Mene pa ob koncu tega zapisa ne zanimajo več simboli, ki v romanu *Nemirni duh* predstavljajo Prežihovo življenje, pač pa vprašanje, kako bi tisti, ki so izdajali Prežihove knjige, ocenili Mlinarjevo. Verjamem, da pozitivno.

Helena Merkač

Rudi Mlinar

NEMIRNI DUH

(odlomek iz romana)

KNJIŽNE OCENE

Konec poletja 1932 se je v Berlinu srečal z Ivanom Kokalom.

Kamor je segel pogled, če je le pogledal skozi okno, so se mu pred očmi razgrinjale strehe hiš. Le nebo nad njimi je bilo konec poletja prav modro, tako, kakršno je bilo nad Preškim vrhom.

Tistega dne ni gledal skozi okno, niti v nebo, kajti obiskal ga je Ivan, in to že drugič. Sedela sta v njegovi tesni sobi na obrobju Berlina, kjer si je našel skromno zatočišče za dni, ko je bival v tem velikem nemškem mestu.

Vsak človek, ki je vstopil k njemu in je prihajal iz njegovih krajev, mu je bil v dneh, ko je v njem vse vrelo od spominov, še kako dobrodošel.

Ivan pa mu je bil še posebej drag, saj mu je prinašal najnovejše vesti od tam, kjer je bilo njegovo srce.

Ponudil mu je pijačo. Izmenjala sta si nekaj vsakdanjih stavkov, Kokal se je že tudi nekoliko oddahnil, potem pa se je nagnil čez mizo in ga vprašal: »Kakšna je situacija te dni v Berlinu?«

Vprašanje ga je malo zmedlo, saj je bil v mislih čisto drugje. Na hitro je premislil ... »Običajni dnevi, nič pretresljivega, vsaj kar zadeva moje delo. Drugače pa tako sam veš, kaj se te dni dogaja po Nemčiji. Vse gre v napačno smer in bojim se, da iz tega, kar se kuha, ne bo nastalo nič užitnega, vsaj za nas ne.«

Sedel je za mizo.

Ko je opazil, da bi Ivan rad nadaljeval s pogovorom v tej smeri, mu je hitro vskočil v besedo. »Mogoče imaš ti kakšne sveže novice. Pa ne iz Nemčije, Avstrije ali iz kakšne druge države. Mene zanimajo novice od doma.«

Ivan, ki je že imel na jeziku drugo temo, se je zmedel, nekaj trenutkov je lovil svoje misli, potem ga je vprašal: »Misliš glede naših stvari?«

»Pustiva to, mene zanima, kako je z našimi ljudmi. Kaj delajo, kako živijo?«

Ti boš to vedel bolje od mene. Bližje si našim krajem sedaj, več stikov imaš, kakor jaz.«

Ivan je skomignil z rameni. »Najbrž ne vem nič več od tebe. Nikar ne misli, da imam kakšne posebne vezi z domom. Po mojem imaš

ti boljše ko jaz. Saj ne rečem, pogosto mi pišejo, a s tako skopimi besedami, da sem včasih prav razočaran. Tam spodaj najbrž mislijo, da naju te stvari ne zanimajo, če smem sklepati, da si tudi ti lačen vesti izza meje.«

Še kako se je strinjal z njim. »Točno tako je, kakor si rekel, Ivan. Sam neznansko hrepenim po domu, saj sem v tujini dlje od tebe. Za vsako brazdo, ki jo doma po njivi izorje brat Ivan, bi rad vedel, kako se je obrnila. Za vsako vejo bi hotel vedeti, ki jo je spomladi odrezal z jablane. Zanima me, kaj jedo, ali imajo polne kašče. Pa kakšno vreme imajo, je zadosti dežja, je mogoče suša. Vidiš, vse to mi hodi po glavi, ko zvečer ležem v posteljo.«

Vsak večer se sprehodim od vasi, mimo cerkve, gostilne, pa potem po cesti proti Šmohorju, nato po skozi gozd do doma. Počasi grem in vse vidim pred seboj. Goro vidim, ki stoji mogočna tam nad vasjo, rože vidim, ki cvetijo ob poti, in včasih slišim celo ptice, ki pojejo v drevju. Pogosto se mi zgodi, da zaspim, še preden pridem do doma, in potem se zjutraj jezim, da se mi je to zgodilo.«

Ivan ga je ves čas pozorno poslušal. »Domotožje, Lovro, to je domotožje.«

»Menda res, pa kaj bi ga tajil! Če bi mi jutri kdo rekel: Doma je varno, nihče te ne bo zaprl, nihče te ne bo preganjal, še tisti hip bi odšel domov.«

Ivan se je začudil: »Kaj pa naše delo, ali bi ga kar tako pustil?«

»Vem, misliš, da mi ni mar za to, kar delamo tukaj. A se motiš. Še kako mi je pomembno vse, kar delamo. Vendar ti moram priznati, da je plačilo za napor, ki ga vlagamo v to delo, jaz, ti in naši tovariši, preslabo vrednoteno in tudi nima tistih rezultatov, ki bi si jih zaslužili. Premalo napredka vidim pri našem delu. S tem se boš menda tudi ti strinjal. In kakor kaže, ga bo še manj, saj se razmere iz dneva v dan slabšajo.«

»Rekel boš, da je to znak, da se mora ta svet enkrat zrušiti in izginiti, da bo potem na razbitinah nastal nov družbeni red?«

»Če sem rekel, da bi takoj odšel domov, s tem nisem mislil, da mi je vseeno za to, kar delam tukaj. Delal bi doma, kakor sem pred begom, in to še z večjim veseljem, saj bi bili rezultati tam več vredni kakor so tukaj. Navsezadnje se mi zdi pomemben tudi kraj, kjer delam za našo stvar. Priznati moraš, da bi doma delala

še z večjim zanosom in veseljem. Če na tem temnem nebu zasije samo ena sama svetla zvezda izven Rusije, je to že velik uspeh. Koliko bolj srečen bi bil, če bi se to zgodilo pri nas.«

Ivan ga je poslušal na pol odprtih ust.

Ni bil vaje, da bi Voranc toliko govoril. Spomnil se je, da je moral včasih vsako besedo iz njega vleči, tokrat pa so mu besede tekle iz ust. Molčal je in iskal pravih besed, ki bi jih dodal tistemu, kar je povedal, in ko jih je že skoraj našel, ga je znova prehitel in je nadaljeval:

»Ja, res je, kar si rekel. Domotožje me daje. In veš, kaj najbolj pogrešam?

Najbolj pogrešam svojo veliko skrinjo na parni, tisto, na kateri sem toliko napisal. Če bi lahko znova sedel za njo, če bi le lahko vzel v roke peresnik in bi bilo pred menoj nekaj praznih listov papirja ... To, vidiš, pogrešam.

Ti ne veš, kako rad bi znova imel mir in čas, da bi pisal. Kar sanjam o tem in potem,

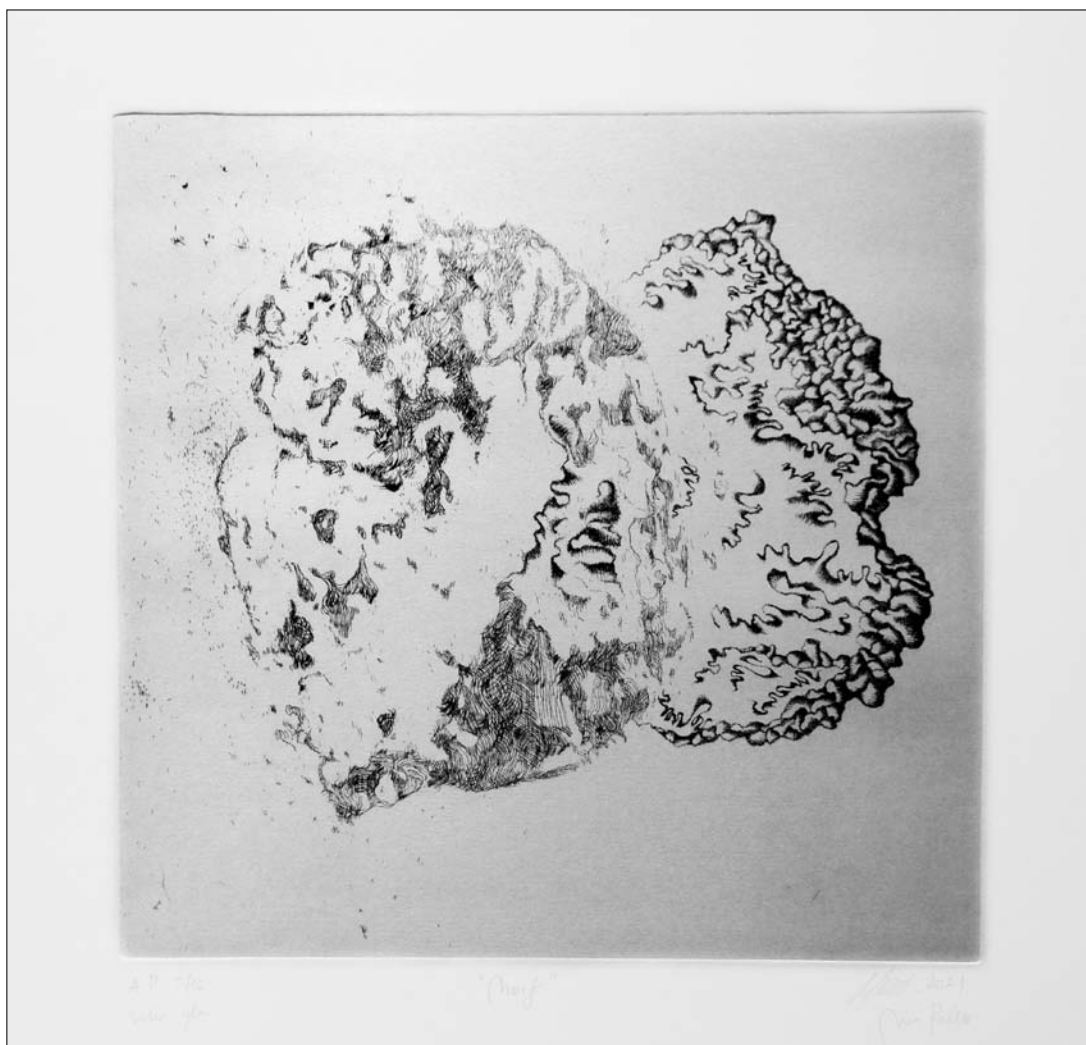
ko odprem oči in vidim, kje sem, kaj me ta dan čaka, kaj moram narediti, kam moram iti ... se vse v meni podre in potrebujem kar nekaj časa, da se spravim v red in sem pripravljen delati to, kar moram. Veš, kaj še pogrešam?«

Ivan se je vprašujoče zazrl vanj.

»Pogrešam vse tiste večere, ko sem sedel pod mojo staro tepko in sem gledal v goro, kako jo počasi zagrinja mrak, ko se je sončna luč pomikala ped za pedjo proti njenemu vrhu ... Misliš, da bom še lahko kdaj sedel tja in gledal proti gori? Potem pa bi šel domov in mama bi na mizo postavila veliko skledo solate.«

Ivan ga je pogledal. Že je hotel reči, da se bo to še gotovo zgodilo, a je kar molčal, kajti videl je, kako se je Voranc zasanjano zagledal v steno, in takoj je vedel, kje je v tistem trenutku, saj je sonce ravno zahajalo.

On pa je bil daleč, tam, kjer je lahko gledal v svojo goro in jedel mamino solato.

Monika Plemen in Mia Paller, *Morf*, suha igla, 50 x 70 cm, 2021

Oreh Gusti Stridsberg

S pisateljico Gusti Stridsberg sem se »srečeval« občasno, in sicer tako bralsko kot drugače. Vsaka »hoja« k njej ali mimo nje je bila največkrat nenačrtovana, torej bolj mimanje naključno. V zadnjih dveh letih pa je bil moj interes zastavljen z jasno oblikovanim namenom. Do tega »preloma« sem bil pasivni zbiralec informacij, od predlani pa sem se namenil k dotlej napaberkovanemu kaj priložiti tudi sam.

Pa po vrsti.

Za začetek mi je s katero štorijo o *Hartensteinu* in njenih lastnikih v obdobju med obema velikima vojnama iz prve roke postregel Franc Mauc (sicer moj stric), a je zgodbe o Gusti Stridsberg in njenih zastavljal priložnostno. Milostljivo z gradu je še kot otročaj, a vendarle že z milostjo spomina, srečeval v živo, ko pa so lastniki odšli in so se za njimi izgubile sledi, je o življenju Gusti, takrat še poročene Jirku, in njenih z graščine slišal marsikaj ob priložnostih, ko je kakšen dogodek dal besedo bližnji preteklosti. Hartnštajnski – tako domačini v svoji narojeni materinščini, torej narečno, še danes pogosto poimenujejo/-mo posest, ki je že dolgo ni več, a o tem pozneje. Vedel je kaj povedati o lastniku Bernhardu Jirkuju, a je o njem ohranjal bolj tračpikanterije, ki ne spadajo v sklop preverljivih dejstev in namenu tega pisanja.

Moj drugi link do graščine in graščinskih so vzpostavili moji straši, ki so mi »podtahnili« avtoričin roman *Mojih pet življenj* (ZO, 1972, prev. Drago Druškovič), a se me prebrano ni trajneje dotaknilo. Bil sem študent svetovne književnosti (tako se je še ob mojem vpisu na Filozofsko v Ljubljani katedra imenovala) in bil sem na svoj način s pravim kolosom – svetovna književnost – v poimenovanju žrtev prevzetnosti. A so nas, študentarijo, kmalu prizemljili s preimenovanjem študijske smeri: po novem v primerjalno književnost, študentsko žargonsko komparativistiko (tako smo obranili vsaj malo prvotne očaranosti z obetano širino literarnega pogleda in razgleda). Očitno sem takrat še vedno verjel (in bil prepričan), da je svet drugje, da nikakor ne more biti že kar pred domačim pragom, zato ga nikakor ne more biti na *Hartensteinu*, ki ga takrat v fizični obliki sicer ni bilo več, a je bil vendar še ves živ med domačini. Kakšna zmota (ugotavljam danes)! O tem namreč, kje naj bi bilo mogoče najti svet. Drugod – samo doma ne.

Pozneje me je o Gusti Stridsberg že kot sred-

nješolskega profesorja, pravzaprav učitelja slovenista, spraševal, predvsem pa o marsičem podučil, vedno radovedni in za marsikaj odprt Franček Lasbaher (moj takratni ravnatelj). O nenavadni, fascinantni, za eno življenje preveliki Hartnštajnčanki je kasneje tudi publiciral v reviji *Odsevanja*.

Vrsto pobud za poglobitev teh nastavkov je med zadnjimi prispevala Karla Zajc Berzelak s svojimi dokumentiranimi predstavitevami dela in osebe Gusti Jirku/Stridsberg prav tako v *Odsevanjih* (št. 113-114, 115-116, 119-120, 121-122) – in z delom še zdaleč ni končala. Z nečim pa, o čemer tudi Gusti Stridsberg ni mogla nič slutiti, še manj pa vedeti, me je z njo povežalo živo življenje samo, ki je z eno nogo vedno drugje, kot smo mu odmerili ali mu namenili, da bi bilo. Predvsem o zadnje omenjenem bo v nadaljevanju tekla pripoved, ki jo že spletam.

O tem, kako je (pre)živela svoj čas, je Gusti Stridsberg (skoraj) vse povedala v romanu *Mojih pet življenj*. A to je samo del njene pisne »zapuščine«: preostali obsežnejši del v svojih prispevkih delno s prevodi, delno s priredbami iz švedščine (v kateri je avtorica pisala) bralstvu ponuja K. Z. Berzelak. V tem zapisu me obseda predvsem G. Stridsberg Hartensteinska (pozneje in še danes so posestvo poslovenili v *Dobrovski grad*) zgodba oz. skušnja (med leti 1918–1932), še posebej pa usoda tistega, kar je od tega v materialnem in duhovnem smislu ostalo po njenem odhodu z gradu. Prepletam njene (biografske) romansirane zapise iz romana *Mojih pet življenj*, zgodovinske fakte in poročila oseb, ki so bili priča usodi hartnštajnskih ostalin potem, ko so jih Jirkuju zapustili, torej v času, ko je pisateljica (v drugo poročena Stridsberg) doživela še drugo svetovno morijo pa ko je že živela na visokem evropskem severu (Švedska) pa tudi dogodke iz let, ko je bilo njeno tostranstvo že zaključeno.

Morebiti sem si o vsem tem domišljal napisati celo obsežnejše literarizirano besedilo, a spoznavam, da zmorem komaj kaj več kot zbirnik ključnih besed in nekaj faktov o usodi ostalin materialnosti, ki so ji tudi Jirkuju vtisnili ali priložili svoj pečat. Tako se v nadaljevanju tega zapisa izrisuje preplet citatov iz njenih (avtobiografskih) romanov *Mojih pet življenj* in *Igre senc v Jugoslaviji*, e-poštni zapis dr. Marjana Linasija, s svojim spominskim delom pa je marsičemu priložil pomemben del moj oče Jože Koletnik. S

povzemanjem po njegovem izbornem spominu (torej brez tehničnega zgodovinskega instrumentarija) sem želel ohraniti živost, ki ji nisem želel rezati kril: puščam jo nedotaknjeno, čeprav je v njej morda kak drobec, ki bi ga zapriseženi dokumentaristi obrnili ali popravili. Moj sogovorec se je na slovenjgraški *Ekonomiji*, pozneje *Zadrugi*, zaposlil leta 1959, leto predtem pa opravljal delo kletarja v *Vinski kleti* (ta je bila v takratni stavbi, danes novogradnja in seveda z drugačno namembnostjo, med nekdanjim *Sokolskim domom*, kasneje *Domom telesne kulture*, danes *Kulturnim domom*, in *Mizarstvom Jeromel*).

Po tem dolgem, a potrebnem uvodu je končno čas za vstop v roman, natančneje v zadnje leto prve svetovne vojne in potem k vsemu, kar je v srčki tega zapisa. Torej grad *Hartenstein* v letih 1918–1933. Dodajam samo za lažje razumevanje strukture romana zgodovinski prerez petih delov (avtoričinih različnih življenjskih obdobij), ki jih napoveduje naslov: Avstro-Ogrska – mladost in prva svetovna vojna; Jugoslavija – Hartenstein; SSSR – stalinizem; Španija – državljanska in druga svetovna vojna; Švedska – poveljno obdobje.

Petnajst let življenja Gusti Stridsberg in njene družine (s številnimi gosti, saj nekeje zapiše, da sta bila v vseh teh letih s prvim možem Bernhardom Jirkujem sama v svojem novem domu – brez obiskovalcev torej – vsega le kakšnih štirinajst dni) na gradu Hartenstein začenja z naslednjim zapisom: »*Ko sem se v začetku junija 1918 prvič peljala po jablanovem drevoredu, ki se odcepi od deželne ceste (danes križišče pri Telačniku, vsa pojasnila A. M.) in se polagoma vzpenja (danes poseljeni, pozidani Metulov klanc) proti planoti, sem bila docela obupana. Tu, v tej samoti, naj spravim čez šest tednov otroka na svet.*

»*Grad Hartenstein*« so zgradbo imenovali Slovenci že v avstrijskem času. Pravzaprav v resnici ni bil nikakršen grad, temveč samo stara lovska hiša.«

Tako sta se tu v pričakovanju naslednika naselila mlada Jirkuja in zastavila nenavadno začeto zakonsko dvojino, ki pa to v tradicionalnem razumevanju zakona sploh ni bila.

»Tisoč *jablan* je obdajalo v štirih redih v širokem polkrogu staro hišo in v dvojnih vrstah obrobalo drevored, ki je vodil navzdol k deželni cesti.

Hiša je imela debele zidove iz velikih neobdelanih *kamnov*. Med režami in razpokami so rastle trave in drobne zeli. V osrednjem delu je naprej pomaknjeni stolp presegal stranski krili za nadstropje. Levemu stranskemu krilu je bila prizidana kapela. Dve stopnici sta vodili v velik obokan prostor, ki je dobival svetlobo skozi zamrežena gotska

okna. Znotraj si prišel po oglatih, ozkih stopnicah v eno izmed sob za tujce v prvem nadstropju. Drugo stransko krilo je stalo s svojo širino vzdolž »zelenjavnega vrta«. Na nepravilni in težki zgradbi je bila škodlasta streha, kakor lahek klobuk na glavi velikana. Sredi stolpu podobne sprednje zgradbe so bile zbledele hrastove duri, uokvirjene z gosto sprepletjenima stoletnima glicinijama, ki sta štrleli navzgor k škodlasti strehi kakor dva stebra. Med glicinijama si stopil v dolgo gotsko obokano vežo z njenimi zidnimi vdolbinami za madono in svetnike.

Na stari iz železa uliti svetilki, ki je visela iz konice oboka, so gnezdile lastovice.

Hiša je hitro postala naš dom.

Kot kulise za to samosvojo hišo so se vrstili travniki in pašniki, za njimi brezov gozdič, za njim temen smrekov gozd in čisto v ozadju Peca – težka gorka gmota.

Samo svetu odtujena norčka, kakor sva bila Bernhard in jaz, sva zmogla zbrati toliko lahkomiselnosti, da sva iz temeljev začela novo življenje, in to v trenutku, ko se je začel razpad Avstrije. Pred nama je bilo življenje v skoraj tuji deželi, ob neslučenih razmerah, morebiti bova imela okoli sebe same sovražnike.

Pa se je vendarle vse izteklo nad pričakovanjem.

Bimi se je rodila na Hartensteinu in so jo tam tudi krstili, v naši petsto let stari hiši.

Odkar je obstajala ta čudovito očarljiva punčka, ne bi zamenjala z nikomer na svetu. Tašča jo je kdo ve zakaj imenovala »Bimi« in ostala je Bimi kljub štirim sijajnim krstnim imenom.«

Bernhard Jirku v tem času na Dunaju še ni dokončal študija medicine, se je pa z vso vnemo lotil gospodarjenja na obsežni posesti.

»Naših tristo hektarjev travnikov, pašnikov in gozdov je bilo mikaven predmet za preizkušnje in Bernhard je prejel mnoge nasvete, na žalost jim je sledil. Predvsem je začel z osuševanjem močvirskih površin, iz katerih naj bi nastali pašniki. Eden prvih ciljev je bila živinoreja, in sicer montafonske krave *mlekarice*.

Bernhardovo neugnano veselje za »investiranjem« – pa naj so bili to že steklenjaki, nasadi rož, naprave za izsuševanje ali plemenske krave – se je izkazalo za usodno ... Nepričakovano so po zaslugi prekupčevalcev v vsej deželi padle cene *hmelju*, ki so negotovi položaj kmetovalcev izrabljali in zbijali cene z utemeljitvijo, da je kakovost slovenskega hmelja na svetovnem tržišču manjvredna.«

Gusti Jirku se je v tem času dodobra priučila slovenskega jezika (pri tem ji je bil v pomembno pomoč šmarški nadučitelj Kavčič) in zastavila s prevodom Cankarjevega *Hlapca Jerneja* in njegove pravice. Po vrnitvi z Dunaja, kjer je iskala založnika za prevod v nemščino, zapiše:

»Vsa vesela sem se vrnila domov in slab teden

pozneje je pripel Fritz von Haniel (založnik) na Hartenstein. Da bo mera polna, se je mož kar zaljubil v to staro hišo, **vodnjak** na vleko, v pse, v nedotaknjenost slovenske pokrajine in v smetanov povalnik naše stare gospodične.«

Kot je že bilo povedano – na Hartensteinu zakonca Jirku nista bila nikoli sama.

»Med poletjem 1930, ki ga je Bernhard delno preživel na Hartensteinu, so prebivali pri nas skupaj ali drug za drugim gospod in gospa Haniel, moja sestrična Wanda Zifferer, vdova avstrijskega legacijskega svetnika v Parizu, teta Rose, Mary von Gayer, moja svakinja Louise in nekaj drugih obiskovalcev. Nazadnje je konec avgusta prišel Holandec Hendryk Cramer, ki je prebival v Parizu. Njegova edina zaposlitev je bila, da je razmišljal o življenju. Hendryk je osvojil Bernharda, Bimi in mene z ročnostjo rokohitca. Po treh tednih načrtne osvajaalne umetnosti mi je Hendryk sporočil, da se mora vrniti v Pariz, a da bi rad prišel na Hartenstein, če bi se mi strinjali s tem, za nekaj mesecev na daljši obisk. Sedela sem na klopi pod **orehom** in on je stal pred mano in me gledal z odkrito radovednostjo z rokami v hlačnih žepih, z mornarsko pipo v ustnem kotičku. „Moram vam nekaj priznati, Françoise chérie,“ je rekel in mi naklonil čas, da sem tudi sama postala radovedna. Aha, sem pomislila, zdaj pride tisto kakor po navadi. Pred odhodom darilo gosta – ljubezenska izjava. „Ne, ne,“ je vzkliknil, „vem, kaj mislite, samo da niste to vi, ki jo ljubim.“ Zasmejala sem se. „Razočarana sem,“ sem rekla, „torej, kakšno priznanje naj bo to?“

„Ljubim vašo hčer.“

„Ljubite – Bimi? Dvanajstletnega otroka?“«

Ko je bila Bimi v petnajstem letu in so ji izbrali študij v Švici je bil to le eden izmed razlogov, da so zapustili dom.

»S sto dinarji v žepu sem zapustila Hartenstein. Ko sem se zadnjič peljala z lovskim vozičkom na železniško postajo (v Turiški vasi), sem se domislila Grimmov pravljice: „Mladenič gre v svet, da bi spoznal strah.“«

Bilo je leto 1933, svet se je spet pripravljal, da se postavi na glavo (Evropa postane presečišče fašizma, komunizma in nacizma) in Gusti Stridsberg se odpravlja iz pogojno rečeno dobrovskega (hartensteinskega) miru novim velikim osebnim in človečanskim izzivom naproti.

»Gledala sem skozi okno (vlaka). Bil je jasen, zlat jesenski dan. Že me je prevzemalo veselje do Dunaja.«

Iz zapisov sem izbral ključne besede (v krepkem tisku), da bi predmetnosti sledil v njihovi usodi potem, ko je Gusti Jirku zapustila Hartenstein in se med drugim pojavila v stalinistični Sovjetski zvezi, v španski državljanski

vojni, kot vohunka med drugo svetovno vojno in pozneje kot državljanka Švedske v novem velikem miru, zmotno preimenovanem (danes to vemo) z »nikoli več vojne«.

Ključne besede: **grad, jablana, kamen, mlekarice, hmelj, vodnjak, oreh**

Nadaljnja »usoda« poimenovane predmetnosti v času.

Grad

O usodi gradu Hartenstein me je za tukajšnjo rabo dovolj izčrpno informiral dr. Marijan Linasi, višji svetovalec v KPM SG. »Za stanje 1941, ko je posestvo zapolnil nemški okupator, imamo mapco pri nas med zaplenjenimi posestvi. Gre za nekaj zanimivih dokumentov, opis stanja, ki je bilo slabo, takrat je posestvo obsegalo 126 hektarjev (Gusti Stridsberg govori o 300 hektarjih, ko sta ga 1918 prevzela z možem; domnevam, da ga je močno oklestila že agrarna reforma takoj po 1. svetovni vojni, deloma najbrž tudi odprodaje), tam je tudi tloris gradu, pritličje in zgornji „štuk“, z navedeno velikostjo prostorov. Obstajali so tudi načrti, da bi dvorec obnovili in v njem uredili kmetijsko šolo z internatom. Sicer je to bilo potem v času okupacije nemško državno posestvo, njegov upravnik je bil Tomaž Ovčar, mož babice Ovčarjeve (enako tudi župnijske nadarbine Šmartno). Tam je moj tast prvič videl traktor, pač neroden kot tank (vozil je z njim Zdovc, ki je potem šel v partizane in bil ujet). V noči na 1. november 1943 so dvorec požgali aktivisti šaleško-mislinskega okrožja, kar izvemo tudi iz pisma Cvete Simoniti možu.« (katalog *Na poti v neznano*, str. 166) (Marjan Linasi: e-pošta, 3. januar 2022)

Gusti Stridsberg se je na Hartenstein/Dobrovski grad vrnila še enkrat po koncu druge svetovne vojne leta 1945. O tem literarno priča v romanu *Skuggspel i Jugoslavien – Igre senc v Jugoslaviji*. Povzemam po Karli Zajc Berzelak, *Odsevanja* 121–122, str. 19 in naprej: namreč, roman je izšel leta 1946 v Stockholmu pri založbi *Albert Bonniers Förlag*, vsebuje 263 strani, spodaj citirano je prevajalkin in prirejevalkin (to je KZB) dobesedni prevod, kot pojasni. Romaneska pripovedovalka v *Igrah senc* je Jelena Vernizani (to je pisateljčin alter ego), ki se po drugi vojni (leto 1945) vrne na svojo posest, tu poimenovano *Twirdy-Kamen* (to je Hartenstein).

»Postaja v Turiški vasi je bila požgana. Iz porušenega postajnega poslopja se je od nekd prikazal naš stari prometnik, postaran in zguban. „Ali milostljiva ve, da je dvorec pogorel?“ „Ne. Tega nisem vedela. Požgan? Povsem?“ Prikimal je. ... Pot je s podeželske ceste zavila desno: počasi sem

se vzpenjala proti privzdignjeni ravnini, kjer je stal Twiordy-Kamen. Šla sem naprej, čez travnike. Bili so že novembrsko obdelani. Uzrla sem bele zidove med golimi vejami. Mogoče pa le ni res? In potem sem zagledala. Okostje. Znotraj zidov je vse izginilo. Kot bi odpihnilo streho. Namesto oken samo velike črne luknje, za njimi kupi odpadlega ometa, zoglenela lesa. Nesrečna stara vrata so še vedno ohlapno visela pod vhodnim obokom, toda velika glicinija na obeh straneh je bila požgana in uničena.«

O usodi hartensteinske požganine, pravzaprav ruševin, dodaja Jože Koletnik.

»Hartenstein je bil med vojno požgan, kar je ostalo, so po vojni razvozili – uporabili kot gradbeni material in za utrjevanje cest, v funkciji pa je ostalo gospodarsko poslopje, ki ga ni doletela usoda gradu. Za poimenovanje posestva sta se držali dve imeni: Hartnštajn in Dobrovski grad.«

Mlekarice

»Hartnštajnsko posestvo je bilo po vojni nacionalizirano, novi upravljalci (Zadruga) je tu nadaljevala s sadjarjenjem in z živinorejo. Leta 1960 je štala pogorela, sanirali so jo, deloma predelali, ob njej, pravzaprav k njej je bil v funkciji tudi prizidan nov gospodarski objekt. Na združenem posestvu, poimenovanem tudi Dobrovski grad, so se ukvarjali z mlekaricami, pozneje z vrezjo pitancev. Upravnik na Hartnštajnu/Dobrovskem je bil Hrovat, Jože, živinorejca pa Horvat, Jože (igra priimkov!) in Kazimir, Kustec.

Oba združena objekta še vedno stojita, vendar z novim lastnikom dobiva stavba drugačen namen in vsebino. Stari del poslopja je prepoznan po še ohranjenih in okenskih, vratnih in stropnih velbih, kar vse si prizadeva zdajšnji lastnik restavratsko ohraniti, novi prizidani del je bil seveda postavljen že z betonsko ploščo.«

Hmelj

»Po vojni, nacionalizaciji in zastavljenem združništvu, so bile organizirane enote: Hartnštajn, Zadruga Šmartno, Ekonomija Slovenj Gradec, Zadruga Stari trg. Sprejeta je bila odločitev o zasaditvi novih hmeljskih površin: Šmartno 5 ha, Ekonomija 5 ha, Stari trg 5 ha, Hartnštajn 5 ha. Na posestvu Dobrovski grad (takrat sem že prevzel hmeljarski del kmetijske dejavnosti) se je zemljišče za hmeljarstvo izkazovalo kot neustrezno: po opravljenem sondiranju zemljišča je analiza zemlje opravil pedolog iz Hmeljarskega inštituta Žalec. Tudi stroka je pritrdila našim pomislekom o ustreznosti in je prepoznala zemljišče na Hartnštajnu kot neustrezno za pridelavo hmelja, zato smo plan spremenili in razširili hmeljišče v Starem trgu na 10 ha.«

Toliko (kot pojasnilo) k slabi odločitvi Jirkuju za hmeljarsko dejavnost, čeprav so z nekateri-

mi pridelki zmogli bolje: ne nazadnje so seno s Hartensteina prodajali v Srbijo in jabolka tudi v Pariz.

Vodnjak

»Po vojni je ostal še del parka okoli požganega gradu, orehov nasad, sadni drevored do Metulovega klanca, leta še tudi vodnjak. Iz njega so še dolgo po vojni napajali živino v hlevu, nazadnje pa iz vodnjaka napeljali v hlev vodovod, saj so vodo prečrpavali s pomočjo hidroforja.«

Danes je na dobrovškem prepoznavna še jama, iz katere so kopali glino za opekarno, na starih lokacijah pa stojita novogradnji, a še vedno poimenovani Metulova hiša in niže proti cesti Sterkuševa. To sta lokaciji v bližini Hartensteina, o katerih piše tudi Gusti Stridsberg in ju povezuje tudi z osebnimi (kar travmatičnimi) izkušnjami.

Sadovnjak

»Zadruga je še nekaj časa vzdrževala sadovnjak, bil je velik, v njem številna bogato nosna drevesa. Del svoje dejavnosti je namenila ne samo prodaji sadja, ampak tudi prešanju mošta, večinoma pa so zainteresirani posamezniki jeseni „zakupili“ jablano, torej „na oko ali čez prst“ ocenili količino sadja na drevesu, se z odgovornim pogodili o ceni zakupljenega, potem pa del obrali za ozimnico, preostalo pa otrsli in pobrano odpeljali za predelavo v mošt. Naj dodam, da sta bili praviloma obe stranki zadovoljni, čeprav se je vrednost izmenjave določala na za danes komaj še sprejemljiv način.«

Oreh

»Po vojni je vrsto let raslo še nekaj orehov, ki so se košatili v bližini med vojno požganega gradu, sčasoma pa se jih je lotila bolezen in treba jih je bilo podreti. Nazadnje tudi tistega, ki je rasel najbližje hartnštajnskemu poslopiju, ki pa ga seveda od vojne sem ni bilo več. Odkupil sem ga in dal podreti leta 85, mogoče leto kasneje.«

S tem posegom je bila zabrisana še zadnja hartensteinska materialna zveza, boljše sled v zvezi z Gusti Jirkuju/Stridsberg. Sem pa dolžan resnici na ljubo dodati, da so najbrž pa čisto zadnje, kar še obstaja in so vsaj tu pa tam gledale tudi njene oči – čeprav najbrž ne prav pogosto – stari hlevski okenski in stropni oboki. To je tisto, kar trenutno poskuša s posebno naklonjenostjo sanaciji ohraniti nov lastnik objekta. Naj dodam malo poetično – okna so oči stavb.

O Lincolnovi sekiri ...

Nadaljujem z zgodbo o orehu, ki postaja osrednje te hartensteinske nanizanke, a še prej ekskurz čez lužo, zakaj zastranitve znajo biti

pomemben ščepec soli vsake pripovedi.

Mit o Lincolnovi sekiri vsake toliko vznikne kot mogočna družboslovna tema, vzpostavil se je kot filozofsko (modroslovno) vprašanje in zastavlja se kot diskurz o istovetnosti materialnosti in duhovnosti.

Namreč – A. Lincoln je bil v svojih mladostnih letih drvar, slovel je kot odličen rokovelec s sekiro. To pomeni, da ni bil samo sekač, ampak je les znal tudi oblikovati. Ko je postal predsednik ZDA, so biografi in drugi zainteresirani seveda brskali za kakršnimi koli sledmi iz tega njegovega najzgodnejšega življenjskega obdobja. Med najdenimi artefakti naj bi bila tudi njegova sekira, ki pa je od takrat naprej, ko jo je odložil, še vedno služila svojemu namenu, vendar v drugih rokah. Namreč, kdo pa je takrat vedel, da je orodje odložil bodoči pravnik in nazadnje za povrhu vsemu ameriški predsednik. Še kako pomembno bi jo bilo torej ohraniti. A sekira je v skladu s svojo namembnostjo prešla v druge roke in iz njih v naslednje. Delo in čas sta jo načenjale, tako da ji je bilo treba menjati oboje: topor, a tudi nasajeno rezilo. Večkrat seveda držaj. In se je vzpostavila dilema, pravzaprav zagonetno vprašanje, ali je po nekaj zamenjavah obeh sestavnih delov nekdanjega predsednikovega delovnega orodja, torej toporišča in sekala, to še vedno Lincolnova sekira. Pripoved se je lahko obdržala samo s pritrdilnim odgovorom: ob tem v bajanju ne gre več (samo) za materialno, ampak duhovno izročilo, ki se je in se še vzdržuje. Ja, seveda, zagotovo še vedno gre za predsednikovo sekiro, čeprav nihče ne ve, kje se nahaja, pravzaprav je nikoli niso uspeli locirati. Naj se sliši še tako čudno – gre za duha sekire, ne njeno materialno podstat.

Lincolnova sekira je ne samo bila, ampak preprosto je, čeprav je ni.

... in o mizi Gusti Stridsberg

Zadnji hartensteinski oreh, ki je rasel najbližje je graščini, v kateri je živela Gusti Stridsberg, je bil zagotovo posajen na svojem mestu tudi zaradi ljudskega verovanja, da je oreh kot drevo pojem mogočnosti, kot plod pa simbol rodovitnosti. Je simbol bogastva, moči plodnosti in polnosti življenja. V slovenskem ljudskem izročilu velja za sveto drevo, hišo naj bi varoval pred strelo, hkrati pa odganjal boleznin in slabe duhove.

Pod tem orehom je sedela takrat še Jirkujeva, ko je Hendryk Kramer tako rekoč snubil njeno dvanajstletno hčer Bimi. Danes je taisti oreh tudi zadnja hartensteinska materialna ostalina, ki je bila v neposredni zvezi s pisateljico. Iz tega oreha je dal Jože Koletnik potem, ko so ga posekali, razrezali in posušili, izdelati dve mizi in stensko uro.

In zdaj bistveno vprašanje. Sta to mizi in ura Gusti Stridsberg? Je poimenovanje in prisojanje lastništva upravičeno, predvsem pa razumno?

Za eno izmed teh miz, ki jo je izdelal mizar Stanko Koren, že več kot trideset let sedamo v kuhinji pri starših. Drugo je zmizaril Jože Repotočnik in domuje pri meni doma. Da je bil oreh nekdanj lastnina Gusti Jirku, ni nobenega dvoma. Kateri pa so argumenti, ki mi dajejo moč za spekulacijo, da obe posedujeta duha Gusti Jirku/Stridsberg?

Zaradi dreves smo. Po njih smo.

Najprej!

Drevesa so človeška pljuča. Človeka omogoča in vzdržuje temeljni ritem:

vdihi-izdih-vdih-izdih ... kisik-ogljikov dioksid, O_2-CO_2 ... Ritem drevesa je obrnjen: ogljikov dioksid-kisik, CO_2-O_2 .

Kar drevo absorbira, je naš izdih, kar vdihnemo, je drevesni izpust. Izdih za vdih, vdih za izdih. Ogljikov dioksid za kisik in obrnjeno.

Miza Gusti Stridsberg

Jože Koletnik za mizo Gusti Stridsberg

Absolutno nasprotje v čudežni simbiozi. V klinču. Drevo in človek. Ritem sobivanja. Izdih Gusti Jirku za orehovo absorpcijo, orehov izpust za njen vdih.

To je torej materialna vez med Gusti Stridsberg in orehom. Tako se je naselila vanj in seveda oreh v njo. Od njega je jemala in mu hkra ti vračala.

Pa ne samo to.

Cvetlice se ozaljšajo, če jih ogovarjamo, še bolj, če jim pojemo. Drhtijo in panično trepetajo, ko do njih pristopimo z namenom, da jih pokončamo. In zdravijo, ko jih objemamo. Dušo.

A drevesa in grmovnice ne zdravijo samo duše, ampak tudi telo. V ljudskem zdravilstvu velja temeljno pravilo o učinkovinah v navezi med obliko plodu in obolelim organom: posedujejo zdravilne učinkovine za tiste organe, ki so jim podobni. Bezgov cvet, volčja jagoda, fižol, oreh. Podobnost očitno ni naključna: narava vedno deluje ciljno, v njej je vse jasno: bezgov cvet je zdravilec pljučnih bolezni – nobene domišljije se ne zahteva za uvid podobnosti med njegovim cvetom in alveolarnimi vrečicami, torej pljučnimi mešički. Atropin iz volčje jagode je dobrodejen za očesno zrklo, fižol poseduje vsebnosti, ki pomagajo pri odpravi obolenj ledvic, ni naključna podobnost oreha z lobanjo, še bolj že kar zastrašujoča sličnost med obliko ter podobo jedrca in možganov.

Ljudje za orehe že od nekdaj ne rečejo kar tako hrana za možgane. Uživanje orehov namreč krepi tudi spomin in izboljšuje miselne procese.

Jedrca orehov priporočajo tudi nosečnicam, saj naj bi dobro vplivala na razvoj možganov pri dojenčku.

In ker je izmenjava dvosmerna, ni nobenega razloga za dvom v to, da se je tudi Stridsbergova naselila v orehov spomin. Ne da to ni mogoče, ampak preprosto je tako, da sta zato del njene duhovne (če ne že kar materialne) zapuščine tudi obe mizi, ki hranita od nje dobljeno. Tako je Gusti (Jirku) Stridsberg na svoj način še vedno v naši dolini: S. G. v SG (Stridsberg Gusti v Slovenj Gradcu).

... pa še o uri

Iz tistega poslednjega oreha je dal Jože Koletnik izdelati tudi stensko uro. Ohišje je oblikoval Janko Lauko, sicer po poklicu kmetijski tehnik, zaposlen v Kmetijski zadrugi, a po srcu rezbar. Izdelal ga je leta 1988, vanj tudi vgradil iz Nemčije prineseni Insin urni mehanizem. Tako zdaj Koletnikovi hčerki Petri Škrlovnik in njeni družini že od njenega tridesetega leta meri čas. In se v njej najbrž tu pa tam prebudi orehov spomin (na) Gusti Stridsberg.

Ne morem drugače, kot da ta zapis končam s pesmijo Miroslava Košute, v kateri sta prva beseda miza in zadnja ura.

Miza

*Blagor tebi, miza, ker imaš noge,
ki te ne nesejo od nas, zakaj modra si
in veš, kje je sreča.*

*Blagor tebi, miza, ker si iz luženega hrasta
in široka, da vsi štirje
sedamo k tebi s svojimi dnevi in nočmi.
S prti te odevajo pomladni vetrovi,
vonj domačih jedi te prepaja,
da zeleniš in raseš,
raseš in si naša hiša: vate
hodimo in iz tebe, ko potolažiš
in odžejšaš.*

*Blagor tebi, miza, ker si moja knjiga:
v tvoje letnice si zapisujem srečo
in rast svojih sinov, z višino tvojih nog
merim svojo žalost.*

*Nekega dne postrežeš samo s tremi krožniki,
nekega dne z dvema
in v tvojem hrbtišču bo škrtnilo,
kakor počí vzmet v odsluženi uri.*

V Jamnici pri Miklu zapisano v juniju 2022

Ohišje ure iz hartensteinskega oreha

GRBI KOROŠKIH OBČIN IN NJIHOV PREPOZNAVNI LOKALNI PEČAT

ESEJISTIKA

Tradicija grbov kot simbolnih podob mest izhaja iz srednjega veka, ohranila se je v vseh evropskih državah, od osamosvojitve dalje pa grbi predstavljajo tudi bistven element identitete občin na Slovenskem in so kot taki vpisani v heraldični register, vendar morajo biti usklajeni s smernicami komisije *Arhiva Republike Slovenije* in »izrisani po zakonitostih restituirane heraldične teorije slovenske heraldike, veksilologije in sigilografije« (grboslovja, zastavoslovja in pečatoslovja), razen v primeru, da gre za zgodovinski grb, izpričan z grbovnico (podelitveno listino). Zadnje omenjenih je na Slovenskem malo, zato so se oblikovanja svojih grbov po letu 1993, ko je stopil v veljavo zakon o lokalni samoupravi, zlasti v manjših občinah lotili na najrazličnejše načine, bodisi z nasveti grboslovne stroke ali pa tudi kar po domače z odločitvijo lokalnih veljakov, ki so za ta namen izdelavo osnutka, večinoma neposrečeno, zaupali domačemu (hišnemu) oblikovalcu, pri čemer tudi Koroška ni bila nobena izjema. Preden pa se lotimo opisov grbovniških simbolnih obeležij dvanajstih občin današnje geografsko in upravno utemeljene Koroške krajine, se na kratko pomudimo pri okviru, ki ga ponuja

zgodovina lokalne samouprave na ozemlju današnje Koroške krajine.

Prve oblike lokalne samouprave na ozemlju Slovenije segajo v sredino 19. stoletja, ko so bili po marčni revoluciji in sprejetju nove ustave leta 1850 izvoljeni prvi občinski sveti; predtem je imel v okviru današnje Koroške krajine pomembnejši položaj le Slovenj Gradec, ki je bil še ob koncu 18. stoletja deželno knežje mesto v lasti zemljiškega gospoda in je sodil v mariborsko okrožje. V posameznih obdobjih in različnih državnih tvorbah se je število občin in njihov obseg nato zelo spreminjalo.

V času avstroogrške dvojne monarhije po letu 1868 in še v prvem obdobju nove države južnih Slovanov do leta 1929 je bilo slovensko ozemlje upravno razdeljeno na Kranjsko, Slovensko Istro, Goriško, Štajersko, Koroško

in Prekmurje. Območje treh dolin ob rekah Meži, Dravi in Mislinji je bilo razdeljeno med t. i. Spodnjo Štajersko in Koroško, zato si pri opisu okoliščin v tistem času velikokrat pomagamo z zasilnim poimenovanjem »koroško-štajersko mejno področje«. Medtem ko so kraji v Mežiški dolini pripadali okrajnemu glavarstvu Velikovec in sodnemu okraju Pliberk na današnjem avstrijskem Koroškem, je bilo okrajno glavarstvo v Slovenj Gradcu najzahodnejše med dvajsetimi na Štajerskem, pripadali pa so mu sodni okraji Radlje ob Dravi, Slovenj Gradec in Šoštanj; slovenjgraško glavarstvo je obsegalo 41 občin. Območje današnje občine Dravograd so, zanimivo, razdelili tako, da sta tedanji občini Dravograd in Libeliče sodili pod okrajno glavarstvo Wolfsberg, Šentjanž in Otiški Vrh pod Slovenj Gradec, Trbonje pa pod sodni okraj Marenberg (Radlje).

V Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev sta bila v preostanku Koroške tostran državne meje ustanovljena dva sreza (okraja): Dravograd in Slovenj Gradec. Srezi so bili razdrobljeni na majhne občine z brez omembe vrednimi pristojnostmi, tako so denimo slovenjgraškemu sprva pripadale občine: Brezno, Golavabuka, Gortina, Janževski Vrh-Orlica, Kapla, Legen, Marenberg, Mislinja, Muta, Otiški Vrh, Pameče, Pernice, Podgorje, Razbor, Remšnik, Ribnica, Sele, Stari trg, Sv. Anton na Pohorju, Sv. Primož na Pohorju, Sv. Primož nad Muto, Škale, Šmartno ob Paki, Šmartno pri Slovenj Gradcu, Šmiklavž pri Vodrižu, Šoštanj – mesto, Šoštanj – okolica, Sv. Andraž nad Polzelo, Sv. Florjan pri Šoštanju, Šentilj pod Turjakom, Šentilj pri Velenju, Šentjanž na Vinski Gori, Šentjanž pri Dravogradu, Sv. Vid nad Valdekom, Topolšica, Trbonje, Velenje, Vrhe, Vuhred, Vuzenica in Zgornja Vižinga. V Kraljevini Jugoslaviji po letu 1929 so Dravogradu priključili marenberški sodni okraj, medtem ko je Slovenj Gradec obsegal samo še občine v Mislinjski in Šaleški dolini, po sprejemu t. i. oktoidirane ustave leta 1934 pa so začeli manjše občine združevati v t. i. »komsirane občine«.

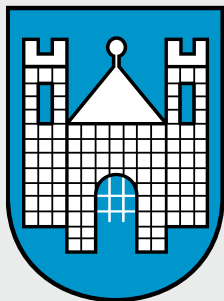
V prvih letih po koncu druge svetovne vojne

so sedeže okrajev pogosto premeščali; v Mežiški dolini je bil slej ko prej na Prevaljah, svojo vlogo je ohranjal Dravograd, medtem ko je bilo območje Radelj ob Dravi (do 1952 Marenberg) razdeljeno med Prevalje in Maribor, po letu 1955, ko so ukinili okraje, in zlasti še po ustavi iz leta 1963, ko so z uveljavitvijo upravnih sprememb vzniknile nove občine, je bila ustanovljena enotna občina Radlje ob Dravi. Mislinjska dolina je po vojni sprva spadala v okraj Šoštanj. Po njegovi ukinitvi je marca 1946 pripadla okraju Prevalje, februarja 1948 pa so sedež najprej prenesli v Dravograd, septembra 1949 pa v Slovenj Gradec. Po ukinitvi okrajev leta 1955 so nato nastale štiri koroške občine: Dravograd, Radlje ob Dravi, Ravne na Koroškem in Slovenj Gradec, ki so vztrajale do osamosvojitve Slovenije leta 1991 oziroma do sprejetja *Zakona o ustanovitvi občin* ter določitvi njihovih območij oktobra 1994.

Nastanek samostojne in neodvisne države Republike Slovenije in sprejetje nove ustave sta dala osnovo za uvedbo klasične lokalne samouprave zahodnoevropskega tipa. Po dolgotrajnem političnem tehtanju in številnih lokalnih referendumih so leta 1995 ustanovili 147 občin,

od tega enajst mestnih, tudi Mestno občino Slovenj Gradec, ki naj bi s tem pridobila (neformalni) status regijskega oziroma pokrajinskega središča, medtem ko so v Mežiški dolini nastale štiri občine, v Dravski dolini prav tako štiri, v Mislinjski dolini pa poleg Slovenj Gradca še občina Mislinja. Državne funkcije, ki so jih predtem opravljale prejšnje, ozemeljsko večje občine, so bile prenesene na upravne enote, lokalne naloge pa so prevzeli organi občinskih svetov. Štiri leta pozneje se je število občin povečalo na 192 (z združitvijo od občine Ravne na Koroškem je nastala občina Prevalje, samostojni sta postali tudi sprva združeni občini Podvelka in Ribnica na Pohorju), leta 2002 pa na 193. Leta 2006 je število občin v Republiki Sloveniji doseglo število 210, danes pa v Sloveniji deluje 212 občin, od teh jih ima dvanajst status mestne občine.

V nadaljevanju s podobo in t. i. blazoni oziroma grbopisi (kratki uradni opisi posameznih grbov, ki so jih občine zapisale bodisi v svoje statute ali pa posebne pravilnike; v njih nismo lektorsko posegali, čeprav bi bilo to marsikje nujno) in kratkimi komentarji predstavljamo vseh dvanajst grbov koroških občin.

MESTNA OBČINA SLOVENJ GRADEC

»Grb občine in mesta Slovenj Gradec ima obliko ščita s poljem modre barve. Na modrem polju je srebrn (bel) stolp z odprtimi polkrožnimi vrati in napol dvignjeno dvižno mrežo. Koničasta streha je zaključena s krajšim drogom, ki ima na vrhu kroglo. Tesno ob osrednjem stolpu, ki je nekoliko pomaknjen navzdol, je neposredno na njega na vsaki strani prslonjen srebrn (bel) stražni stolp, ki je za polovico ožji od osrednjega. V prvem nadstropju sta stražna stolpa odprta s podolgovatim oknom, nadzidek z dvema cinama pa se pne do višine krogle osrednjega stolpa. Način zidave je shematično prikazan s kvadriranjem vseh površin, razen strehe. Grbu občine in mesta Slovenj Gradec je osnova mestni pečat iz začetka 14. stoletja, ki je shematično prilagojen klasični grbovni obliki ščita.«

Status deželnoknežjega mesta je srednjeveški Slovenj Gradec izkazoval z uporabo grba in pečata, ki je kvadratne oblike, kar je izredno redek in skoraj enkraten pojav med srednjeveškimi mestnimi pečati celo v srednjeevropskem prostoru. Najstarejša ohranjena listina s slovenjgraškim pečatom je iz leta 1336, vendar način izdelave kaže na to, da je nastal že v drugi polovici 13. stoletja. Poleg zelo posebne oblike je svojevrsten tudi napis, ki je razporejen ob zunanjem robu kvadrata velikosti 38 x 38 mm: *S(IGILLUM) COMMUN(ITATIS) CIVITA(TIS) I(N) WI(N)DISCH G(RE)TZ*. Posamezni elementi grba (zlasti motiv odprtih vrat v mestnem obzidju) so bolj ali manj posrečeno uporabljeni tudi v logotipih različnih lokalnih društev, morda najmanj posrečen je emblem *Turističnega društva Slovenj Gradec*, na katerem je golob miru (simbol Slovenj Gradca kot mesta glasnika miru) nameščen tako, da na videz leti naravnost v kletko in bi bil morda primernejši kot zaščitni znak kakšnega popravnega doma ali kaznilnice.

OBČINA ČRNA NA KOROŠKEM

»Grb ima obliko pravokotnika z razmerjem stranic 1 : 1,25. Osrednji del sestavlja kvadrat z vrisanim krogom s tremi kraki, ki ponazarjajo tri doline, ki sestavljajo občino Črna na Koroškem (Topla, Koprivna in Javorje). V centru kroga je postavljen spomenik padlim v II. svetovni vojni. Spomenik je delo arhitekta Jožeta Plečnika. Podlaga pod spomenikom je v črni barvi, prav tako trije kraki, shematsko ponazorjen spomenik pa je bele barve. Ob robu kroga se razprostirajo tri zelena polja, simbol za neomadeževanost okolice Črne in prostrane gozdove. Na belih poljih, pozicioniranih na zgornjem in spodnjem delu osrednjega kvadrata, je napis Črna-Koroška.«

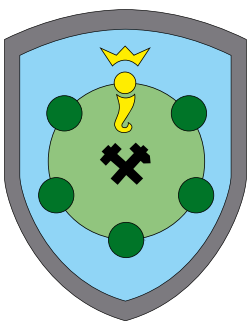
Črnjanski občinski grb (potrdili so ga leta 1997) ne sledi heraldičnim zahtevam, zato je pravzaprav samo emblem (logotip) in ne grb. Grafična podoba s kombinacijo shematiziranega krožišča v tlorisu, ki naj bi ponazarjalo stičišče treh dolin, ter obrisa znamenitega Plečnikovega vodnjaka (spomenik žrtvam druge svetovne vojne) se zdi zelo neposrečena, slej ko prej pa sta moteči tudi obe svetli polji z napisom zgoraj in spodaj. Podoba grba pogosto vzbuja humorne asociacije, kakršna je tista, da je na njem upodobljena mačja glava.

OBČINA DRAVOGRAD

»Grb občine ima obliko ščita. Nad zelenim poljem v dnu ščita je na modri podlagi belo velikonočno jagnje z rdečo zastavo in belim križem na njej. Osnova za oblikovanje grba je pečat trga Dravograd iz leta 1575.«

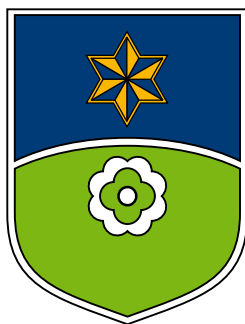
Današnji dravograbski grb iz leta 1996 je prevzel podobo velikonočnega jagnjeta s tržnega pečata iz leta 1575. Uporaba motiva »agnus dei« (jagnje božje) s križem je nenavadna, saj je simbol sv. Janeza Krstnika, zavetnik dravograbske župnije pa je vsaj od konca 14. stoletja dalje sv. Janez Evangelist, katerega najbolj znan atribut je kelih s kačo, simbol pa orel, medtem ko je sv. Janez Krstnik farni patron na Ojstrici nad Dravogradom.

OBČINA MEŽICA

»Grb Občine Mežica ima v osnovi svetlo modro polje, ki je postavljeno na spodnje sivo polje, v katerem je veliko svetlo zeleno polje, ki predstavlja celoten prostor Občine Mežica, neposredno pa tudi goro Peco. Okrog tega polja je pravilno razporejenih pet manjših temno zelenih polj, ki predstavljajo pet okoliških hribov, ki obdajajo Mežico. Na vrhu krožne kompozicije je stilizirana podoba Kralja Matjaža, ki je simbol Mežice, na osrednjem zelenem polju so prekrížana rudarska kladiva.«

Zadovoljiva grafična podoba grba, ki ima v heraldičnem smislu vendarle nekaj pomanjkljivosti, poudarja tako geografske značilnosti občine (pet vrhov, ki zaznamujejo okoliš) kot nesnovno dediščino (ljudsko izročilo o kralju Matjažu, ki spi v nedrih gore Pece) in industrijsko tradicijo, ki jo v nekdanjih rudniških rovih uspešno promovira muzej *Podzemlje Pece*.

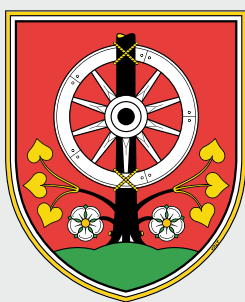
OBČINA MISLINJA

»V občinskem grbu in v zastavi se za grafično podobo pojavljata dva motiva, in sicer šesterokotna zvezda in osmerolistni cvet. Šesterokotna zvezda in cvet simbolizirata nebo in zemljo. Zvezda predstavlja nekaj stalnega, trajnega, medtem ko cvet ponazarja pomlad, čas cvetenja, bohotenja in rodovitnosti narave. Ravno tako modra in zelena barva (barvi neba in zemlje, hribov), ki dopolnjujeta barvno podobo tako grba kot zastave, poudarjata skladnost med simboloma in delujeta celostno – kot narava sama. Tako med barvama kot med zvezdo in cvetom pa je razpeta linija, ki ponazarja hrib in s tem razgibanost Mislinje, ki je polna gozdov, hribov in travnikov.«

Na spletni strani *Občine Mislinja* lahko najdemo tudi dodatno razlago: »V času prvega župana Občine Mislinja, Mirka Grešovnika je bil objavljen razpis za izbor najboljšega predloga. Imenovana je bila petčlanska komisija, v kateri so sodelovali predstavniki lokalne skupnosti, turističnega društva, arhitekt, akademiki-slikarji ter predstavniki slovenskega heraldičnega društva. Med enaindvajsetimi prejetimi predlogi je komisija izbrala idejno podobo avtorice Julije Zornik iz Ljubljane, ki je motiv za grb našla v portalu stranskih vrat cerkve Sv. Ahaca v Šentilju. O svojem tovrstnem delu je presodila: "Menim, da je z oblikovanjem grba veliko bolj široko prikazana identiteta ljudi, z razliko od znaka kakšnega podjetja. Zahteva zgodovino in naravo pokrajine ter karakter samih ljudi, ki živijo v tem okolju."« (Naša občina, junij 1997)

Grb deluje grafično učinkovito in heraldično prepričljivo; malce nenavadna se zdi izbira obeh motivov, »pobranih« s stranskega portala podružnične cerkve sv. Ahaca, ki se nahaja v bližini po statusu mnogo pomembnejše mislinjske župne cerkve v Šentilju; bržkone sta bila sestavna dela grbov plemiških rodbin (mecenov cerkve?), o katerih pa ne vemo ničesar.

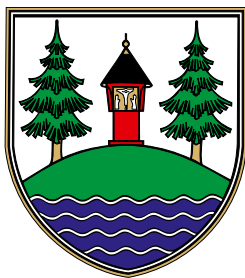
ESEJISTIKA

OBČINA MUTA

»Grb Občine Muta je upodobljen na ščitu poznogotskega stila, sanitske oblike. Grb predstavlja srebrno kolo z devetimi (9) naperami, skozi presledek manjkajoče desete napere je kolo nataknjeno in privezano na visoko prisekano črno deblo, iz zelenega trohriba v dnu ščita rastočega drevesa; iz spodnjega dela debla rasteta v vsako stran simetrično po dva poganjka, od katerih spodnja dva nosita po eno srebrno heraldično rožo, zgornja dva pa po tri zlate lipove liste. Zlata obroba, ki jo nosi ščit na svojih zunanjih robovih, lahko služi le kot grbovni okras.«

Grb je leta 1998 izdelal Valt Jurečič (Heraldika, d. o. o.), ki velja za najboljšega poznavalca grboslovja na Slovenskem. Kolo bržkone simbolizira nekdanji status Mute kot mitnice ob prehodu čez reko Dravo (Muta, nem. Maut: mostnina, cestnina), medtem ko izvora ostalih elementov po našem poizvedovanju ne poznajo tako občinski uslužbenci kot lokalni zgodovinarji.

OBČINA PODVELKA

»Grb občine je upodobljen na ščitu poznogotskega stila, sanitske oblike. Na zelenem hribu, ki sega do sredine srebrnega ščita, stoji rdeče nabožno znamenje z (obledelo) čelno fresko in črno koničasto streho, ki s svojo zlato kroglo na vrhu ter konico na njej, sega v vrh ščita. Znamenje iz leve in desne spremljata in po višini presegata po ena zelena hoja, rastoča na zlatem deblu. Dno ščita pod hribom je pokrito z modrino, ki je štirikrat razdeljena s srebrnimi valovnicami.«

Grb je leta 1997 izdelal Valt Jurečič, njegovo sporočilnost pa je tolmačil takole: »Zeleni hribec z dvema zelenima hojama (lahko tudi smrekama) na zlatih deblih simbolizira pohorsko gorovje z bogastvom njegove narave, ki je že v davnini omogočalo slovenskim rodovom, da so v njegovih naročjih pognali korenine svoje, iz koroške pisane kulture, kar simbolizira značilno koroško rdeče zidano nabožno znamenje z leseno črno streho; pod hribcem valovita modrina simbolizira pod Pohorjem energično tekočo reko Dravo, ki je v davnini pomenila vez s kulturo in gospodarstvom sosednjih dežel, vse to pa so tudi temelji nastanka in razvoja kraja in Občine Podvelka.«

OBČINA PREVALJE

»Grb občine Prevalje je upodobljen na ščitu poznogotskega stila, sanitske oblike. Na modrem ščitu so vertikalno razmeščeni atributi: tri zlato rumene peterolistne krone in srebrna valovnica s tremi polnimi vali, ki razmejujejo vrhno in srednjo krono. Vrh srednjega vala sovпада z navidezno simetralo ščita in razpolovnice ščita po višini. Srednja krona je umeščena na navidezno razpolovnico ščita po višini. Vse tri krone so enako velike.«

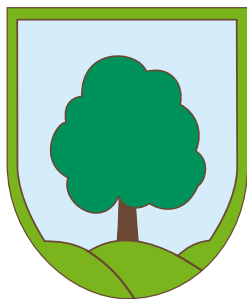
Grb je leta 2002 izdelal arhitekt Borut Bončina in simbolizira prevaljsko legendo o jezeru in treh utopljenih graščakovih hčerah (enak motiv je na skulpturi v krožišču blizu Brančurnika leta 2004 upodobil tudi akademski kipar Andrej Grošelj), pri čemer velja opozoriti, da pripovedka o nastanku Prevalj ni vezana le na ta kraj, saj je enakih ali podobnih precej tudi na drugih koncih Slovenije, ne nazadnje tudi v Slovenj Gradcu. Nemara bi bilo primerneje, da bi grb poudaril bolj izrazito vsebino iz bogate kulturne in industrijske preteklosti starosvetnega kraja (železarna, rudnik premoga na Lešah, Mohorjeva, rimska naselbina Zagrad ...).

OBČINA RADLJE OB DRAVI

»Grb Občine Radlje ob Dravi ima obliko ščita. Polje ščita je rdeče barve, obrobljeno s tanko črno črto. Na vrhu ščita je v črni barvi napis „RADELAH MERINBERCH RADLJE“. Na rdečem polju ščita je s črno linijo v beli barvi upodobljen nadangel sv. Mihael z razprtimi krili. V desni roki drži plameni meč, v levi roki tehtnico. Z desno nogo stoji na mrtvem ležečem zmaju, upodobljenem s črno risbo in zeleno barvo.«

Predloga za grb izhaja iz 17. stoletja in je povezana z zavetnikom radeljske župnijske cerkve. Sestavni del grba so v pasici zgoraj tudi zapisano najstarejše ime kraja v prvi pisni omembi, nemška verzija prvotnega imena kraja in sodobna slovenka različica, pri čemer se zastavlja vprašanje, zakaj ni namesto zapisane nemške zapisana poslovenjena različica Marnberg, ki je bila v veljavi vse do preimenovanja leta 1952. Status mesta so Radlje ob Dravi pridobile leta 1982.

OBČINA RAVNE NA KOROŠKEM

»Grb Občine Ravne na Koroškem ima obliko ščita. Ščit je razdeljen na dva dela, zgornji in spodnji del. Osnovna barva zgornjega dela ščita oziroma ozadje je svetlo modre barve, spodnji del ščita pa je svetlo zelene barve. V sredini ščita je drevo z bujno krošnjo temno zelene barve; deblo drevesa je temno rjavo. V podnožju ščita so trije griči. Drevo raste na srednjem griču. Obroba gričev je v temno rjavi barvi. Okvir grba in trije griči so svetlo zelene barve, obroba grba pa je temno rjave barve.«

Grb je nastal leta 1989, ko je še predstavljal enotno občino Ravne na Koroškem, preden so v samostojni Sloveniji leta 1994 (in 1998) nastale nove občine, predlogi zanj pa sta bila pečat guštanjkega tržnega magistrata iz 16. stoletja in nekoliko poznejši grb trga Guštanj z motivom drevesa, ki pa je na prvi pogled hrast (simbol nemštva?) in ne lipa, ki je bila prevzeta zaradi povezave z znamenito najevsko lipo (danes v občini Črna na Koroškem) – uradni grbopis vrste drevesa sicer ne omenja. Občina Ravne na Koroškem je nespremenjeni grb obdržala tudi po nastanku novih občin v Mežiški dolini in združitvi z občino Prevalje. Nekdanji Guštanj se je v Ravne na Koroškem preimenoval leta 1952 (boter novega imena je bil dr. France Sušnik) in torej letos praznuje jubilej ob sedemdesetletnici.

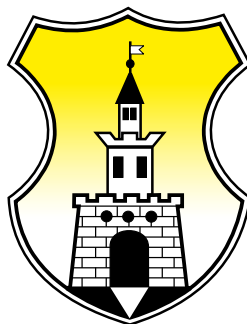
ESEJISTIKA

OBČINA RIBNICA NA POHORJU

»Na srebrnem ščitu je zelen hrib z zeleno smreko na svojem temenu, v vznožju hriba pa je modri tolmun, nad katerim je v poskoku zlata okronana ribica. Obli zelen hrib v sredini ščita simbolizira Ribniško Pohorje z mogočno največjo slovensko smreko na svojem temenu in z jezercem pod svojim vhom; iz modrega jezera je v poskoku okronana zlata ribica, ki simbolizira pravljичnost starodavnega večnega Pohorja, katerega izročila se že tisočletja prenašajo iz roda v rod trdnih in klenih Pohorcev.«

Grb je leta 2001 izdelal Valt Jurečič, za osrednja motiva pa je izbral dve največji naravni znamenitosti kraja: t. i. Sgermovo smreko, ki je z 62-imi metri najvišje slovensko drevo, in ribniško jezero, v katerem pa ni povodnega moža (po ljudski pripovedki naj bi se tja preselil z Uršlje gore), temveč bolj prijazna zlata ribica, ki je eden izmed najbolj pogostih simbolov za srečo.

OBČINA VUZENICA

»Grbu občine Vuzenica je osnova rumena in črna barva.«

Vuzeničani so svoj grb posvojili že v osemdesetih letih preteklega stoletja. Osnova zanj je bil najstarejši ohranjeni pečat kraja iz 16. stoletja, na katerem je stolp, a brez manjšega stolpiča z zastavo. To različico je v svoji knjigi *Städtewappen des Österreichischen Kaiserstaates* leta 1864 objavil Vinzenz Widimsky, njegova risba pa je bila nato vzor za sodobni prikaz.

Zbral, uredil in s komentarji dopolnil

Marko Košan.

SHOTS 2022

Slovenjgraške avgustovske filmske noči – sedmič

ESEJISTIKA

Sedmo edicijo slovenjgraškega kratkometražnega filmskega festivala *SHOTS* je v najboljšem pomenu besede tudi za nazaj in naprej opisala hrvaška igralka Lana Vatsel iz filma *Emil* ob predstavitvi filma po njegovi projekciji, ko je nagovorila filmsko občinstvo: »Sploh ne veste, kakšen ‚dragulj‘ imate v vašem mestu v Slovenji Gradcu!« Festival je podoživela kot ustvarjalca-igralka na filmu v vseh treh dneh, kolikor dolgo festival vsako leto tradicionalno poteka.

Tudi na letošnjo festivalsko edicijo je bilo prijavljenih čez tisoč filmov, med katerimi jih je bilo izbranih šestnajst, ki so se borili za nagrade festivala. Kot vselej doslej je bil tudi letos poseben čar festivala druženje z avtorji filma, ki se vsako leto udeležijo projekcij svojih filmov in se veselijo nagrad. Filmi so bili žanrsko raznoliki, ne samo igrani, temveč tudi dokumentarni. Zato je za vsakoletno žirijo še posebej »naporno« filme postaviti na enakovreden kazalnik in oceniti presežke, ki jih tako avtorji, ki filme ustvarjajo, kot žirija, ki jih ocenjuje, iščejo znotraj filmskih zgodb. Seveda je bilo pričakovati, da se bo pojavila tudi katera zgodba, ki se navezuje na še vedno trajajoč koronačas – na za nas že utečen način, kar po videokonferenci v »split-screen«

formi, jo je odslikal kanadski film *Na daljavo*.

Režiser Marko Šantić je po scenarijski predlogi Gorana Vojnovića, ki je že kar nekaj let čakala na realizacijo, posnel kratki igrani film *Marko*, ki tematizira preteklo vojno dogajanje med Hrvati in Srbi v malem idiličnem hrvaškem obmorskem kraju. Vojna je v ljudeh pustila neizmerno bolečino, ki še vedno traja, kot nam prikazuje film, ko tematizira izgubo otroka tako na eni kot na drugi strani, kot istoimenska protagonist (Marko-Marko) zadnje omenjeno spoznata na koncu zgodbe in v tem katarzičnem spoznanju, seveda mnogo prepozno, vsaj zdi se tako, lahko zopet začneta živeti svoje življenje, v prenesenem pomenu pa tudi oba naroda. Film je bil nagrajen kot najboljši film festivala, hrvaški igralec Mate Gulin pa je za vlogo v filmu prejel nagrado za najboljšo moško vlogo.

Za najboljšo žensko vlogo je bila nagrajena hrvaška igralka Lana Meninga v filmu *V gozdu*, ki se konča s čustveno pretresljivo sceno, ki odslika njen naporen odnos z njenim fantom, ki ga spremljamo vse do tega zaključnega dejanja, še posebej, ker ju oba na koncu gledamo tako rekoč v »split-screen« kadru.

Med dokumentarnimi je film *Še vedno*

SHOTS 2022 (Foto: Nika Hölzl Praper)

Koroška, režiserke Katharine Brunner in režiserja Nilsa Kaltschmidta, na svojski reportažni način tematiziral avstrijsko Koroško, ki nam je vsekakor še kako blizu, zmagal pa je nemški dokumentarec *Vrtavka - 81 PMR*, režiserja Robina Trouilleta, ki je v filmu poudarjal ustvarjanje 81-letnega Jürgena Lepperta iz nemškega mesta Karlsruhe. Znan kot »vrtalka«, kot smo ga v filmu lahko videli v plesnih obratih ob udarjanju glasbenih bitov, se nam 81-letnik predstavi s svojskim konceptom okroglih zvočnikov, ki naj bi glede na fizikalno širjenje in odboj zvoka imeli boljše karakteristike od oglatih, ki jih večina pozna in ima postavljene doma za podoživljanje glasbe. Nekako nam sugerira, nas navdaja z mislijo, da nam na trgu niso dostopne najboljše tehnološke rešitve, v katere so nekateri, kot se zdi za protagonista filma, »vložili« vse svoje življenje, temveč samo tiste, s katerimi mogočne globalne korporacije lahko in še vedno ustvarijo največ kapitala. Žalostno.

Kot najboljši študentski film je bil nagrajen slovenski film režiserja Filipa Jembriha *Rodna gruda*, ki ga je posnel na Kočevskem znotraj družine, ki deluje samooskrbno, a ne daje nobene perspektive dekletu, ki jo je izpostavil Jembrih. Dekle od življenja pričakuje, si želi nekaj več, kot ji to lahko nudi okolje, v katerega se je rodila in v katerem tako ali drugače funkcionira njena družina. Morda bi paralele s to zgodbo lahko našli tudi kje na Koroškem glede na neenak razvoj regij, ki smo mu že desetletja priča v naši deželi.

Brzjavka, nemški film režiserja Simona Schneckeburgerja, ki se dogaja na poljski meji, na festivalu smo o zgodbi in snemanju filma lahko debatirali z igralcem filma Harryjem Schäferjem. Film je bil nagrajen za najboljšo fotografijo, za katero je bil odgovoren Nico Schrenk. Pretresljiva zgodba, ki govori o tihotapljenju ljudi na mejah Evropske unije, kaj vse so »Evropejci« še vedno pripravljeni storiti za denar, vse seveda nemoralno, necivilizirano in zastrašujoče, kar pa vse sicer izvira iz zakonskih postavk, ki urejajo razmere na naših zunanjih mejah pa tudi iz notranjih neenakih gospodarskopoličnih razmer.

Najboljšo zgodbo festivala so žiranti prepoznali v francoskem filmu *Poletno prijateljstvo*, ki tematizira iskanje spolne identitete pubertetnika v trikotniku dveh fantov in enega dekleta. Ta vstopi v njuno na prvi pogled popolnoma ležerno prijateljstvo, a se zgodi nepričakovan preobrat. Tematika, ki se zadnja leta precej pogosto pojavlja v filmih, tematizira jo tudi avstrijski film Stefana Langthalerja *Nova doba*, ki pa poteka med sinom in očetom.

Nagrada, ki je po svoji teži najbolj zaželena, filmi se seveda vselej producirajo, da dosežejo čim širše občinstvo, je nagrada občinstva – podeljena je bila ruskemu filmu *Angel* režiserja Aleksandra Petrova, katerega zgodba se je pletla okoli neznanega igralca Leha, ki v usodni noči spozna, kaj je slava v pravem pomenu besede, ko svoj igralski talent uporabi za rešitev mladega dekleta, ki je s skokom s stolpnice hotelo

Ekipe podnevi (Foto: Nika Hölzl Praper)

Ekipa ponoči (Foto: Nika Hölzl Praper)

storiti samomor. Festival je sicer sklenila projekcija francoske črne situacijske tragikomedije *Catarina*, ki govori o ugrabitvi istoimenskega psa, ki jo spremljamo skozi situacije in prepletanje likov, ki so izvajljale trume smeha, ki se je razlegal med občinstvom.

Uspešno se je zaključila še ena edicija *Shotsov*, po sedmih letih bi rekli pričakovano: zaradi izjemne ekipe, ki festival ustvarja, kar je bilo prepoznano tudi institucionalno, zakaj letos jih je podprl tudi *Slovenski filmski center*. Vendarle je prav, da si postavimo vprašanje, kaj bi si lahko še želeli ob vseh superlativih, ki jih festival dosega iz leta v leto. Morda eno manjšo sekcijo, v kate-

ri se v okviru festivala predstavi še kateri domači koroški film, ustvarjalci z domače Koroške, da jih občinstvo spozna skozi njihovo ustvarjanje na našem domačem festivalu, tako kot imajo veliki A festivali praviloma v svojem programu tudi domače filme in hkrati tečeta mednarodna ter domača festivalska programa, primer festivalov v Cannesu, Berlinu in Benetkah.

Festivalu *Shots* in njegovi ekipi želimo še naprej uspešna festivalska leta!

Uroš Zavodnik

Zvesto občinstvo (Foto: Nika Hölzl Praper)

ZEBRA

Festival animiranega filma – petič

ZEBRA, slovenjgraški festival animiranega filma, ki poteka teden dni pred slovenjgraškim festivalom kratkega filma *SHOTS*, je letos zajadral v svoje peto jubilejno leto s projekcijami animiranih filmov za različne starostne skupine otrok, ki so bile razporejene po mestu, do večerne projekcije pod zvezdami na velikem platnu za nekoliko starejše na Mestnem trgu. Trideset filmov iz dvajsetih držav, ki so se ponavljajoče vrteli na različnih mestnih prizoriščih, je navduševalo otroke, ki jih je bilo v mestu polno. Prekrasno vzdušje so ustvarjali filmi in obrobno »zebrino« dogajanje, namenjeno otrokom.

Animacijske tehnike so lahko zelo različne, vendarle vselej odvisne od naracije, zanimivih in čustveno bogatih likov, ki osmislijo animirani svet, ki zatorej postane živ in dostopen za človeško dožemanje ter domišljijo. Žiranti so zato imeli kar zahtevno delo med vsemi animacijskimi slogi in pripovedmi najti tisto najbolj prepričljivo zgodbo, ki so jo morda v enaki meri v vsej njeni veličini poosebili tudi otroci, ki so jim animirani filmi bili najprej namenjeni. Odločili so se, da podelijo tri enakovredne nagrade.

Estonski animirani film *Kako so pulili repo*, avtorjev Piret Siguse in Silja Saarepuu, je eden od nagrajenih. Postavljen je v podeželsko okolje, v katerem se za »repo« začne boj med našim, nam znanim nadzemnim svetom, ki ga obvladujemo, oblikujemo in obdelujemo, ter nam prikritim, življenjsko morda še bolj bogatim svetom pod zemljo. V soočenju, v katerem ni sožitja in ni pripravljenosti deliti si življenjske dobrine, ni zmagovalca, kot nas animacija, ki je izjemna v animacijskem stilu-tehniki, v kateri se svet tridimenzionalno zлага skupaj z detajli, izvezanimi z nitjo, smiselno pouči, saj je vendarle v svojem poduku namenjena otrokom, ki jih s tem vzpodbuja k oblikovanju boljšega sveta tako zase kot za zanamce in vse na tem planetu.

Zlato srce je animacija francoskega avtorja Simona Filliota, ki tematizira brezsrčnost bogastva na eni in ujetost v revščino na drugi strani, na kateri so srčno življenje, mladost, otroškost, otrok, za katere se mladi mamiči zdi, da njena srčnost ni zadosti, da potrebuje več in se zaplete – v animaciji, naraciji – v darovanje organov stari bogati sosedi, vendarle se pohlep denarja, kot vemo, ne konča samo pri tem, zato hoče vedno več. Materialna rast pogubi čustveno, osebnostno, življenje kot tako. Konec je zelo

poučen, otrok bo šel za srcem, srčnost je več kot vse bogastvo tega sveta, ljudje smo vendarle čutna bitja, ne materiala, še zdaleč zatorej ni vse v denarju, ki navidezno poganja naš svet kapitala, a vendar ne nujno generacije, ki prihajajo za nami. Vsekakor izjemna animacija, tako na pripovedno-metaforični ravni kot v sami animacijski tehniki, da se lahko predamo animiranemu svetu. Vpogled v *IMD*-ustvarjalca nam da vedeti, da je za ta film prejel že več nagrad, tudi na naših *SHOTS-ih*, zaslužen.

Kasia Nalewajka, poljska filmska ustvarjalca, je tretja nagrajenka žirije za njeno animacijo *Morska srhljivka*. V animaciji se spustimo v morske globine, v katerih se pivski večer brezskrbnega raka ne konča ravno dobro, saj ga v svoj vizir vzame parazitska vitičnjakinja, ki mu v pijačo skrivoma podtakne opojne substance in ga parazitsko napiči. V svojem bistvu gre za poučno kratko animacijo o nevarnostih, ki na mlade prežijo v nočnih lokalih, in nezavednem brezskrbnem predajanju pijači.

Obiskovalci projekcij, večinoma otroci, so animiranim filmom podeljevali svoje glasove – nagrado občinstva je prejela madžarska animacija *Ciganske zgodbe – tesarija*: avtor-animator László Balajthy, v kateri se predamo neodobranju in zavračanju ljubezni med Romom in brhko mlado vaščanko, ki pri porodu njunega sina plača celo s svojim življenjem, vse dokler vas ne poplavi stoletno neurje. Ko v ključnem trenutku njihove nemoči, pogube, njihove otroke pred pogubo neurja rešita Rom in njegov sin, se zgodi preobrat v glavah vaščanov. Zdi se nam, mnogo prepozno ali pač – bizarnost zavračanja drugačnosti je še vedno prisotno v naši družbi, tu in zdaj (spomnimo se na begunce in postavljanje visokih ograj), zato je tematika, ki jo je občinstvo prepoznalo kot pomembno in jo nagradilo, še kako pomembna, da se v animirani formi pokaže tudi mlademu občinstvu.

ZEBRA je končala svoj prvi jubilej, želimo ji, prav tako pa njenim entuziastičnim ustvarjalcem, da v Slovenj Gradec pripeljejo še mnogo dobrih animiranih filmov, na večernem velikem platnu pa se morda kdaj v prihodnosti zavrti tudi celovečerna animirana filmska stvaritev.

Uroš Zavodnik

Nika Hölcl Praper

Hugo Wolf med zvezdami, reminiscence

ESEJISTIKA

Vtisi s predstave in premišljanja

Za privzdignjenje mi gre. Pojavi se kot slutnja na sami poti,
v prisluškovanju, v vzdraženosti človeškega, v sili erosa,
v približevanjih netujemu, neskritemu.

Za resnico mi gre, za obljubo,
da stopim do klavirja (školjke), prislonim uho in poslušam.
(*Si nisi kot otrok nikoli podržal školjke k ušesu in poslušal - poslušal, kako šumi tvoja kri, kako brnijo v možganih tvoje misli?*)

V nedeljskem večeru diham poletje, obet Starega trga, dvorane. Ko vstopim, vonjam nemir, gostitelji nosijo dodatne stole, režiser pogleduje skozi okno preko zebre k travniškim potkam, postave se približujejo, *toliko ljudi!*

Posedemo se na oder, med svetlobo in temo prostora, v bežni samotni črti, drug drugemu zelo blizu. V rani.

Zvezde brlijo nad nami, pod njim mogočen inštrument kot skala, ki miruje v ostrini nepremičnega, dokler se ga ne dotaknejo zasanjani prsti pianistke. Še pevka položi nanj dlan. Geste prizemljitve in sodelovanja v sinhronem, le njunem, na vznožju neznanega sveta, veselja ... v pričakovanju odetega, v pesem ovitega, v *Gebet*.

Zvenita, kapljata, valovita, pozivata.

Sehnsucht ... Bedeckt mich mit Rosen ... Neue Liebe ... Im stillen Friedhof ... Wenn du mein liebster ...
Zvok pada na naše speče strahove kot kodri spečega ljubimca.

Umaknem se za zaveso, pod mojimi lahкими bosimi nogami poka oder, moj premik je počasen, pazljiv (kot po tiho izgovorjene besede nastopajočih).

Poskušam se z njimi *spustiti v prepad opažanja, v čudovito tišino z njenim demonskim čarom, njenimi nedoumljivimi globinami, njenimi ljubimi senčnimi potmi, njenimi sanjskimi labirinti.*

Kot da le sem, ničesar ne prezrem, samo še odzivam se, čustveno.

Za zvok mi gre, za poti do tišine. (Za čem v resnici oprezam, kje so sploh razlike?)

Za kaj gre tebi, Wolf?

Kako so se izoblikovali tvoja prihodnost, tvoja neizprosna resnica, tvoja pesem, tvoja krivda?

Kje iščeš občutek, ki te vodi stran od preračunljivosti do senc, do dna in nazaj v lebdenja, v tvoj »blaženi navzgor«, na tvoje skrajno božje dno! Od tam namносиš to svetlobo, vedenja(?) o bogu, o neskončnem? (*A če se sprva ne utopiš, ne moreš vedeti.*)

Kje je tvoja rana, kaj pravi tvoj dojem minljivega, v katerih sferah je tvoje bivanje znosno?

Kdaj si izravnal nasprotja med smrtjo in življenjem, to »isto kolo«, ta vsakodnevni ples?

(*Vem, odkar sem umrl, da ne morem umreti.*)

Mogoče strahu več nikoli ne prepoznamo, ko znamo dnevno umirati ... zlom, ki sestavi.

Si res rojen vsak dan zase? Sam sebi ščit, ki so tvoja genialnost-zaščita, orožje in zvijača.

Nadaljuješ se v pesem, ki je tvoje notranje. Zunanje je bolečina, tako se zdi, tvoja ječa je odzunaj.

Ni zvezde, na kateri bi se podvajal, da bi lahko zares preživel enojno hipno bežno smrt ... razen če je zvezda tvoja nota, tvoja struna, tvoje duhovno uho ...

Kdo si, ko nisi pesem, ko nisi sen? (*Potem veš, kaj je to pesem. Potem vem, kaj so to sanje.*)

Do kod si držal svojo strogost nazorov, kje si popolnoma popustil norosti, do kod si jo gorel?

Čutim vdih tvoje muze, še preden te zvabi in čuva (tudi izziva te!), božajoča tvoje lase in bolečine. Niti je zares nisi uspel vprašati, kam te je pripeljala (*Na skrajni konec?*), in že te odpelje.

Vstopita v soj z roko v roki na pogled nerazdružljiva.

Poljubi jo na roko, Wolf! (*Neoporečna skromnost je v tej gesti, balzam za tvoje rane.*)

Tja čez si želim,

tja le si želim!

Srce se nič več ne trga.

Slediš potovanju!

(*... Jaz sem del svetlobe in ona je glasba.*)

Omahneš v svetlobo.

Wolf, vsem nam gre za muzo, za dajmonijona, za notranji glas.

Muza je kot sled, tvoja se zdi tako ljubezniva, kot da je tu le za to, da te ovenča s cvetovi, ti da zavetje v lepoti (zavetje je vedno tudi slutnja bega).

A muza mogoče nikomur zares ne sledi, nestanoviten vris je, oklevajoča vrzel, ves čas prerokuje (a prepôzna prepozná).

Je le trepetava senca, vase omahujoča spogledljivka, pobegla žival.

Zato si jo trdno prijel za roko!

Pustil si nas med zvezami, v tišini ... le zvok dlani, v aplavzu in daljavi, za hrbti občinstva, odmaknjen avtor predstave.

Zdi se, kot da roki greje v plamen, klobčič, bilko. Drgne, tre, drobi jo v prah, v nič, minljivo (vsak dan znova). Zvest ognju, svojemu geniju, muzi Erato.

(Zna(š) svojo pesem? Da.)

...

Hitro odhajam, želim predihati poetiko, impulze norosti vseh, ki so sestavili večer, čutnost in čisto misel, vmes leži lepota, prav zares.

Prebolevam, da si nisem zapomnila dobesedno, da bi lahko ponavljala misel. A nosim te tvoje sveto-ve, po presežku hrepeneče, tebe pesnika, zvestega spominu, težki vodi, krvi Zemlje in ognju in tebe, muza, ki bdiš nad »svečanimi geografijami človeških meja«.

In ko v noči sedim v mestu s prijatelji, sem tiho.

Potapljam se v »slišanja«, opazujem gibe ljudi, ki tonejo v temo, v črno pokrajino razmetani kot luči, v domače pravilnosti, mehke, sanjave. In to, da smo, se še svetlika.

...

Vid bedi, tudi ko glas obmolkne. Kot da varuje navzočno (a ves zunaj je le domneva).
 ... In nekje med obredno ustavitvijo v spominu klepetam Wolfove besede, približke slišane, njegove besede so nežne, a kričijo ... vznemirjena snov nevidnega.
 Kaj je že rekel o moči in smislu in lepoti?

Svetloba je glasba ... Sferice svetlobe so izpisane note ... tisoče strel. Zvok je le sporočilo umu, govori mu, da ima življenje smisel ... V veselju obstaja popolna skladba ... lepota je vzrok in posledica ustvarjanja ... Zvok traja v tišini. Tam je njegova moč.

Sladka Mnemozine!

V spominu se srečujejo vsi časi, vse pesmi. In od luči prebodeni dotiki, razdraženi v tihi dvig.
 Za privzdignjenje mi gre. Za slutnjo poti.

ONAINON – Etijana in Timetjan Lesjak
 Maja Kastratovik – klavir
 Tanja Klančnik – sopran
 Luka Krajnik junior – pripovedovalec

Glasba: Hugo Wolf
 Režija in dramaturška priredba: Aleksandar Čaminski
 Scenografija: Peter Hergold
 Kostumi: Katarina Furlan
 Tehnika: Luka Krajnik junior
 Organizacija: Janko Uršnik in Vojko Šuštaršič
 Produkcija: Studio A in GKD Spunk
 V sodelovanju z Glasbeno šolo Slovenj Gradec
 Premiera 26. junija 2022, Kulturni dom Stari trg

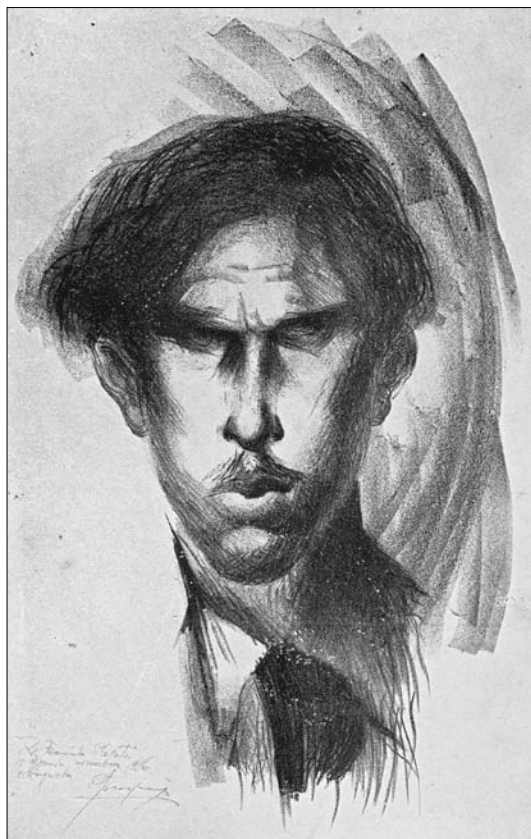
Franjo Golob in Lojze Šušmelj ter njun osamljen koroški odmev v razburkanem likovnem življenju mariborskega okoliša v desetletju pred drugo svetovno vojno¹

Če poskušamo opredeliti Koroško na obeh straneh neorgansko zarezane državne meje med Slovenijo in Avstrijo (zdaj omeščane in v fizičnem smislu tako rekoč že neobstoječe) kot inspirativno okolje za umetniško ustvarjanje, seveda s subjektivnega zornega kota Slovenije, potem bržkone drži, da je dežela v obeh državah potisnjena na rob živahnjšega utripa sosednjih pokrajin in kot takšna se je s preusmeritvijo glavnih trgovskih poti vzpostavljala vse od začetkov novega veka dalje. V očeh nas Slovencev in naše že prislovične identitete dežele mnogih obrazov, ki jim je razpoznavno podoba vtisnila zgodovinska povezanost z različnimi kulturnimi centri, bi lahko rekli, da je Koroška domala sinonim za duhovno nasledstvo nekakšnega »gotskega« občutja kontinentalnega kulturno umetnostnega kroga, ki je prežet z lokalpatriotsko privrženostjo intenzivnemu vživljanju v domačo krajino. Videti je, da je srednjeveška tradicija iz časov, ko so preko Koroške še potekale pomembne trgovske in umetnostne poti, za vselej zaznamovala tukajšnje kraje. Čvrsto oklepanje privzetih tradicionalnih oblik se je na svojevrsten način odrazilo in se morda še vedno odraža tudi danes. V času zastalo duhovno čutenje ljudi v odmaknjenih ozkih dolinah in z njim povezana konzervativnost, v imenu katere se je v umetnostnozgodovinskem smislu gotski stilni obrazec mimo renesanse krepko podaljšal v čas zrelega baroka, danes prepoznavamo kot elementarno zraslost z izročilom vase pogreznjenega domačijskega življenja, ki je v psihični profil tamkajšnjega človeka vtisnilo sebi lastno, na

videz okorno, a jasno uzrto kontemplativnost. Čeprav prostodušno odkritosrčen, je tipični Korošec menda molčeč in v redkih izgovorjenih besedah premišljen. Misel koroškega človeka ni zapletena. Praviloma je spontana in vedno zelo osebna. Če bi torej iskali skupne poteze v temperamentu koroškega umetnika, jih morda najdemo ravno v tem nadvse individualnem načinu in resnobni poglobljenosti, vselej podčrtani z neko prav posebno melanholijo, ki je navzven včasih prekrita z narejeno robotostjo, a je v resnici znotraj vsa zmehčana in lirična.

Zgovornemu primeru tega občutja lahko sledimo v mnogo prezgodaj zaključenem likovnem opusu slikarja in grafika Franja Goloba (1913–1941), ki je skupaj z Lojzetom Šušmeljem (1913–1942), študentskim kolegom na umetnostno-obrtni šoli v Ljubljani in na Akademiji za likovno umetnost v Zagrebu, zavzeto sledil ciljem socialnokritične umetnosti ter se angažirano in polemično odzival na meščanskemu okusu prilagojeni umetnostni utrip likovnega življenja v Mariboru. Šušmelj in Golob sta bila v mariborskem krogu umetnikov v svojih prizadevanjih osamljena. Zaradi tega sta bila velikokrat odrinjena in potisnjena na stranski tir, njun resnični in navidezni konflikt z osrednjim tokom uveljavljenih umetniških imen in njihovimi spremljevalci (likovnimi kritiki) pa v pismih in polemičnih časopisnih zapisih nazorno odslikava položaj mladega umetnika v burnem obdobju pred prihajajočo kataklizmo svetovne vojne in ponuja zanimivo primerjavo z današnjimi časi.

¹ To besedilo je bilo v nekoliko drugačni redakciji prvič objavljeno v monografiji *100 let DLUM* (urednika Vojko Pogačar in Primož Premzl), Maribor, 2020.

Franjo Golob, *Avtoportret*, 1936,
litografija, UGM Maribor

Franjo Golob se je rodil 5. aprila 1913 na Prevaljah v Mežiški dolini. Čas prve svetovne vojne je z mlajšo sestro preživel pri babici na Prevaljah, kjer je končal prvi razred ljudske šole. Leta 1919 se je družina preselila v Maribor in nato na Ptuj, leta 1930 pa so se ustalili v Mariboru. Ambiciozni mladenič je moral zapustiti ptujsko gimnazijo, nazadnje se je odločil za uk v rezbarski delavnici podobarja in pozlartarja Alojza Zorattija. Po srečanju z deželnim konservatorjem, umetnostnim zgodovinarjem in likovnim kritikom dr. Francetom Stelétom, ki je nezgrešljivo prepoznal njegov talent, se je z njegovo pomočjo vpisal najprej na Tehniško srednjo šolo v Ljubljani, leta 1933 pa na Akademijo za likovno umetnost v Zagrebu. Okupacijo je pričakal v uniformi. Po zajetju in nekajdnevem pridržanju v Mariboru se je umaknil v Dravograd, kjer se je zaposlil na gradbišču elektrarne. Stanoval je v bližnjem Podklancu in se povezal z drugimi mladimi rodoljubi. Načrtovali so sabotažne akcije in zbirali orožje za prve partizanske enote, a so jih odkrili in 23. avgusta 1941 aretirali. Odpeljali so jih v zapore na Prevaljah, nato pa so jih pred naglim sodiščem v Begunjah obsodili na smrt. Franja Goloba so v skupini desetih talcev ustrelili 3. septembra 1941 v Zaborštu pri Domžalah.

Lojze Šušmelj se je rodil 8. maja 1913 v kraju Mulhouse v Alzaciji, kjer je rudaril njegov oče. Po njegovi nenadni smrti sta se z materjo vrnila na Slovensko, otroštvo je nato preživel pri krušnih starših na Janževi Gori nad Selnico ob Dravi. Dobrotnik dr. Adolf Zorec iz Ruš mu je omogočil šolanje. S Franjem Golobom sta se spoznala v razredu Franceta Kralja na Srednji tehniški šoli v Ljubljani. Šušmelj je sledil Golobu na akademijo v Zagreb, kjer sta skupaj stanovala. Odtlej sta bila nerazdružljiva in sta skupaj snovala načrte za prihodnost. Skupaj sta tudi razstavljala in v domačih krajih sodelovala pri organizaciji t. i. narodnoobrambnih taborov. Po okupaciji se je aktivni predvojni komunist Šušmelj umaknil v ilegalo, ob obisku doma na Janževi Gori junija 1942 so ga aretirali in med šestinpetdesetimi talci 23. junija 1942 ustrelili v celjskem zaporu.

Lojze Šušmelj, *Avtoportret*, 1939,
linorez, UGM Maribor

Prerano, v vihri druge svetovne vojne tragično umrli akademski slikar Franjo Golob, je svoj likovni manifest zastavil v bibliofilski izdaji osemnajstih lesorezov z naslovom *Nmav črez jizaro*. Dvesto numeriranih in signiranih izvodov izdaje iz leta 1938 je pomenilo prvo afirmacijo tedaj še izredno mladega in v Mežiški dolini rojenega slikarja, ki si je v somraku korakajočih totalitarizmov za izhodišče svoje ambiciozne likovne sanjarije z nevsiljivim, nacionalno zavednim nabojem izbral koroško ljudsko pesem.

Franjo Golob, *Popov terc*, 1938, Koroška osrednja knjižnica Ravne na Koroškem

V duhu vidim zeleno valovito pokrajino, ki jo obrobljata Strojna in Peca, katera se končuje tam nekje pod Obirom. Zamazana in gosta Meža napaja to izmozgano zemljo. Tamkaj v tistem zapuščenem kotu, kjer je celo bobčina odmrla življenju, tik ob Meži med kupi cindra so nastale moje prve želje po umetniškem oblikovanju. Vedno sem hotel ostati to, kar sem bil. In življenje in šole s svojimi vzgojnimi metodami. – Uprlo se je v meni vsem tem vabljivim klicem prihajajočih iz hrama, kjer na oltarjih, ko svetniki z glorio kraljujejo Picasso, van Gogh, Cezanne, Matisse in mnogi drugi. Kako udobno, gladko se hodi po že uglajenih poteh, ki nosijo svoja imena po umetniških osebnostih, ki so si jih bile utrle, kjer je važno le to, da držiš korak, da stopaš tudi ti – nekje daleč zadaj v taktu vodnika na čelu.

V mojem srcu in prepričanju me je vedno spremljala ta skromna bajta moje mladosti, ki po svojem življenju nikakor ni v skladu z visoko donečim »izobraženim« načinom življenja.

V mojih delih nisem nikoli stremel, da dosežem popolnost tehnične strani; nadvse važnejši mi je bil duhovni izraz življenja objekta, ki ga slikam. Hrepenenje iz teme k svetlobi – edino tako bi vam lahko razložil svoje hotenje po močnih barvah. Krvavordeče barve slike »Ribniško selo«, ki jo po globinah pokriva tonska globina zasenčenega življenja – iz tiste zemlje, ki je bila polna železne rude, tam, kjer so nekoč žareli plavži, ki so danes že v pepelu, od tam je vzeta moja paleta ljubezni in čustvovanja (Mežiška dolina).

Resnični umetnik vedno ustvarja iz svoje notranjosti, ki je kot nekak rudnik po naravi svojske vsebine. To sestavljajo sublimirani produkti neke čisto posebne vrste doživetij vseh oblik, potem značaj, duševna in telesna zgradba – skratka vse ono, kar daje vsaki osebi pečat individualnosti. Ta zaklad pa ni brez dna: izčrpa se prej ali slej: mesto umetnin nastajajo obrtniški izdelki ter dekoracije, dejal bi; umetnik (če pravočasno ne odloži čopiča) postane plagiator samega sebe, kopira sebe iz dobe, ko je bil še mlad, ko je še ustvarjal. Tiste neposrednosti, svežosti sočne brutalne sile, surovega zgolj iz lastne duše črpajočega talenta ni več. Po ateljejih visijo hladna monotona in mrtva platna, starčevsko melanholična, ko njihovi avtorji. Da! Edino najneposrednejše ter najčistejše podajanje lastne duševnosti, torej vsega tega, kar je umetniku nekako »dano«, rodi umetnine. Njihova vrednost je odvisna od globočine, bogastva, strukture te notranjosti, izvirnost še posebej v »roki«, ki rabi in jemlje, namreč, če je ta robata ali pa dekliško nežna. Umetnik, ki ne ustvarja po tej poti, je navaden

obrtnik, epigon, gol posnemalec, pa če ga diči še tako popolno tehnično znanje. Kot moderen bi skakal od »izma do -izma«, od šole do šole, resničen umetnik, duh pa ne bo nikoli. Kajti ta nosi svoj -izem v sebi.

Čim večji je mojster, toliko več pišejo o njem, toliko več vrstic mu žrtvujejo načelno pravilno, ki pa često dopušča izjeme. In ne razlikujejo tistih, ki so prevzeli od Kokoschke, Giorgiona, Brueghela itd. vse razen motiva od onih, ki se resno trudijo za svoj umetniški izraz.

Nujnost socialnega nesorazmerja pa zahteva, da se tudi človeku, ki ustvarja kulturne dobrine, da možnost življenja; malo več srčne kulture in duševne izobrazbe, pa bi bilo tudi temu delavcu, ki služi Lepoti in Resnici, omogočeno – da dela.

Vsi bi morali misliti na umetnika, kot umetnik misli na vse. Umetnina je last kolektiva, ki oplemeniti vsakega, ki jo razume.

In še nekaj: Pravi umetnik je daleč od vsake kritike.

(Umetniki o sebi in svojem delu, Iz razgovora z akademskim slikarjem Francem Golobom ob razstavi »Brazde«, Mariborski Večernik »Jutra«, 12. XII. 1939, letnik 13, štev. 283, str. 4)

Lojze Šušmelj se je po končanem študiju v Zagrebu leta 1937 vrnil v domače kraje okoli Selnice ob Dravi, medtem ko se je Franjo Golob najprej poskušal ustaliti v Ljubljani, vpisal se je na študij umetnostne zgodovine, a se je zaradi pomanjkanja sredstev ob koncu leta 1938 prav tako vrnil k staršem v Ribniško selo v okolico Maribora, ki ga je štel za domače kulturno okolje. Mlada slikarja sta se nato na različne načine poskušala vključiti v živahno likovno življenje in razstavno dejavnost štajerske prestolnice.

V Mariboru je v tretjem desetletju prejšnjega stoletja delovalo nekaj slikarjev in kiparjev, ki so sooblikovali likovni utrip mesta že od leta 1920, ko so ustanovili Umetniški klub Grohar. Po krajšem predahu ob koncu dvajsetih let se je s prihodom nekaterih mlajših dejavnost ponovno obudila. Med starejše umetnike so zanesli nove ideje, vezane predvsem na »zagrebško šolo«. Izmed starejših jim je lahko sledil le Karel Jirak (1897–1982), čeprav so k novemu društvu »Brazda« (1931) pristopili tudi nekateri drugi. Pregledne razstave članov so se vrstile v rednih časovnih presledkih, največkrat v Veliki sokolski in Unionski dvorani, ki nista bili najprimernejši za likovne razstave (to so venomer v svojih ocenah poudarjali

Lojze Šušmelj, *Ojstrica pri Dravogradu*, 1939, UGM Maribor

tudi kritiki), a edini dovolj veliki za skupinsko pregledno razstavo. Sčasoma so likovniki na svoje prireditve vezali tudi ostalo kulturniško produkcijo v mestu in organizirali t. i. Umetnostne tedne.

Med umetniki, ki so razstavljali v okviru I. umetnostnega tedna (istočasno je bila to VI. razstava Brazde), je bil novembra 1937 tudi Franjo Golob. Mariborski javnosti se je predstavil le s štirimi lesorezi iz *Avtobiografskega cikla*, ki jih je ugodno ocenil Fran Šijanec in v avtorju prepoznal »pristno grafično naravo, ki snov prireja svobodno svoji čustveni fantaziji«. ² Naslednje leto se je poskušal priključiti Lojze Šušmelj, a so ga člani Brazde zavrnil. Užaljeni Šušmelj je poskušal s pomočjo prijatelja in novinarja Ivana Potrča v časopisju objaviti oster protest, vendar mu ni uspelo. Pridušal pa se je že spomladi naslednjega leta, ko je bil v razstavo II. umetnostnega tedna sicer sprejet, vendar je imel o organizaciji prireditve kopico pripomb, medtem ko so dela Franja Goloba, ki je bil tedaj na Dunaju, brez obrazložitve zavrnil. Ambiciozna mladeniča sta na vsako krivično zavrnitev ostro reagirala, tudi s polemiko v časopisju, in si nato še z večjo težavo izborila ustrežno priznanje, čeprav sta na decembrski predstavitvi mariborskih umetnikov kot gosta »Brazde« vendarle sodelovala oba.

Več priložnosti jima je v svojem društvu »Slovenski lik« ponudil France Kralj, ki si je v tem času v Ljubljani prav tako le še s težavo izbral mesto v likovnem življenju pod vodstvom mlajše generacije z zagrebške akademije. V času, ko je bil Golob na Dunaju, je Šušmelj junija 1939 za teden dni postavil I. umetniško razstavo v Rušah. Za organizacijo je pridobil člane ruškega Sokola, prireditve pa sta razstavljavca umestila med akcije »Slovenskega lika«. Odziv ljudi je bil izjemen in nepričakovan za vse, ki so spremljali nenavadni kulturni dogodek zunaj mestnega okolja. Razen za oba avtorja, seveda, ki sta samozavestno vztrajala pri izhodiščih svojega programa. Preprosti ljudje s hribov so si trumoma hodili ogledovat umetnine »njihovih« umetnikov, veliko del sta celo uspela prodati. Tudi likovna kritika se ni mogla načuditi uspehu te posebne razstave.

I. umetniška razstava v Rušah

Ali ste kedaj že kaj takega slišali! Dva mlada slikarja gresta prav v provinco sredi med kmete, da jim pokažeta svojo umetnost, tisto umetnost, ki je tako v glavnem tem kmetom, temu priprostemu ljudstvu namenjena. To je vsekakor pogum, ponosna samozavest dveh ljudi, ki se jasno zavedata svoje poti in svoje naloge v družbi. Brez vsakršnih »genialnih« kretenj, priprosto in pristno sta stopila pred svoje občinstvo kakor dva, ki se zavedata, da morata dati obračun o svojem delu prav ljudstvu, iz katerega sta izšla in za katerega delata. In tako je nastal iz skromne razstave kulturni dogodek prvega reda. Kajti ta razstava je začetek nečesa novega.

Golob nam je deloma znan že z drugih razstav. V glavnem se udeležuje v lesorezih. Iz njih nam diha močno čustvena narava, ki obdaja vse svoje motive s toplo mehko in nežnostjo. V teh lesorezih se poslužuje simbolov in slik ter celo personifikacij. Da omenim le tisto okamenelo bolečino pri njegovi »Gospej Sveti« ali Mrak s plaščem v njegovem »Popotniku«. Sploh je močno romantičen. V oljih ljubi vijoličaste, rožnate in lila barve, s katerimi nam ume pričarati še dokaj močna razpoloženja. Želja po ubranosti slike z okvirjem ga je nagnila, da je, kakor nekdanj novoromantiki, sam izdelal prav širok okvir, ki je takorekoč del slike. V koliko pa je ta slikarski stil, ki ga zanaša fantazija in čustvo včasih že precej daleč od stroge stvarnosti, v skladu s programom, ki sta si ga napisala v razstavnem katalogu, je seveda lahko vprašanje, ki pa ni tako zelo važno. Tudi sodobnost tega sloga utegne ta ali oni o porekati.

...

Lokalni činitelji, Sokol, so se zavedali pomembnosti tega kulturnega dogodka in so šli obema razstavljalcema na roko. In to je treba v današnjih dneh še prav posebno poudariti. Vstop na razstavo je brezplačen in tudi v tem je del programa, ki nam mora biti simpatičen. In ob koncu senzacija: Skoro polovica Šušmeljevih slik na razstavi je prodanih!

(Jad (Jaro Dolar), Edinost, 17. VI. 1939, letnik 2, šte. 24, str. 5.)

Provokativna razstava je naletela tudi na drugačne odmeve. Ostro je dela obeh umetnikov ocenil kritik »-ajnos« (Boris Krajnc?) v *Jutru*, čeprav Golobu ni odrekal potenciala, ki

² Dr. Fran Šijanec, Razstava »Brazde«, Obzorja I, št. 5-6, Maribor 1938, str. 192.

naj bi ga vendarle premogel njegov talent.³ Na »meščansko« kritiko je zopet reagiral Šušmelj in bolj kot kadar koli prepričan, da stopa po pravi poti, napisal Pismo uredniku v *Večerniku*. V polemiki je užaljeno in prizadeto odgovarjal na vse kritične očitke ter branil svoja in Golobova stališča. Z odprtim pismom v *Večerniku* se je na Šušmeljevi strani v razpravo vključil tudi Ivan Potrč,⁴ ki je poskušal strasti umiriti in jeznega slikarja prepričati, naj vztraja in ne kuha jeze zaradi »profesorjev«.

Golob si je tedaj sicer še vedno vroče želel v tujino, v Pariz, Italijo, ali vsaj na Dunaj, kar se mu je s Stelétovo pomočjo nazadnje posrečilo. Pridobil je podporo za izpopolnjevanje na Inštitutu za konservatorstvo in restavriranje Akademije za likovno umetnost, a le za en semester. Z Dunaja se je moral vrniti predčasno, saj so ga klicali na orožne vaje. 27. junija je že bil v Mariboru, 1. julija pa se je moral javiti v 3. planinskem bataljonu v Škofji Loki in se ni mogel udeležiti razstave v Celju, saj je v uniformi ostal še do konca avgusta. Vrnil se je v Maribor, kjer se je več mesecev brez uspeha trudil za redno mesto restavratorja pri profesorju Bašu⁵ v Pokrajinskem muzeju. Strogi ravnatelj mu ni zaupal, ker se mu je zdel preveč

bohemi in nezanesljiv, prijatelju Stelétu, ki se je za svojega varovanca zelo trudil, pa je v ohranjenih dopisih vselej našel izgovor, da v muzeju bolj nujno potrebuje tehnika dokumentalista in knjižničarja.

Pozno jeseni 1939 je bil Golob znova na Koroškem, na Prevaljah, vandrai pa je tudi po okoliških hribih. V Maribor se je vrnil s porisano skicirko, posamezne motive pa je nato pripravil za objavo v *Slovenskem gospodarju*.⁶ Nekaj motivov je prihranil za načrtovani lesorezni cikel, ki bi ga vnovič namenil za bibliofilsko izdajo, a načrta ni uresničil.

Februarja 1940 je Golob v muzeju sicer nastopil »tkzv. brezplačno prakso«, pri čemer mu je nekaj sredstev v obliki honorarja in podpore namenila tudi banovina,⁷ a njegov položaj je ostal nerešen, zapletlo pa se je tudi s pričevali, saj mu prosvetno ministrstvo sprva ni priznalo srednje šole. V enem od zadnjih pisem iz obsežne korespondence z dr. Stelétom razodeva, da v domačem okolju kljub volji in razmernemu entuziazmu ni našel prave podpore.

Mrb., dne 8. I. 1941.

Dragi gospod doktor!

G. ravnatelj dr. Osterc mi je povedal spremembo Vašega prihoda. V nedeljo popoldan, mogoče ostanete še v ponedeljek tu? Ker nimam nobenega drugega človeka, s katerim bi se lahko pomenil o mojem življenju, bodete razumeli, da sem Vas že potreben. Tem bolj, ker je rešitev Ministrstva prosvete že prišla, toda negativna. Nižje srednje šole mi ne priznajo. – Da je moja mladostna ambicija s tem okrnjena, je jasno, posebno pa ker z g. prof. Bašom ne prideva v duhovno sožitje. Razmerje, ki sem si ga ustvaril, bolje – ki so mi ga drugi ustvarili v muzeju, je vse prej kot koristno. Dovolj je že to, da nam čas ne gre na roko. In kot trezen razumen človek bi tudi ta gospod moral vedeti in upoštevati nujnost mojega življenja. Mogoče bi celo lahko merodajne zainteresiral s potrebnimi argumenti za moj obstoj v muzeju. Verjetno brez njegove škode. Že pred pol letom obljubljeni prostor še ni moj in tudi ne bo, ker so tam uredili arhivsko knjižnico. Zanimivo je dejstvo, da jaz nisem mogel dobiti prostora niti za nekaj tednov, ko sem imel delo v stolnici, dočim je g. Sternenu odstopil že v začet. min. leta sobo v gornjem delu gradu za risanje kartonov in restavriranje in slikanje. To je trajalo celo poletje, a v zimi mu je odstopil prostor

3 »Golob je izšel iz ekspresionizma, toda v njegovih grafikah zasluži prejšnje vplive ko tuje in prej Avgustinčiča, kakor bratov Kraljev ali Maleša. Zanimivejši sta oljji, toda pravilno jih bo vrednotil le, če veš, da je bil njegov učitelj slikanja Marino Tartaglia »največji živeči jugoslovanski slikar« – v očeh inozemstva. Ako si dovolj močan, da se izogneš mrtvih vplivov (a že to je v slikarstvu težko), se boš še težje živih, v tem primeru izrazi te umetniške osebnosti, kakršen je ta mojster! Golob pa je hotel biti za vsako ceno izviren, in slikal je pastuozno zgolj zato, ker Tartaglia ne ljubi pastuoznosti. Pomagal mu je njegov lastni temperament, ki ljubi kontraste ter sočen, žgoč kolorizem, dočim je ta njegov profesor cenil El Greca, Giotta, Tintoretta, boreč se pri tem s futurizmom. Golob podaja neposredno, neizbrušeno, kakor je Balzac pisal svoje romane, Tartaglia razumsko, podobno v tem P. Bourgetu. Kaj pa sveža, fina kompozicija, in ideja, ki jo izluščiš v vsakem teh dveh olj? – Očitajo mu kičizem, a po krivem: kajti kič je slika, ki ugaja povprečnemu gledalcu, a ni umetniška. Golobovi platni pa povprečnemu gledalcu ne ugajata, a sta vendar umetniško visoko vredni. Ko bo namesto malih jemal velika platna (s čimer se bo tudi najprej znebil svojega barvnega patosa), in če se ne bo ubil s slikanjem »socialnih motivov« (marveč ostal zvest čisti umetnosti), bo dozorel in morda ustvarjal evropsko pomembna dela! Šušmelj je v grafiki in deloma v akvarelu izrazil zastopnik socialne smeri v umetnosti, torej na napačni poti. In isto, kar lahko očitaš kakemu Hegedušiču ali Svečnjaku, boš očital Šušmelju: pomanjkanje izvirnosti. (Izbira motiva ne odloča: Francoz ne bo podajal zagrebškega sajmišta.) Vse te stvari so lahko dobre ilustracije nenapisanega besedila, toda daleč od tega, kar v določenem smislu imenujemo umetnost. Do absurda razvlečena, plehka, dolgočasna in banalna zgodba, podana v obliki novele ali romana, še ni »umetnost« – in nekaj zehajočih ter brez sence življenja podanih figur iz poljubne kolodvorske čakalnice prav tako ne! – ali pa ima prav Ivan Cankar, trdeč, da je vsak človek umetnik, postavim, nekaj Dostojevski, Kierkegaard, Michelangelo...« (Jutro, 16. VI. 1939, leto 20, štev. 137, str. 7).

4 Potrčevo odprto Pismo slikarju Šušmelju, Mariborski Večernik »Jutra«, 30. IV. 1939, leto 13, štev. 98, str. 7.

5 Franjo Baš (1899–1967), etnolog, geograf, zgodovinar, muzeolog, od 1932 ravnatelj Pokrajinskega muzeja in Pokrajinskega arhiva v Mariboru.

6 Mežiška dolina, *Slovenski gospodar*, 31. I. 1940, letnik 74, štev. 5.
7 Alenka Klemenc, AHAS 13, 2008, str. 211 in op. 219.

zraven pisarne, kjer je bilo meni obljubljeno. Ta prostor se je kuril za njegovo delo. Dočim sem jaz moral mojo restavracijo izvršiti v službenjski sobi stolnega župnišča. Marsikatero obljubo in izgovor je čas enega leta mojega životarjenja v muzeju ovrigel. Žalostno, da so osebne simpatije tudi v takih institucijah važne. In tudi to, da lahko o usodi dela in življenja človeka določa samo eden gospod. Moje polje dela je široko in idealno, ker je še docela neraziskano ter ustvarjeno s toplim odnosom ljubezni do tega življa. Še zmiraj sodim, da bi se to vse dalo narediti. Kljub beraški podpori, brez polovične voznine. (kar je pri meni zelo važno)

Ali se ne bi dalo, da me banovina postavi za neko funkcijo v naših muzejih? Asistenta ali pomočnika. Ali pa naj me saj nastavi za slugo ali hišnika (kar sem de facto), lepše mi bo kot sedaj. Hišnik je pri nas gospod. Mene pa še nikoli profesor ni predstavil komurkoli. Ta sistematična ljubeznivost ni brez posledic. To edini pravilen način, da se mi položaj v Mariboru nikoli ne bo zboljšal.

Nakazujem Vam samo par misli, ki grizejo energijo in voljo do dela. Če bodete kaj prosti, bom vesel vsake Vaše besede, ki so mi že toliko mračnih razpodile.

Lep pozdrav! Vaš vdani Golob Franjo

Z ravnateljem Bašem se nista razumela, v muzeju so mu ponudili samo delo pri katalogizaciji muzealij, zato se je znašel tudi drugače. Oktobra 1939 je pomagal Šušmelju pri izdelavi spomenika žrtvam dela na pokopališču v Rušah, aprila 1940 pa sta v Mariboru s somišljeniki organizirala t. i. Kobanski teden. Prireditev je bila nova v nizu uspešnih akcij mladih akademikov, ki so si prizadevali za promocijo svojega Kobanskega.⁸ Šušmelj je ob tej priložnosti predstavil knjigo linorezov *Kobanski motivi*, ki jo je navdihnil uspeh Golobove bibliofilske izdaje. V nakladi 300 izvodov broširane ljudske izdaje in luksuzne oštevilčene bibliofilske izdaje⁹ jo je v samozaložbi natisnil v Mariborski tiskarni, Golob pa jo je opremil z motivom kmečke skrinje z Remšnika, ki je bila postavljena v etnografski kotiček razstave, namenjene samostojni predstavitvi Šušmeljevih del. Manifestacija

je med Mariborčani naletela na simpatično odobravanje, goreči aktivisti (Šušmelj, Žavcer¹⁰ in Golob) pa niso mirovali niti poslej. Pripravili so ustanovitev Kobanskega oziroma na Golobovo vztrajanje Kobansko-Koroškega društva.¹¹ Nameravali so pritegniti narodnozavedne ljudi ob meji – krajane, učitelje, študente in srednješolce, da bi utrjevali narodno zavest in se zoperstavljali vse močnejši »kulturbundovski« propagandi. Podpirala jih je tudi Ciril-Metodova družba v Mariboru, vendar potrditve društvenih pravil niso dosegli.

Poleti 1940 je Golob navdušeno odkrival freske v rotundi sv. Janeza Krstnika na Muti, k sodelovanju pa ga je povabil njegov prvi mojster Zoratti, ki je ob zidarskih delih na objektu zgolj po naključju naletel na ostanke stenskih slikarij. Golob je izpod beleža izluščil še poslikani leseni strop, o pomembnem odkritju pa je obširno poročalo časopisje.¹² Novembra in decembra je Šušmelj vrnil uslugo izpred enega leta, ko sta skupaj izgotovila spomenik v Rušah, in prijatelju pomagal pri čiščenju in restavriranju velike baročne slike *Snemanje s križa* v mariborski stolnici. Delo sta odlično opravila, a Golobu tudi to ni zadoščalo, da bi si pridobil zaupanje muzejskih institucij. Vsa pomembnejša restavratorska dela so prej ko slej tudi v Mariboru zaupali mojstru Sternenu, ki ga je Golob zelo cenil, kljub temu pa si je poskušal izboriti nekaj prostora v njegovi senci. Še več: v članku, ki jih je začel redno dopisovati v mariborske in ljubljanske časopise, se je spotaknil ob naročilu poslikave v kleti mariborskega gradu, ki ga je magistrat brez razpisa podelil Sternenu, in se nedvoumno zavzel za kulturno politiko, ki bi ponudila priložnosti tudi mlajšim.

»... Freske so formsko in idejno gotovo dovršene in je nesporno, da za kakovost kvalitete jamči ime slikarja, ki je že zgodovinsko povezan z usodo slovenske umetnosti. Kljub temu pa nastaja vprašanje: zakaj mestna občina mariborska ni razpisala natečaja? Naj bi slovenski slikarji, in še posebej mariborski, dokazali svoje zmožnosti. Gotovo bi bil pozitiven kažipot v progresu likov-

10 Pavle Žavcer, s partizanskim imenom Matjaž (1914–1986), agronom in politični delavec, predvojni komunist in organizator partizanstva na Koroškem. Arhiv Slovenije hrani Osební fond Pavleta Žavcerja (AS 1226, zap. št. 10), v katerem so ohranjeni tudi podatki o Franju Golobu in Lojzetu Šušmelju.

11 Žavcer v spominskih piše, da je za potrditev pravil pri oblasteh interveniral tudi Franc Sušnik, tedaj profesor na mariborski Gimnaziji, pozneje ustanovitelj ravenske gimnazije in Študijske knjižnice na Ravnah na Koroškem.

12 Arhitektonske zanimivosti cerkve na Sp. Muti, Mariborski Večernik »Jutra«, 12. IX. 1940, letnik 14, šte. 206, str. 3, in: Najnovejša odkritja v starem slovenskem slikarstvu, *Slovenec*, 10. X. 1940, letnik 68, šte. 233, str. 8.

8 Geografski pojem »Kobansko« do takrat ni bil v rabi, promovirala pa ga je mlada akademska skupina, večinoma levičarske politične provenience.

9 Šušmeljevo pismo Pavletu Žavcerju, dat. 30. 1. 1940: »... Mislim napraviti neko ljudsko knjigo po 3 kovače. Maleš take prodaja po 200.- din...« (Arhiv Slovenije hrani Osební fond Pavleta Žavcerja (AS 1226, zap. št. 10).

ne umetnosti na severnem ozemlju. Naj bi sedaj dobil delo ta ali oni. Mi mladi bi obogateli za eno izkušnjo, brez katerih v življenju ni razvoja. Kdor je trši in močnejši, bo zmagal; vse, kar je pa nezrelo, se bo s plevelom očistilo zdrave zemlje. Z olji, s kabinetnimi distancami, ne bomo zajeli monumentalnost časa niti dosegli rasti kulture, katero terja od nas – z našim bitjem. Gotovo pa je; da bo odslej mariborski grad predstavnik ne samo preteklosti, temveč tudi oznanjevalec rastoče kulture na meji v naši lepi Sloveniji.

(Franjo Golob, *Sodobni in zgodovinski Maribor v freskah*, Mariborski Večernik »Jutra«, 17. 6. 1940, letnik 14, štev. 135, str. 3)

Enako pogumno se je že spomladi obregnil ob organizatorje jubilejne razstave Društva slovenskih likovnih umetnikov v Ljubljani, čeprav je razstavljal tudi sam in je zagadelj postal redni član društva.

»Greš po promenadi proti Jakopičevemu paviljonu poln lepih misli o umetnosti, njeni tradiciji in poslanstvu, ki ga mora vršiti vsaka kulturna ustanova. »Pse na vrvico!« je prvo, kar vidiš, nato šele opaziš na istem drogu lepenko z velikimi črkami, ki naj ti povedo, da je v paviljonu jubilejna umetnostna razstava. To je edini znak, ki opozori človeka na to veliko kulturno manifestacijo. Res, velika skromnost! Človek si ne želi marševske pompoznosti in kičaste dekoracije, ki naj bi pačila naše narodno obeležje, temveč samo ono najskromnejše – našim sposobnostim enakovredno besedo. V trpljenju in nacionalnih bojih rojena zavest, ki je bila kronana s poniževanjem naših lastnih ljudi, je prodrla in postavila temelje leta 1900. Štirideset let snovanja in dozorevanja z boji po svojem lastnem klicu smo doživeli.

Društvo Slovenskih likovnih umetnikov je priredilo to razstavo. Hvalevredna iniciativa, ki jo je pa nečastno izvedla. Prostor sam po svojem obsegu ni zadovoljil težnjam naših potreb. Vprašanje je, če ne bi bila »Narodna galerija« s svojo centralno dvorano za takšen retrospektiven pregled. Bilo bi lahko več del v lepši skupnosti razstavljenih. Ali pa odločujoči gospodje niso hoteli odstopiti polpretekle ustvaritve novi, porajajoči se umetnosti.

Razstavlja 70 slikarjev in kiparjev. Nekaj ljudi je, ki iz osebnih ali kakršnih koli vzrokov niso razstavili. Če se je Umetniški svet, od »Boga dana kompetenca«, res striktno držal svojih načel, ki jih kot žirija mora imeti, ne bi nastala nesorazmernost – ki ni naključje – ki se

nehote vsiljuje obiskovalcu razstave. Umetniški klub »Neodvisnih« ima od vsakega člana po dve sliki (razen dveh), dočim smo Mariborčani (brez Jiraka) zastopani le s po eno sliko. (Iv. Kos ima dve.) Da je bila organizacija prirediteljev slaba, dokazuje že to, da so zadnji trenutek prijavljena dela odklonili. – Ni prostora! O tem in še marsičem ne bo spraševal tujec. Ustvaril si bo mnenje, kakršno se mu nudi na razstavi. Destruktivnost organizacije stopa vse bolj v ospredje ob takšnih prilikah, pod katerimi bi pač morale vse osebne in klubske nevšečnosti biti eliminirane.

Namen te razstave bi pa bil, da pokažemo celotno podobo našega ustvarjanja in hotenja, da bi iz teh dvoran zadihalo od sončnega Krasa po lepi cvetoči Dolenjski, preko snežnih mogotcev, ki kraljujejo v plavini neba, v dolino naše otožne Koroške, Dravske doline in vinorodne Štajerske v jeseni, pa do Prekmurskih gotskih fresk. Tako bi si ustvarili umetnino, ki bi bila v vsakem svojem detajlu in v celoti kvalitetna.

Štiridesetletnica! Kako naj se moralno opravičimo pred našimi tvorci, ki so položili prve temelje v slovenskem slikarstvu in s tolikim idealizmom sledili uresničenju svojih ciljev. Mladi so bili, kot smo danes mi, mogoče močnejši in zavednejši v svojih stremljenjih. Čas pa zahteva od nas, da smo še večji, ker je boj za obstoj in našo čast trši. Tako kot je vstala, bo rastla in dorastla naša slovenska umetnost, ki je bogata, do svojega upravičenega slovesa nam v ponos, drugim v spodbudo. Potrebovali pa bi: več neomajne vere v življenje in zdravja, tistega srčnega zdravja, polnega krvi. Franjo Golob, akad. slikar.

(Jubilejna umetnostna razstava v Ljubljani, Mariborski Večernik »Jutra«, 15. 4. 1940, letnik 14, štev. 85, str. 3)

Decembra sta Golob in Šušmelj sodelovala še na jubilejni razstavi ob dvajsetletnici začetka sistematičnega razvoja likovne umetnosti v Mariboru in zadnjikrat razstavila svoja dela.

Pred koncem leta 1939 si je Golob uredil »atelje« in bil končno na svojem, sredi kupov in svežnjev skic ter risb, slik in lesorezних plošč, čeprav v skromnih bivalnih razmerah in brez rednih prihodkov. Na silvestrski večer je napisal pismo Stelétu in ga z opisom obiska na Koroškem nadaljeval in končal deset dni pozneje.

Maribor, dne 31. XII. 1939.

Dragi gospod doktor!

Iskrena hvala za novoletne želje, kakor tudi od mojih staršev. Želimo tudi mi Vam plodonsnega dela in sreče v Novem letu.

Končno sem sam!

Čisto sam sredi svojih slik, pri svoji mizi med mojimi risbami in osnutki tolikih del. Dragocen zaklad je zadovoljstvo. In vendar, saj to ni bilo toliko. Vsa leta hrepenenja so se mi spolnila in ves trud in borbe so mi bile ta dan poplačane. Stojalo s platnom je nedaleč od mene in barve in miza s pripravljenim materialom za lesoreze, a po zidu šestindvajset slik, ostanki mojih prvih uveljavljenj. Ker je zima, sem poskrbel tudi za obloženo pečko. Moj novi dom je podstrešna soba v samotnem kotu Ribniškega sela, nedaleč od doma. Eno okno ima, ki mi odkriva vse čari lepe narave.

10./I. 1940.

Prišel sem iz Prevalj. Imam nekaj novih lesorezov, ki so vzeti čisto iz tistih krajev. Pripravljam ciklus lesorezov »Mežiška legenda« z uvodom dr. Sušnika. Sedaj bom tudi začel s slikanjem. S službo še nič ni. Če je ne bi rabil, jo sploh ne bi želel. Sam sem in srečen v vsem tem snovanju, kjer me pač moti edino borba za hrano. Prodal sem občini eno olj. sliko »Iz mežiške doline«. Drugega nič. Verjetno, da si bom sčasoma večji krog mojih poznavateljev ustvaril. Priliko za delo imam. Prejmite moje vdane pozdrave

Vaš Golob Franjo,
Ribniško selo 42, Maribor

V pismu omenja oljno sliko iz Mežiške doline. Bržkone gre za prvo v seriji slik, ki sta jih nato z vedutnimi motivi sedežev koroških občin spomladi 1940 s Šušmeljem naslikala za okrajno glavarstvo v Dravogradu.¹³ Nekatere med njimi sta razstavljala tudi na spomladanski in jesenski razstavi naslednjega leta 1940. Zanimivo je Golobova dela na spomladanski prireditvi III. umetnostnega tedna ocenil Radivoj Rehar, saj je njegovo delo videl na pomembnem razpotju. Različni načini, ki kažejo v več smeri, nosijo v sebi revolucionarni naboj, pravi, vendar je to »težka naloga, ki jo zmore samo izredno močna natura.«¹⁴ Predlaga mu pot v čisto slikarstvo, ki bo osvojenobojeno vsebinske sponse.

Franjo Golob in ob njem zvesti prijatelj Lojze Šušmelj sta bila umetnika, ki sta dobesedno stala ne samo sredi umetnosti, temveč resničnega, trdega življenja. Ne samo na slikarskem področju, temveč tudi v pisani besedi, v široko razpeti mreži organizacijskih, narodnoobrambnih in buditeljskih prizadevanj med širokimi množicami podeželskega prebivalstva sta bila edinstvena. In za elito nosilcev meščanskega okusa, ki je tudi v spremenjenih okoliščinah po drugi svetovni vojni prikrito narekovala kulturno politiko, ostala nerazumljena. Doktrina socialistične revolucije ju je častila kot komunistična heroja, čeprav vsaj Golob to v resnici nikoli ni bil. Izjemen in samosvoj prispevek k angažirani socialnokritični umetnosti je bil zaradi njune zavestne odločitve, da bosta živela in ustvarjala med preprostimi ljudmi na podeželju, vrsto let zapostavljen in spregledan. Golobova idilična in romantično vznesena ljubezen do domače zemlje, ki jo je z izrazi dediščine poznega ekspresionizma prepoznaval v folklornih prvinah ljudske umetnosti, zrcali tenkočutno mehkobo njegove duše, a tudi občutljivost za pomanjkanje in krivice, ki jih je bil tudi sam deležen obilo.

13 O seriji Šušmeljevih (Dravska dolina) in Golobovih (Mežiška dolina) slik je pisal tudi dr. Metod Milač, ki se je podob spominjal iz svoje mladosti, ko je oče služboval na glavarstvu v Dravogradu. Danes poznamo le veduto Mute Lojzeta Šušmelja, ki visi v pisarni župana Občine Muta, ostale slike so neznano kje oziroma izgubljene. (Metod Milač, Kje so pogrešana umetniška dela Franja Goloba in Lojzeta Šušmelja, *Glasiło*, leto 7, šte. 3-4, 2002, str. 78-81).

14 Radivoj Rehar, Slikarska razstava III. umetnostnega tedna, Mariborski Večernik »Jutra«, 25. (26.) 5. 1940, letnik 14, šte. 116, str. 12.

MONIKA PLEMEN

in njena kritika distorzije tradicionalnih grafičnih tehnik
v sodobni vizualni umetnosti

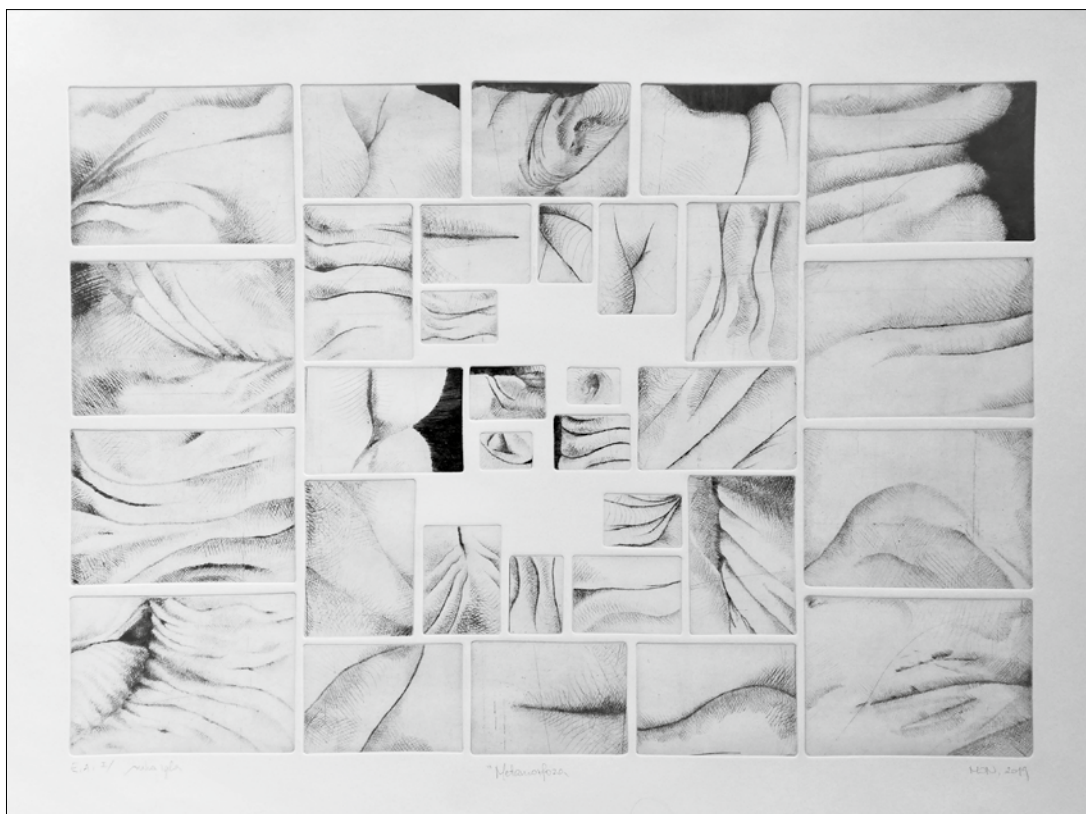
LIKOVNA

Raziskovalni značaj likovne prakse mlade koroške ustvarjalke Monike Plemen se na zelo poseben in zanimiv način loteva preizpraševanja mesta grafike v sodobnem likovnem izrazu. Najprej že s tem, ko »zamudni« proces vrezovanja podobe v kovinsko ploščo izenači z dnevnikiškim zapisom, kakršnega običajno predstavljata svinčnik in papir likovne skicirke. Še bolj prepričljivo pa z eksperimenti in spremljajočimi miselnimi diskurzi, ki razširjajo meje grafičnega upodabljanja s hibridnim pojmovanjem medija. A ne zgolj v kombiniranju tradicionalnih grafičnih tehnik z novimi, digitalnimi, ampak tudi s spekulativnim preoblikovanjem fizične prisotnosti telesa (ki je hkrati podoba telesa in telo podobe). V telo namreč tudi v vsakdanjem življenju vse pogosteje posegamo ne le s pomočjo dosežkov plastične kirurgije ali pa genskega inženiringa, temveč z eksploatacijo (pre)oblikovanega človeškega telesa v t. i. medijski krajini in znotraj vedno bolj povampirjenega virtualnega prostora t. i. družbenih omrežij, kjer se

ustvarja svet navidezne resničnosti, ki postaja bolj resničen od resničnosti, kakršne se zavestno ali nezavedno v fizičnem smislu dotikamo z našimi telesi. Živimo v svetu, ki nam zelo očitno polzi iz rok. Zdi se, da ne zmoremo več zaupati lastnim občutkom, še več: niti taktilnim možnostim naših teles, ki so postala počasna in se brez ekscesa ne znajdejo več v ambientih, ki jih kreirajo hipertrofične tehnologije. Od njih nas v taktilnem smislu ne zmore več ločiti niti povrhnjica naše kože, ki je še ne tako davno najbolj neposredno določala mejo posameznikove osebne interakcije s svetom in določala, kje se svet v svoji fizični prisotnosti začne in kje konča.

Marko Košan

Monika Plemen pretanjeno zapiše o svojem telesu.

Monika Plemen, serija *Autoportret*, grafika *Metamorfoza VI*, 2019, suha igla, 100 x 70 cm

DISTORZIJA TELESA

Osrednji motiv grafičnih serij, ki so nastale v obdobju med letoma 2018 in 2022, je telo in njegova distorzija. Najzgodnejša večstopenjska jedkanica (*Forma*, 2018) tako odraža razmišljanja o telesu kot o neki imaginarni gmoti, ki se razrašča čez grafični list. Sledila je prva večja serija grafik, v katerih sem neposredno analizirala svojo telo (npr. *Avtoportret*, 2019). Leto kasneje se je v naslednji seriji znova pojavil motiv telesa v obliki abstraktnih voluminoznih form (*Forma Viva*, 2020). Gube, ki so se predtem navdihovale pri formah realnega telesa, so se preoblikovale v jasno in igrivo likovno polje imaginarnih »teles«, saj sem začutila, da to, kar vidim, ni dovolj intrigantno, in sem zato z elementi domišljije posegla v »vidno« ter ga predrugačila.

Distorzija telesa je pojem, ki je vselej prisoten v mojih grafičnih listih. Telo, bodisi človeško, imaginarno, ali predmetno oz. geometrijsko, popačim na način, ki ga v tistem trenutku poznajo le moje misli in so morda blizu nadrealističnim idejam, saj temeljijo na nenaravnem, nezavednem miselnem posnemanju okolič. Ali pa gre samo za to, da se kot ženska s takšno objektivizacijo telesa odzivam na vse-

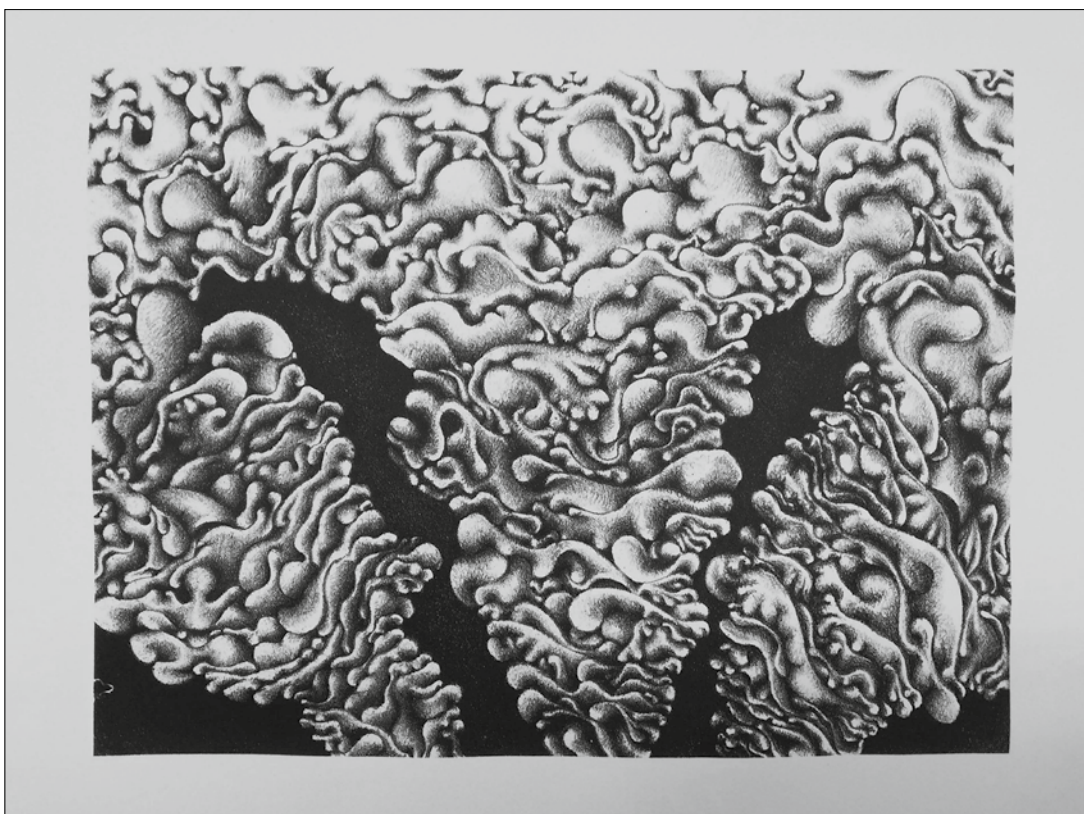
splošno družbeno obsesijo z našimi telesi. Vse tri serije torej poudarjajo različne perspektive razumevanja telesa: deformacijo realnega telesa, formacijo imaginarnega telesa in distorzijo predmetnih teles.

1.

Deformacija realnega telesa; serija grafik v tehniki suhe igle/*Avtoportret*, 2019

Naslov serije *Avtoportret* temelji na interaktivnem raziskovanju lastnega telesa. *Avtoportret* v tem primeru označuje ponotranjenje zunanjih delov telesa oz. moje lastne materije. Čeprav kot subjekt ne morem objektivizirati lastnega telesa, sem se skozi medij grafike poskušala temu najbolj približati.

Avtoportreti so sestavljeni iz podob lastnega telesa, ki so očem skrite. Sestavlja jih štiriintriideset likovnih podob (ali grafičnih matric), izdelanih v tehniki suhe igle na cinkovih ploščah v različnih velikostih. Vizualno nedostopne dele telesa, predvsem hrbtni del, obraz itd., sem fotografirala s pomočjo stojala za fotoaparat, z računalniškimi programi preurejene, predrugačene fotografije pa so nato služile kot vizualni pripomoček za artikulacijo na kovinskih ploščah. Likovne podobe so abstrahirane, kar ponazar-

Monika Plemen, *Forma Viva I*, 2020, 37 x 27 cm, litografija

ja nedefiniranost, nejasnost in nerazločljivost izdvojenih delov telesa. Premišljene in natančno izbrane podobe so v praktičnem smislu v enaki meri, kot so prikrite meni, nerazločne tudi za poglede gledalca, s čimer odpirajo vrsto vprašanj in gledalca nemara provocirajo, da bi na podoben način potoval tudi po lastnem telesu.

2.

Formacija imaginarnega telesa; večstopenjska jedkanica/*Forma*, 2018, suha igla/*Forms of Nature*, 2020, litografije/*Forma Viva*, 2020

Preko ideje o razčlenitvi in deformaciji telesa sem razmislak nadaljevala v smeri formiranja »telesa«, ki nastane ob prepletanju imaginarnih voluminoznih oblik. Gube, ki sem jih našla na lastnem telesu, so ostale kot element fascinacije in se tukaj prikazujejo kot osnovni gradnik forme na grafičnih listih, a v bolj domišljjski obliki. Telo je v tej seriji poudarjeno kot snov, podlaga tvorbi oblik, ki se zdaj fluidno prepletajo znotraj slikovnega polja grafičnih listov. Predstavljene so s pomočjo treh različnih grafičnih tehnik, s katerimi sem preizkušala, kako značaj linije (zareze) vpliva na končno likovno podobo. Grafične matrice so nastajale brez predhodnih skic. Želela sem se prepustiti narav-

nemu toku upodobitve gub in pri tem zaupala instinktu in imaginaciji.

Grafični list *Forms of Nature* je nastal v času prve karantene covid-19 v letu 2020. Čas, ki nas je vse zaznamoval, je povzročil mnogo neugodja in prilagajanja, predvsem pa občutek utenjenosti. V času karantenskega zaprtja sem inspiracijo črpala iz domačega okolja, kjer sem obdana s hribi. Obenem pa so me fascinirale predvsem gube posteljnih rjuh in draperije. Grafika je zato skupek teh elementov, končni izdelek pa je slejko prej pejsaž.

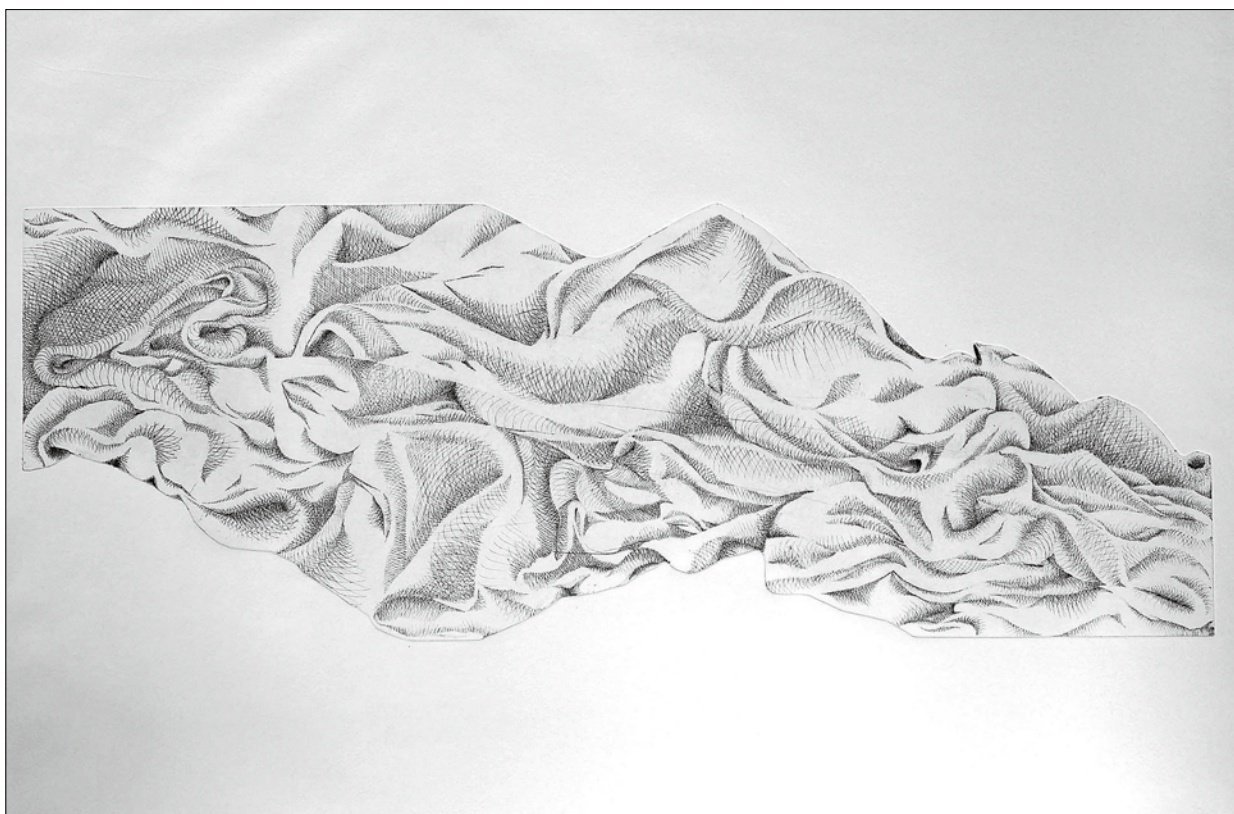
Osrednji motiv, ki se vzpostavi na grafičnem listu *Forma*, simbolizira sožitje imaginarnih in antropomorfnih oblik: v središču »tvorbe« sem abstrahirala podobo človeškega trebuha, iz katerega nato vstajajo nove domišljjske oblike.

Likovne kompozicije vseh teh del temeljijo na sproščnem prepletu po slikovni površini, v ospredju pa sta njihova voluminoznost in fluidnost.

3.

Distorzija predmetnih teles; *Projekt 365*, suha igla, 2021–2022

Upodobljena predmetna telesa, ki so likovno artikulirana v tej grafični seriji, s pomočjo vede

Monika Plemen, *Forms of Nature*, suha igla, 2020, 100 x 70 cm

o prostorski geometriji definirajo geometrijska telesa kot dele prostora, omejenega s ploskvijo, a tako, da so te ploskve praviloma deformirane. Serijo z naslovom *Projekt 365* sestavlja tristo petinšestdeset grafičnih listov, na katerih so upodobljeni izkrivljeni vsakdanji objekti. Preoblikovanja predmetnih teles sem se lotila na način, da sem predružačila njihove osnovne ploskve, ki jih definirajo v prostoru, s čimer sem tudi spremenila njihov primarni pomen/namen.

Osrednja ideja projekta je ponazoritev obsevirne uporabe socialnih omrežij z izpostavljanjem vprašanja odnosa med digitalno in tradicionalno umetniško grafiko ter združitve analogne in digitalne matrice na istem grafičnem listu.

Dvoletni projekt je sestavljen iz dveh akcij. Prva se je izvajala od 1. januarja 2021 do 31. decembra 2021. V tem času sem ustvarila 365 grafičnih matric s tehniko suhe igle. Šlo je za vsakodnevno izdelavo likovnih podob na aluminijastih ploščah dimenzije 10 cm x 12 cm. Ploščo sem vselej nosila s sabo kot skicirko. Podoba je postala dokument trenutnega časa, pri čemer zapisi niso bili tipografski, temveč črtni v smislu likovnih podob. Ob izteku dneva sem matrico fotografirala in jo objavila na svojih družbenih omrežjih. Deljenje trenutkov oz.

grafičnih zapisov (zarisov) s širšo publiko po družbenih omrežjih sem gverilsko uporabila kot neke vrste kritiko takšnega komuniciranja (v smislu: če ni bilo objavljeno na spletu, se ni zgodilo). Vsakodnevno objavljanje likovnih podob je publika spremljala, uporabniki z mano komunicirali, s čimer so bili nevede tudi sami del projekta.

Drugi del projekta sem začela izvajati prvega januarja letos in bo trajal, dokler ne bo dokončno izpeljan. V tem letu želim odtisniti vseh 365 matric, vsako v ediciji treh odtisov. Eden izmed odtisov bo namenjen za izdelavo umetniške knjige, v kateri bodo tudi digitizirane grafične matrice.

Grafični listi v tej seriji so sestavljeni iz originalnega grafičnega odtisa likovnih podob, ki so nastali preko analogne matrice, ter digitalne grafike, ki je nastala preko t. i. digitalne matrice statističnih podatkov ogleda zgodb, ki sem jih dnevno objavljala na socialnem omrežju Facebook. Originalne grafike prikazujejo izkrivljene predmete, ki so me v določenem trenutku na prav poseben način fascinirali s svojo vizualno obliko.

Digitalna zasnova statističnih podatkov je oblikovana po principu grafičnega dizajna, ki ga uporablja platforma Facebook. S tem načinom

Monika Plemen, *Forma Viva II*, 2020, 50 x 35 cm, litografija

prezentacije osebnih podatkov sem pokazala tisto, kar Facebook zakriva, t. j. javno deljenje podatkov o osebah, ki so spremljale moje zgodbe, čeprav so bili ti podatki vidni zgolj meni.

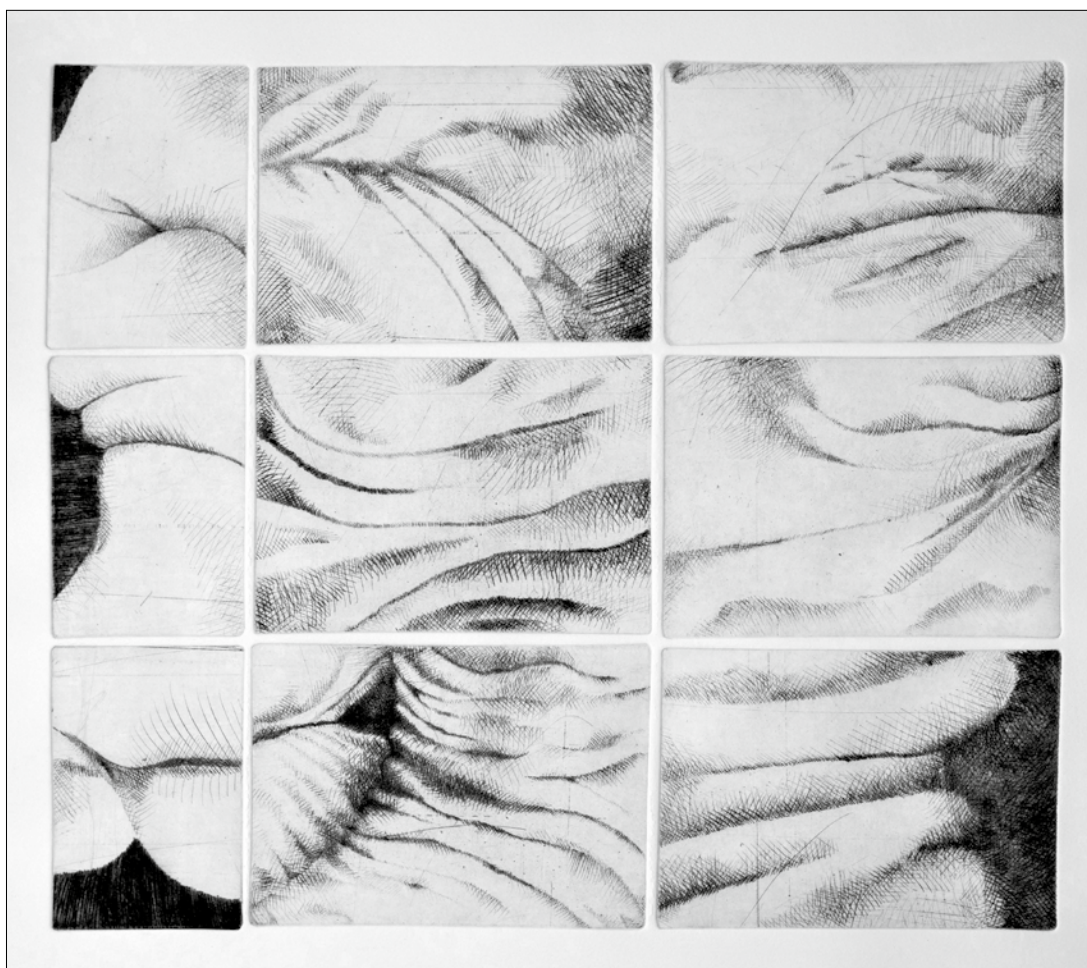
Medsebojna odvisnost teh dveh grafičnih medijev namensko preizprašuje grafiko kot medij likovnega izraza. Nenazadnje pa tovrstna integracija prikaže, kako virtualni svet vse bolj postaja konstitutiven del družbenega življenja.

Monika Plemen
(uredil Marko Košan)

Monika Plemen (roj. 1994, Slovenj Gradec) je leta 2018 diplomirala iz likovne pedagogike na *Pedagoški fakulteti* v Ljubljani, sedaj pa zaključuje magistrski študijski program grafike na *Akademiji za likovno umetnost in oblikovanje* v Ljubljani.

V študijskem letu 2019/2020 se je izpopolnjevala na *Kunsthochschule Burg Giebichenstein* v mestu Halle (Saale) v Nemčiji. V študijskem letu 2020/2021 je opravljala šestmesečno prakso *Erasmus* kot pomočnica direktorja v umetniškem centru *Fish Factory* v kraju Stöðvarfjörður na Islandiji. Samostojno se je predstavila v *Galeriji Ravne* (2020), v *MIKK-u* v Murski Soboti (2020), *artKIT Kibli* v Mariboru (2021), *Hiši kulture* v Pivki (2021) in v galeriji *Raum AU* v Slovenj Gradcu (2022). Sodelovala je na več skupinskih razstavah doma (*Galerija Eurna*, *Galerija Alkatraz*, *MGLC Ljubljana*, *Narodni muzej Slovenije*, *DLUM Maribor* idr.) in v tujini. Leta 2022 je bila sprejeta na umetniško rezidenco v Zadar. Je prejemnica posebnega priznanja za razvoj svetovne grafike in umetniških gibanj (2021) na *10. Mednarodnem trienalu grafične umetnosti v Bitoli* v Makedoniji.

Od leta 2022 je članica *Društva likovnih umetnikov Ljubljana*.

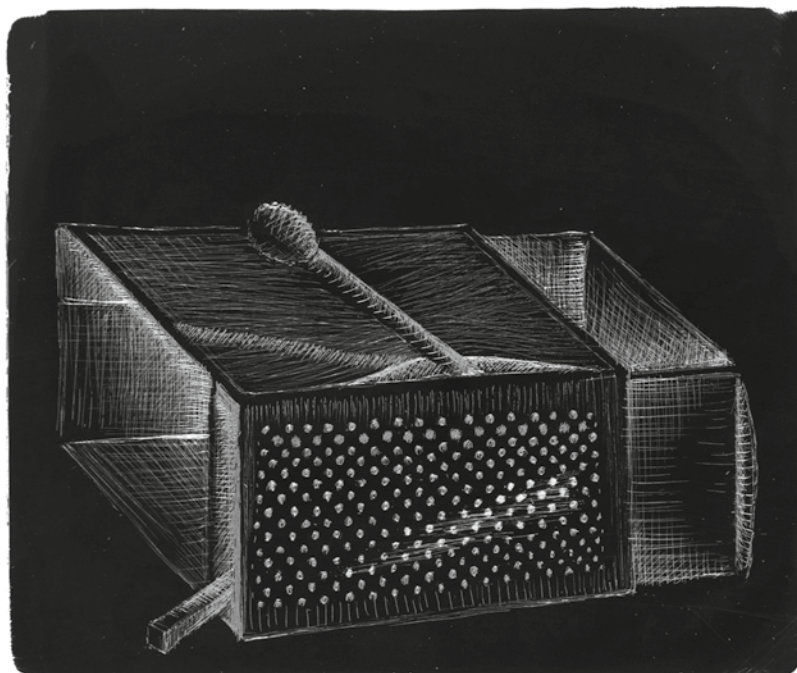
Monika Plemen, *serija Avtoportret, grafika Metamorfoza III*, 2019, suha igla, 50 x 70 cm

Monika Plemen, serija *Avtoportret*, grafika *Metamorfoza V*, 2019, suha igla, 50 x 70 cm

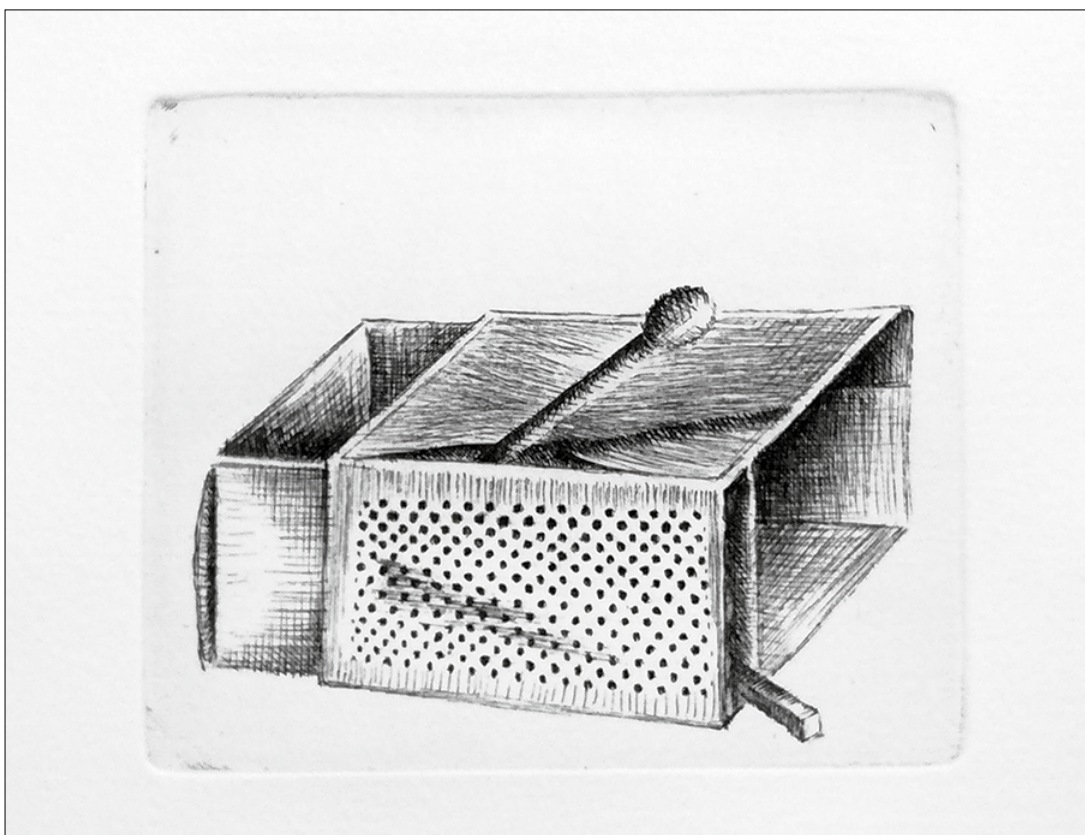
Monika Plemen, *grafična matrica N314*, 10 x 12 cm

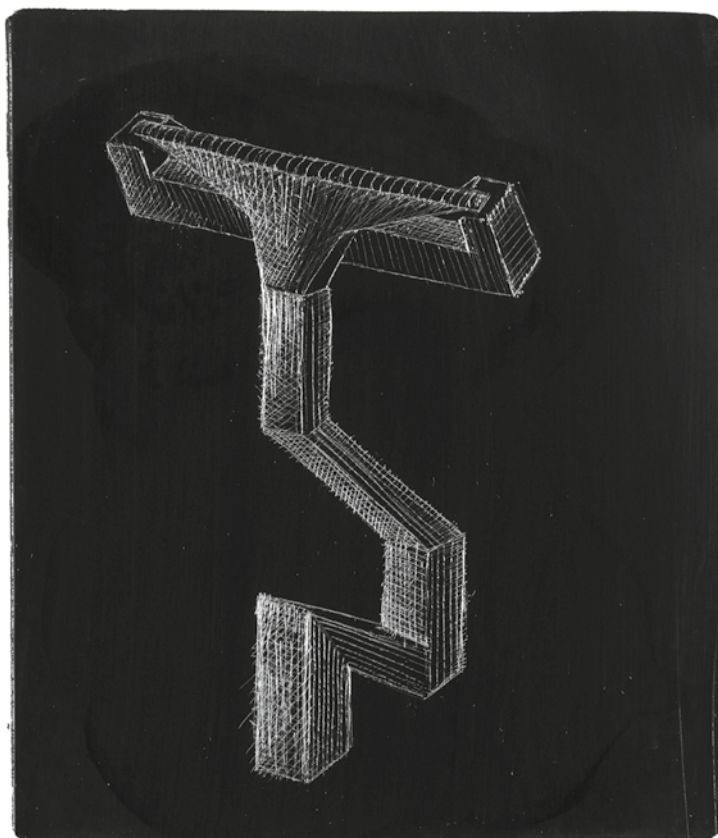
Monika Plemen, *grafična matrica A232*, 12 x 10 cm

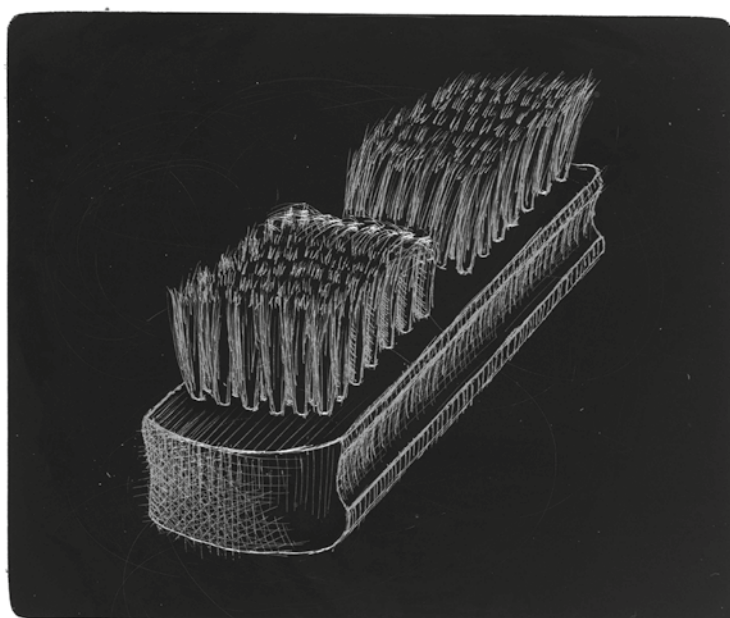
Monika Plemen, *grafika N314*, 10 x 12 cm

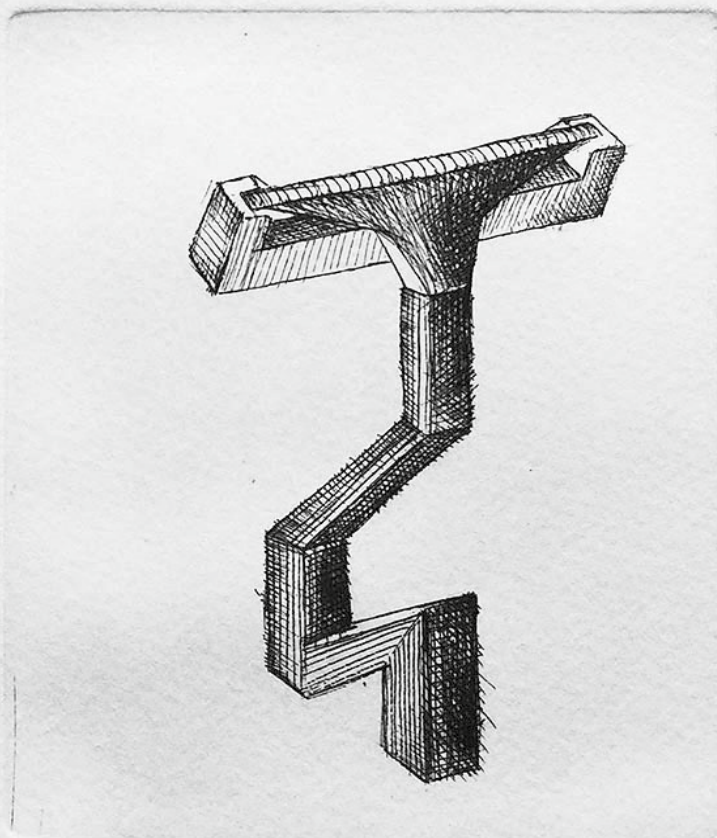
Monika Plemen, *Projekt 365*, *grafika A232*, suha igla, 12 x 10 cm

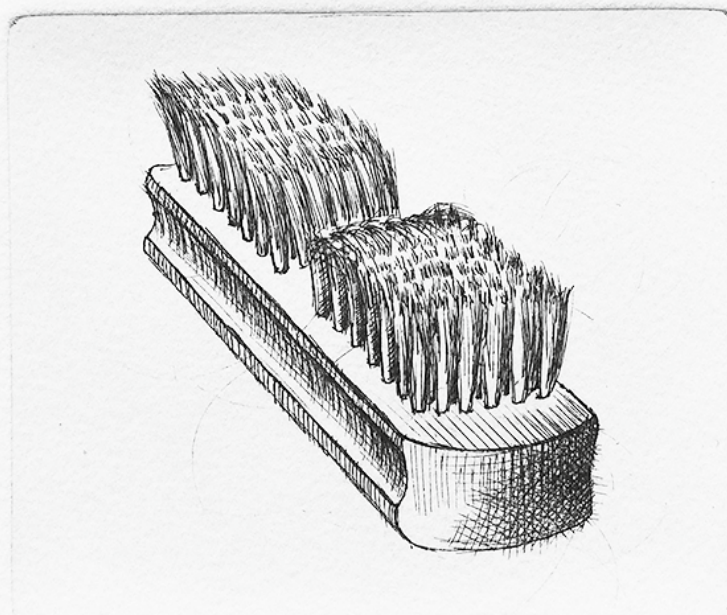
Monika Plemen, *grafična matrica O292*, 10 x 12 cm

Monika Plemen, *grafična matrica D361*, 12 x 10 cm

Monika Plemen, *Projekt 365*, grafika A232, suha igla, 12 x 10 cm

Monika Plemen, *Projekt 365*, grafika D361, suha igla, 12 x 10 cm

OSTAJA LE GLAS

Festival mlade literature Urška 2022

KULTURA

Preroško so ustvarjalci in ustvarjalke prireditve naslovili svoj festivalski finale z besedami Vida Karlovška, uršljana 2022. Zaradi njegove fizične odsotnosti nam je manjkala katarza venca, bodrečega zelenila, naglavnega ponosa, mogoče so nam celo manjkale luči in tema gledališkega odra.

*»ostaja le glas
ostajam jaz,«*

je zapisal.

Kronanje umetnosti smo doživeli v zvoku besed, gibkem in gladkem ritmu (kot jih je opisal Gregor Podlogar) in v glasbi »nagih bab« pa v rdečih kapljah na papirju umetnika, razkapljanih po prihodnosti v novo knjigo, ki bo nastajala vse do Urške 2023.

Otroka sem nekoč vprašala, kaj je to čustvo. Čustvo je kapljica. In kaj so sploh spomini? Odgovoril je zvok. Pa jeza? Feferon! Si že slišal za pohlep? Ja, to je hrček.

Tu nekje so pesniki in pisatelji. V plohi kapljic, skromnem zvoku z uporom ob robu.

*»obstoj obstane
na obrobju občutja«*

Osmišljevalci so. Smisel in resnica v prepletu.

V domišljiji sta pojem in podoba v tesnem odnosu neločljiva, razum vabi voljo, duh telo. Poetična podoba vzbudi v nas tisto drugo, odsotno, ki ni stvar znanja, je mlada govornica, dobrina naivne zavesti. Pesnik gre v »nekoč in nekje«, v prostor in čas, kjer je, kot zapiše uršljan, *vedno več večnosti*. Tam občuti spokojnost, notranjo ubranost, pronicanje mirnega, pre-mor, tišino. Dostopa do sanj. Do lastne intimne usode, osebnega mita o rojstvu in smrti. Tam je ta »jaz«, ne »mi«. Obstoj, tudi za druge.

Kot je hiša več kot zgradba, tako je glas lahko dom naših silnih sanj, v katerem že v besedi ogenj občutimo vse iskre, ki spijo pod pepelom. Pokrajino na najvišji točki hriba samo gledamo, zremo pa jo v tihem kotu naše govornice. Vse, kar se pesnika dotika, postane predmet njegovih sanjarjenj. In te sanje ga vodijo h govornici, volji in delovanju.

Pesnik posluša, pesnik ponavlja, ziblje. Stoji na pragu biti, predramljen, glas je njegov odtis, njegov list je bel, svež, brez mej.

Govor ima svoje usode, ena izmed njih je pesem.

Gregor Podlogar in Barbara Rigler

DANA GRIGORCEA, *gostja festivala, pisateljica*

Privzdignjen duh gostje. Ves čas srečanja skozi nasmeh navdihuje. Vsaka gesta priča o njeni predanosti literaturi. Sestrstvu umetnosti.

Was ist die Kunst? (kaj je to umetnost)

Življenje samo. Ne da bi izrekla, je to povedala v vsakem stavku. Besede so njen »Freizeit« (dolgi čas), ki je »Jetztzeit« (zdajčas), »Vergnügen« (veselje, zadovoljstvo). Tudi ko v operi igra smrt, ji v ganjenosti nad soigralci, glasbo in plesom iz mrtvega očesa kaplja solza.

Kaj počne z nami, umetnost? Kako jo živimo, kaj pomeni biti umetnik, je dovolj, da imaš umetniško dušo? Od kod prihaja ta glas?

Glas je ta »Spannung« (napetost), ki jo doživljamo med pisanjem, branjem. Je ostrenje.

V šoli so nas ves čas spraševali: »Kaj nam želi povedati avtor?«

Nam? Kdo je ta »nam?« To ne obstaja!

Mir. Gre za to, kaj je povedal meni, gre za posameznikov pogled.

Kot plesalec, ki pleše sam, a se ves čas odziva na prostor, telo drugega.

In kje je pravzaprav njegov dom, če mu oder pomeni življenje?

Anna je vse svoje ljubezenske geste naredila že na odru.

Katere pa bo naredila še v svojem življenju?

(iz knjige Dama z magrebskim psičkom)

Dana Grigorcea *Dame* ni napisala v materinem jeziku (romunščini), temveč v nemščini, ki je govornica njenega prebivanja v Švici. Razlike med *Fremd* (tujim) in *Muttersprache* (materinim jezikom) pri njej ni, obstajajo pa jeziki, kot na primer slovenščina, ki so ji popolnoma tuji, v katerih (spo)razumevanje ostane pri besedi »zdravo!«.

In kako slišimo nam neznani jezik? *V gesti* ga slišimo, zvenu in telesnosti govorečega.

Finalistka Ema Odra Raščan izkuša podobno.

*Ne razumem
vsake besede,
a dojemam
bistvo.
Tujci so in
govorijo z
naglasom.
Njihove besede
me objemajo
kot Sestre.
Vedno mi gre
na jok, ko v
meni prebudijo
vero.*

DOMINIK LENARČIČ

Mentorjev feferon (najboljša protestna pesem)

NE BI POETU PUSTIL

*Ne bi poetu pustil pobirati drobtin s tal,
ne bi pa mu tudi dal denarja za kruh.*

*Ne bi mu nalil črnila v pero,
ne bi pa ga tudi ozdravil grafomanije.*

*Ne bi ga spustil v blaznico,
ne bi pa tudi oporekal glasovom v njegovi glavi.*

*Ne bi mu pustil, da se obesi na svoje besede,
ne bi pa mu tudi odstranil vrvi z vratu.*

*In ne bi poetu dal imena,
ne bi pa tudi pustil, da ostane neimenovan.*

Vso odgovornosti ti dam in nobene pravice.
A poet si svobodno podarjaš resnico, lepoto.
Dvigneš, božaš, netiš, seješ, zapeljuješ.
Zato si še vedno tu.
V glavi, čustvu, črnilu,
upornik.
Dokler sanjaš in gneteš in (si) upaš,
glas ostaja.

EMA ODRA RAŠČAN

MADONA IZ HOFERJA

*Pojavila se je kot
Madona
med drsečimi vrati
supermarketa.
Sonce je želelo
pozdraviti njeno
kožo in ji ob
tem nagajivo
zastiralo pogled.
V rokah je nosila
vreči, ki bi lahko
nahranili prihajajoče
generacije.
Njena moč je
nakazovala na
požrtvovalnost.
Ko je odlagala
vreči v prtljažnik,
sem razumela,
da sem jo videla
odlagati sinovo telo –
dogodek, ki sledi
Michelangelovi Pieti.
O tem marmornem
kipu je nešteto zgodb,
ki se jih zdaj ne
spomnim, ampak
čutim, da se nama
je vse to že
zgodilo.
Njeni dlani
spretno preprijemata
vreči in sina,
v teh dlaneh sem
tudi jaz enkrat
nepredvidoma jokala.
Njene roke in obraz
vsebujejo zgodbe
odrekanja,
odpuščanja
in samote.
O njej najverjetneje
ne bo niti ene
zgodbe, ampak
tudi to je
v redu.*

KULTURA

V suhih ustih nastanjena Madona, lebdiš, kot to počnejo še nerojeni.
Tvoj glas je tih in peč, na dnu spomina.
Tam je zgodba. O samoti, odrekanju in odpuščanju. O sinu.
Tam so vse čakajoče zgodbe, najdene v odmaknjenem kraju in času zavesti.

KULTURA

Spokojne kot jesen, v kateri dotrajano listje odpade,
jih vidiš? Nihče jih ne stresa na silo.
Tu pa tam jih v svoje naivne dlani ulovi otrok.

INES TOBIAS

*komolčNa elektriKa
v mOžganihm RavElj Gomazenje
v latovščini barv kričAnje
nebo avtobuSni sedeži iz osemdesetih
okrog vRatu zanka treh akordov
Cel svet plesoča šahovnica*

*A črNe oči zro
trenutek prEdolgo
in elektriKa preBuja
in tekoče govorim latOvsko
in Le še v zanki
lahko dIham
kajti*

In Le še v zanki lahko diha, pesnik na vrvici, v svetu, ki pleše svojo bitko. V maniri hrčka in komolčenj. Trenutek predolgo. Predolgo. A diha. Glasuje, oglašča se, tekoče govori, ne spi, nikoli izdolbeno drevo, kajti. Beseda, kateri sledi tišina. Razlog vztrajanjav dihu je tako očiten, da pojasnil ne potrebuje.

KATJA KOŽUH

umolknila bom

*tokovi so premočni
in sunki vetra
brez notranje logike*

KULTURA

Kljub napovedi molka pesnica vztraja – govori.
V sebi »še šumlja«. Ker vse okrog nje »že buči«.
Teče kljub nelogičnim sunkom in premočnim tokovom.

Tekočnost je princip govornice.
Voda, ki se nikoli zares ne ustavi,
le upočasni, se umiri, utiša,
nikoli oslabi ali usahne.
Četudi le po kapljicah priteka,
z nevidnim črnilom nastajajoče pesmi.

ne ustavljam sneženja

pred njim so vsi zvoki ponižni

MOJCA PETAROS

KULTURA

Franc

Vztrajal je, kolikor je mogel – samo še minutko, si je tisočkrat rekel, vsakič, ko se mu je zazdelo, da je vendarle nekaj slišal, in mu je srce zastalo v pričakovanju, pomešanem z grozo – toda nazadnje si je moral priznati poraz. Tako kot ribiči, ko jim nepričakovan poteg na trnku da lažno upanje, da so ujeli kaj velikega, pa se potem izkaže, da ni prijelo.

Misli na ženin jezni obraz so bile edino, kar se mu je podilo po glavi, ko je razočaran počasi stopal iz goščave nazaj proti ozki asfaltirani cesti, ob kateri je pustil svoj motor.

*In takrat se mu je nasmehnila neverjetna sreča. No, mlado dekle, ki se je vidno razburjeno prestopalo zraven potolčenega črnega avtomobila, najbrž ni bilo enakega mnenja. Zagotovo pa je tudi njej prišlo prav, da je bil lovec ob tisti uri na tistem kraju. Čeprav je prvi hip kar poskočila, ko ga je slišala priti izza drev-
ves.*

»Opa, kaj pa imamo tukaj,« je rekel ob pogledu na mrtvo žival. Punca mu je nekaj razlagala o tem, da je bila nesreča, da se je vse zgodilo tako hitro, toda on jo je le napol poslušal. Z mislimi je bil spet pri golažu. Ženi ne bo treba dovolj blizu svinje, da bi opazila, da nikjer na njej ni nobene strelne rane; nobene potrebe ni bilo po tem, da izve, kaj se je v resnici zgodilo.

»Nikar ne skrbite, je že v redu, bom jaz poskrbel za to,« je dekle prekinil sredi pripovedi.

Presenečeno ga je pogledala. »O, pa saj ni nujno, moj oče je že na poti ...«

»Ne skrbite, jaz sem lovec, saj vidite, bolje, da sam prevzamem skrb za nesrečno žival, tako vam ni treba poklicati gozdne straže.«

Ko je z golimi rokami dvignil v rjuho zavitega merjasca in ga posadil na svoj orjaški motor, je bil izjemno ponosen nase. Dve muhi na en mah, si je mislil. Ne samo, da bo domov prinesel izvrstno meso in si tako prihranil ženin bes, istočasno je tudi mlademu dekletu pomagal iz nočne nesreče. Tega seveda ženi ne bo izdal, a nič za to, dobra dejanja imajo dvojno vrednost, če jih delamo skrivaj, se je tolažil in si veselo brundal v brado, medtem ko si je zape-njal čelado.

Da bi ji veliko bolj pomagal, če bi ji bil v moralno oporo in predvsem z njo počakal do očetovega prihoda, mu v lastni vzhičenosti še na misel ni prišlo.

...

Sčasoma se je na svoje ime privadil, tako se je Karli vsaj zdelo. Njen vrt je začel obiskovati vsak dan. Prihajal je dovolj zgodaj, da ga Karlini sosede – sami lenuhi in zaspanci – niso srečali. Ko je končala z zalivanjem vrta, mu je natrosila hrane, nato pa sedla na klop pred hišo in uživala ob pogledu nanj, ko se

je radovedno potikal po vrtu. Zadrževal se je slabo uro, največ dve. V vsem tem času se ni preveč zmenil za svojo dobrotnico, toda ko je odhajal, je vedno postal in se zadnjič ozrl proti njej, kot bi ji hotel kaj reči v pozdrav. Karla se mu je vsakič nasmehnila in tako obsedela, tudi ko je bil Franc že daleč v gozdu.

Franc, sreča nespretnemu lovcu, nesreča mladi šoferki in tolažba osamljeni vdovi.

Zgodba o usodi merjasca. To, da lovec naleti na truplo živali, ga naredi še bolj tragičnega, vznemirjenost človeške neumnosti nas razvedri. A žival ni več žival, če je udomačena. Nosi človeško ime, njegov konec nas potre. Smrt se smehlja, šumi nam pod nogami, v podvozju, na vrtu in v loncih.

Ponos človeka, ki pleni, ko le pobira, nabiralca, ki med žetvijo tepta živahno podrastje.

Človeka, ki udomačuje, prisvaja, se zgublja, potrjuje, samoopravičuje in tava v svojih sodbah ljubezni do zemlje.

In naša nepredvidljiva sobivanja in domišljije ...

Ponosna lovčeva žena na večerjo povabi ovdovelo sovaščanko. Mogoče.

VID KARLOVŠEK

ponavljanja

ponavljam se

ponavljaš se

vse se

ponovno pojavlja

ponavlja se verz

ponavljajo se besede

ponavljajo se obrazi

ponavljajo se stanja

in misli

in nesmisli

čas se ponavlja

kraj se ponavlja

molk se ponavlja

v ponovitvah ga naplavlja

v ponavljajoče se plitvine

ponavljajo se vsakršna

pojavljanja

ponavljajo se ponavljanja

vedno enako vedno isto

vedno večno vedno vračanje

vedno bolj vedno več

vedno več večnosti

...

(Foto: Matej Maček)

trop sršenov

trop sršenov gnezdi
v mojem grlu

KULTURA

kadar skušam
kaj reči
pride
iz mene le
zabuhel
krik

Kje je sploh razlika med molkom in zabuhlim krikom?
Oba gnezdita v naporu neartikuliranega. Trenutek brez oblike.
Vznemir novega, neznanega.

VAŠ GLAS, vaša beseda

gre v odprtost
v mejno v post
v mojo besedo
ki živi

v skorjanki
na nevarnem vrhu
nespečna je in prisluškuje

podnevi se razpotegne po hribovju
zleknjena na hrbet nosi naše sanje
z vsemi udi dosegajoča čudeže
drobnih življenj

predana soncu senci in ognjem
vetrovom in zemlji
zaklenjena v nevidne dalje
od /po/ pušča vsem
vse

otroci in pesniki pa lazijo v nebo
kot najčistejši studenec se dvigajo
z njimi se prelivam
v nebrzdanem ritmu in v zgoščeni krvi
v najbližjem

vaša beseda
je zame
je živa

zaščitniki razpršenega izostrenega
ste mi vse moje dražeče sence postavili na ogled

usmerjeni v nekorektno
umerjeni v nevljudno

čutim, da ne tekmujete
le rane dajete v videnje mojim odprto živečim jezikom,
vaš glas
ne kaže tega »kaj je«, ampak kaj bi lahko bilo drugače.

Finale festivala mlade literature URŠKA 2022,
14. oktobra 2022,
v Amfiteatru Šolskega centra Slovenj Gradec

KULTURA

Finalist in finalistke:

- Vid Karlovšek,
- Katja Kožuh,
- Ema Odra Raščan,
- Mojca Petaros,
- Ines Tobias.

Selektor: Gregor Podlogar

OSTAJA LE GLAS

Osrednja prireditev z razglasitvijo uršljana ali uršljanke 2022

Program prireditve

Feferon 2022: zmagovalec Mentorjevega feferona 2022 je **Dominik Lenarčič**

s pesmijo ***Ne bi poetu pustil***. Uglasbitev in aranžma: Dunja Vrhovnik

Interpreti uršljanskih: Nikes Stres Ovnič, Gaja Frece, Julija Košak, Vid Slemenik

Besede plešejo:

Katja Kožuh: Ocean

Plesalke: Enja Al Hiasat, Zarja Krenker, Neža Ferlinc, Ajša Pavlič,

Luna Čiunik, Tamara Mezga Hovnik, Naja Čerče, Brina Rogina

Koreografija: Mateja Rožič, Lucija Boruta

Videoart:

Mojca Petaros: Franc

Igrajo: Nika Smrekar, Vid Slemenik, Alex Tomasini

Tehnična izvedba: Tomo Novosel

Uglasbljene uršljanske:

Vid Karlovšek: Trop sršenov, Potop

Uglasbitev, aranžma in izvedba: Nage babe

Katja Kožuh: Habitat

Emma Odra Raščan: Porušeni templji

Uglasbitev, aranžma in izvedba: HederaVento

Ines Tobias: Mati

Uglasbitev, aranžma in izvedba: Aljaž Gaberšek Jelenko

Povezovalci prireditve: Leoni Jošt, Alex Tomasini, Lea Glažar

Scenografija: dijaki Gimnazije Slovenj Gradec

Tehnična podpora: AGB Viamedia

Idejna zasnova, priprava interpretov in režija: Tomo Novosel

Asistentka režije: Gaja Frece

Naslov prireditve po pesmi Obstoja *Vida Karlovška*.

JSKD - Javni sklad republike Slovenije za kulturne dejavnosti

KULTURA

Matineja z Mojco Petaros

*Uvodno srečanje festivala:
Barbara Rigler, Katja Kožuh,
Mojca Petaros, Ines Tobias,
Nina Medved, Draga Ropič,
Mihael Šuler*

besedilo in fotografije
Nika Hölbl Praper

Šolska in druga popotovanja Frančka Lasbaherja, prof. (1938–2022)

KULTURA

Spominski zapisi o sorodnikih, prijateljih, ali znancih imajo lahko pri piscu skrben in hvalevreden občutek, hkrati pa tudi odgovorno osebno zavedanje, da zapisano ostaja v trajno last sedanjim in prihodnjim rodovom v koroškem in zamejskem prostoru.

Franček Lasbaher se je rodil 11. julija 1938 v Terbegovcih pri Gornji Radgoni. Po gimnaziji v Mariboru in diplomi na *Filozofski fakulteti* v Ljubljani leta 1963 – postal je profesor angleškega in nemškega jezika – se je po kratki zaposlitvi na *Sociološkem inštitutu* v Ljubljani leta 1965 zaposlil na slovenjgraški *Ekonomski srednji šoli* kot profesor obeh tujih jezikov. V mesecu maju 1965 se je poročil z domačinko Mileno Krofl, dr. med. Od leta 1969 do 1985 je šoli ravnateljaval. Ta je v tem obdobju doživela buren razmah, pridobila nove učne programe in smeri ter novo poslopje na Štibuhu, skoraj v osrčju mesta Slovenj Gradec. Po več kot dvajsetih letih šolskega dela je prevzel dolžnost predstojnika koroške enote *Zavoda RS za šolstvo* (1985) v Dravogradu. Leta 1990 je preselil sedež enote (po sklepu sveta tedanjih štirih koroških občin) v starodavno kulturno in upravno središče Slovenj Gradec. Kot predstojnik je pomembno vplival na hitrejši razvoj šolstva na Koroškem ter programsko in učno posodabljanje šolskega dela oziroma prilagajanje novim zahtevnim nalogam in pedagoškim izzivom.

Še se spominjam začetnih in spoznavnih srečevanj s prof. Frančkom Lasbaherjem iz začetka sedemdesetih let prejšnjega stoletja. V prostore takratne *Ekonomske šole* (bivša Šteklova hiša) sem pogosto zahajal na obiske k prof. Tonetu Turičniku, ki me je kar nekajkrat popeljal v prostorsko utesnjeno pisarno ravnatelja F. Lasbaherja. Ob takšnih obiskih sem hote ali nehote moral prisluhniti optimističnemu načrtovanju obeh profesorjev o izgradnji novega šolskega poslopja za *Ekonomski šolski center* v Slovenj Gradcu.

Franček Lasbaher je kot odličen, vzoren in prizadeven profesor dosledno razvijal zavest, da sodobno izobraženi ljudje, ne glede na stopnjo izobrazbe, ne morejo shajati brez znanja tujih jezikov, v prvi vrsti angleščine, dijakom je vcepljal ljubezen do tega predmeta in utemeljeval na osnovi lastnih izkušenj v hitro povezujočem svetu pomen natančnega in učinkovitega medsebojnega sporazumevanja. Na to so ga opozarjale številne prevodne naloge in priložnosti, opravljene za slovenjgraške podjetniške in kulturne potrebe. Prevajal je v oba tuja jezika, angleščino in nemščino in obratno, tako ustno kot pisno bodisi v živem neposrednem dialogu bodisi za tisk. Vedno je kot profesor in razrednik, še posebej pa kot ravnatelj spodbujal in podpiral odločitve, da so na šolo prihajali umetniki: književniki, gledališčniki, filmarji, pevci itd. Šolska vrata je odpiral družbenopolitičnim, znanstvenim, kulturnim in športnim delavcem in delavkam. F. Lasbaher je v dolgem šestnajstletnem ravnateljevanju veliko naporov in moči namenjal rasti zavoda, lobiral in uravnaval razvoj v ustanavljanje novih srednjih šol (šole za prodajalce, upravno-administrativno in poklicno administrativno šolo, srednjo zdravstveno šolo, dislocirano enoto gostinske šole Celje, zastavil ustanovitev šole lesarske stroke). Skratka ustvarjal je ugodne razmere v srednješolsko slabo razvitem koroškem okolju za izobraževalne možnosti mladih, ki so se želeli šolati in s tem pridobivati znanja za vpise na višje in visoke šole ali univerzo. Mnogi so se po šolanju in študiju vrnili v domači kraj, od tod sta vela nov veter in nov odnos do modernizacij in tehnoloških posodobitev v delovnih organizacijah in ustanovah. Pomembno je bilo njegovo vizionarsko prizadevanje za šolanje ob delu, za študij na prvi stopnji *VEKŠ* v dislocirani enoti v Slovenj Gradcu, kar je bila resnično prva lastovka takih izobraževalnih oblik in

Franček Lasbaher

možnosti razvoja na našem območju.

Franček Lasbaher je bil kot predstojnik koroške enote *Zavoda RS za šolstvo* v obdobju od leta 1985 do leta 2004 izjemno aktiven in delaven človek, ki je vložil enormno energijo v kvalitetno rast šolstva. Zahteval in skrbel je za uvajanje novih programov in oblik (med drugim tudi ustanovitev *Gimnazije Slovenj Gradec* leta 1996), organiziral številna strokovna izpopolnjevanja učiteljev in profesorjev, predvsem pa ravnateljev s poučnimi ekskurzijami tako po Sloveniji kot tujini. Samoiniciativno je, upošteva tudi obmejne in čezmejne razmere in potrebe, zastavil in razvil sodelovanje s pristojnimi avstrijskimi šolskimi oblastmi v obojestransko

korist, predvsem pa skrbel za izobraževanje učiteljev slovenskega jezika v zamejskih šolah z različnimi seminarji. In tako je že od leta 1993 skupaj s *Pedagoškim inštitutom* v Gradcu organiziral vsakoletni enotedenski seminar v sodelovanju z *Ministrstvom za šolstvo, znanost in šport RS* za avstrijske osnovnošolske učitelje (v Gozdu Martuljku ali Portorožu). Srečanja so bila namenjena spoznavanju slovenske zgodovine in kulture z uvodnimi predavanji F. Lasbaherja o slovenskem šolstvu. Leta 1996 je organiziral enotedenski seminar v Slovenj Gradcu (priređitelj: *Ministrstvo za šolstvo in šport RS*) za vzgojitelje, učitelje in profesorje šol s slovenskim jezikom na Tržaškem, Goriškem in v Benečiji ter istega leta tudi za učitelje na dvojezičnih šolah na avstrijskem Koroškem. Zelo odmevno je bilo njegovo predavanje o medkulturnih stikih na mednarodnem seminarju v nemškem Dillingenu (1999). Maja leta 2000 je na vabilo romunskih šolskih oblasti sodeloval na pedagoškem tednu v mestu Resica. Leta 2001 je izpeljal seminar za porabske slovenske učitelje v Šentanelu nad Prevaljami. V letu 2003 ga je pristojno Ministrstvo za šolstvo imenovalo za šolskega svetnika. Leta 2004 se je upokojil in od takrat dalje živel v svojem novem in prijaznem domovanju na Krnicah v šmarškem delu Legna pri Slovenj Gradcu.

Franček Lasbaher je bil na Koroškem prvi pedagoški strokovnjak, ki je zaoral v raziskavo in predstavitev zgodovine koroškega šolstva: vsekakor je med najpomembnejšimi besedili na več kot 180-ih straneh predstavljena *Zgodovina šolstva v Mislinjski dolini od pričetkov do osvoboditve 1945* v zborniku *Slovenj Gradec in Mislinjska dolina II* (Slovenj Gradec, 1999). Prav tako so izredno dragoceni njegovi prispevki oziroma bogato dokumentirane razprave o razvoju posameznih šol: *Koroško šolstvo od preteklosti do sedanjosti* (1996), zbornik *Sto let osnovne šole Sele-Vrhe* (1998), *Tristo let osnovnega šolstva na Ravnah na Koroškem* (upoštevaje podružnice Kotlje, Tolsti Vrh in Šelenberg oziroma Zelenbreg), delne objave 2000/2001, zbornik *OŠ Šmartno ob 190-letnici šole*, 2000. Prav tako je F. Lasbaher tudi avtor različnih publikacij, ki obravnavajo šolsko problematiko: *Britanske šolske vzporednice* –

Koroški ravnatelji v Angliji (1997), *Kakovost dela v šoli* (1998), *Šolsko svetovalno delo na Koroškem* (1999), *Slovensko-nemške vzporednice, Koroški ravnatelji v Nemčiji* (2000), *Slovensko-avstrijske vzporednice, Koroški ravnatelji na Dunaju* (2002), *Vpogledi v koroško kulturno in šolsko kroniko* (2003).

Ob vsem podrobnem naštevanju različnih podatkov ne morem spregledati izjemnega uredniškega deleža F. Lasbaherja (skupaj s Tonetom Turičnikom in Vinkom Vrčkovnikom) pri natisu obsežnega zbornika *900 let Šmartna pri Slovenj Gradcu: 1106–2006* (izdajatelj Mestna občina Slovenj Gradec in *Vaške skupnosti Šmartno, Legen in Turiška vas*, 2006). Podobno je F. L. sodeloval pri izdaji knjige mlajšega sina magistra poslovnih ved Jurija Lasbaherja z naslovom *Kulturne, politične in gospodarske vezi mesta Slovenj Gradec* (izdajatelj Mestna občina Slovenj Gradec in *Zavod RS za šolstvo – Območna enota za Koroško*, 1998). Omenjeni knjigi je dodal povzetka v angleščini in nemščini ... Ob tej priložnosti moram poudariti še obsežen publicistični prispevek F. Lasbaherja v *Odsevanjih*, slovenjgraški reviji za leposlovje in kulturo: objavil je namreč številne ocene, kritike, komentarje o kulturnih dogodkih, spremljal izide različnih knjig in publikacij, med drugim obsežen zapis o *Slovenjgraški knjigi*, katere sourednika sva bila Niko R. Kolar in Vinko Ošlak (*Slovenska matica*, Ljubljana, 2018). Zapise F. Lasbaherja smo velikokrat lahko prebirali še v *Večeru*, *Delu – Književnih listih*, *Slovenskem vestniku*, *Šolskih razgledih*, *Vzgoji in izobraževanju* itd. Iz COBISS-ove katalogne evidence lahko razberemo, da je bil F. Lasbaher avtor več kot 250-ih prispevkov.

Pri vsem tem popisovanju ne morem spregledati zasebnega življenja človeka, s katerim sva se skozi najina polstoletna srečevanja v marsičem dopolnjevala in skoraj nikoli osebno razhajala. Moram takoj priznati, da sem do F. Lasbaherja gojil iskreno in pošteno spoštovanje, on veliko »šolsko« ime, jaz pa kot kulturni »posebnež«, naravnani v negotove umetnostne in družbenopolitične razsežnosti. Velikokrat sva se miselno in duhovno lepo ujela (Niko R. Kolar, *Vsakdanje komunikacije*, Založba Roman,

2020). Seveda, ob mojem intimnem zavedanju, da je F. Lasbaher po letu 1996, ko je tragično izgubil starejšega sina Tadeja, nosil v sebi neizmerljivo bolečino žalosti. Kadar pa je šlo za bolj pragmatična in stvarna vprašanja, sva ob sebi imela sijajni ženski spremljevalki, Franček soprogo Mileno in jaz soprogo Martino - Kiko, ki sta energično in konkretno urejali stvari iz našega vsakdanjega življenja. In še nekaj velja omeniti: Lasbaherjeva družinska druženja kot sestavni del trdnih prijateljskih navez v preteklosti in sedanjosti so sestavljali Herta in Tone Turičnik, Danica in Jože Potočnik, Karel Pečko, Vinko Ošlak, Joža in Ivan Uršič, Erika in Janez Komljanec, Marinka in Andrej Tretjak.

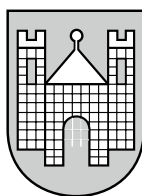
Franček Lasbaher je po daljši bolezni 7. junija 2022 za vedno zaprl svoje utrujene oči. In nič več ni slišal jutranjega zvonjenja iz zvonika bližnje šmarške cerkve sv. Martina, ki bi ga spodbujalo k dnevnim intelektualnim opravilom tako ali drugače.

F. Lasbaher je za razvejeno in dolgoletno, vztrajno in poglobljeno pedagoško, prevajalsko, publicistično, organizacijsko, šolsko-zgodovinsko raziskovalno ter človeško zavzeto in pošteno opravljeno delo dobil vrsto odličij in priznanj: *Vrunčevo nagrado* (1980), *red zaslug za narod s srebrno zvezdo* (1984), *plaketo org. odbora Mi za mir, Slovenj Gradec* (1985), *Bernekerjevo plaketo* (1992), *Priznanje Zavoda RS za šolstvo za uspešno delo* (1995), *zlati križec Republike Avstrije* (1996), *nagrado Mestne občine Slovenj Gradec* (2001), *priznanje Občine Muta* (2002), *državno nagrado za šolstvo RS* (2002) in še nekatera druga priznanja.

Niko R. Kolar

VIRI:

- Tone Turičnik, prof., in Jože Potočnik, prof.: *Predlog za nagrado RS na področju šolstva*, Slovenj Gradec, 2002;
- Franček Lasbaher: *Vpogledi v koroško kulturno in šolsko kroniko*, Slovenj Gradec, 2003;
- podatki Milene Lasbaher, dr. med., Šmartno pri Slovenj Gradcu, 2022.

Mestna občina Slovenj Gradec

jskd
JAVNI SKLAD REPUBLIKE SLOVENIJE
ZA KULTURNE DEJAVNOSTI

kultura za vsak čas

OBMOČNA IZPOSTAVA SLOVENJ GRADEC

Francetova 5, 2380 Slovenj Gradec

tel.: +386 (0)2 881 24 60 / fax: +386 (0)2 881 24 61

e-pošta: oi.slovenj.gradec@slkd.si

JAZZ RAVNE

15 let

www.jazzravne.si

Epigraf

Vsebinam urejamo obliko

GRAFIČNO OBLIKOVANJE

UREDNIŠTVO

PRODUKCIJA TISKOVIN

041 512 758

info@epigraf.si

www.epigraf.si

ODSEVANJA – revija za leposlovje in kulturo

Izdajatelja in založnika: Kulturno društvo Odsevanja Slovenj Gradec in Zveza kulturnih društev Slovenj Gradec, revija izhaja s finančno pomočjo Mestne občine Slovenj Gradec in JSKD

Uredniški odbor: Andrej Makuc (glavni in odgovorni urednik), Blaž Prapótnik (izvršni in tehnični urednik), Marko Košan (likovna umetnost), Maja Martinc in Tatjana Knapp

Izdajateljski svet: Andrej Makuc, Niko R. Kolar, Blaž Prapótnik, Jani Rifel, Martina Šisernik

in Ivan Karner; nadzorni odbor: Franjo Murko (predsednik), članci Andreja Gologranc in Draga Ropič

Častno razsodišče: Niko R. Kolar, Ivan Karner in Marijana Vončina

Lektoriranje: Tonja Jelen

Naslov: Kulturno društvo Odsevanja Slovenj Gradec, Ronkova 4 (knjižnica), 2380 Slovenj Gradec

Fotografije: Nika Hölel Praper, Tomo Jeseničnik, Primož Podjavoršek, stalni sodelavci in arhiv Odsevanj

Grafično oblikovanje: Epigraf, Blaž Prapótnik, s.p., tel.: 041 512 758, info@epigraf.si

Distribucija: Cerdonis, d.o.o., Stari trg 278, Slovenj Gradec, tel.: 059 010 576, info@cerdonis.si

Produkcija: Epigraf

Naklada: 400 izvodov, november 2022 **Cena:** 7 EUR

NA PLATNICAH

Zadnja stran:
Monika Plemen,
Raz-lom,
2021,
lesorez,
50 x 70 cm

Monika Plemen, *Forma*, 2018,
večstopenjska jedkanica, 100 x 70 cm,

Matthaeus Cerdonis de Windischgretz – Matevž Cerdonis iz Slovenj Gradca je prvi dokumentirani tiskar iz slovenskih krajev. Študiral je na Dunaju, postal baccalaureus in magister ter predaval na univerzi. V letih od 1482 do 1487 je imel svojo tiskarno v Padovi kot zadnji samostojni tiskar inkunabul. Izdal okoli 60 poljudnoznanstvenih knjig, prevsem za potrebe tamkajšnje univerze, med njimi nekaj izrazito humanističnih. Cerdonis je tiskal le z eno vrsto črk – z malo gotico – in namesto listov paginiral le polovične tiskovne pole. V NUK hranijo nekaj njegovih originalnih tiskov.

ISSN 0351-3661

9770351366001